

UNIVERSITETET I
NORDLAND

HANDELSHØGSKOLEN I BODØ • HHB

MASTEROPPGAVE

Hvordan har Basel III påvirket bankene i det
norske bankmarkedet?

Georg Austvik Tande og Terese Linchausen

Våren 2014

BE305E Finansiering og investering

Abstract

This master thesis looks closer at the capital requirements regulation Basel III. The bank adaptation methods to the regulation and the competition in the banking sector have been central discussion topics in the media lately. This thesis will look closer on which measures banks have taken to adapt to the new regulation and how banks look at the current competition in the banking sector, between themselves and from foreign competitors due to the new regulations.

The study shows that the smaller banks experience advantages, while the bigger banks experience stronger competition and more drawbacks. The study also shows that it is the biggest banks that have used more adaptation methods to increase their tier 1 capital ratio. The study suggests that Basel III has led to alterations in the competition in the Norwegian banking sector, and that banks will depend on adaptation methods like increase in income, reduction of costs and increase in the efficiency of operations to meet the new capital requirements.

Forord

Denne studien er en avsluttende del av siviløkonom studiet ved Handelshøgskolen i Bodø (HHB) ved Universitetet i Nordland. Oppgaven er innen spesialiseringen finansiering og investering og er utarbeidet våren 2014.

Bankenes tilpasning til og effekten av Basel III er et omdiskutert tema, noe som sammen med vår interesse for banknæringen førte til valget av oppgave. Vi har gjennom et krevende semester lært mye om samarbeid og hvilke utfordringer det å jobbe tett sammen over lengre tid kan by på. Innhenting og bearbeidelse av data samt å sette seg inn i et komplekst regelverk har vist seg å være en tidskrevende øvelse.

Vi vil rette en stor takk til alle våre støttespillere i arbeidet med oppgaven. Spesielt vil vi takke vår veileder Øystein Gjerde ved Norges Handelshøyskole for god oppfølging underveis og mange gode innspill. Vi ønsker også å rette en stor takk til alle respondentene i bankene som tok seg tid til å besvare vår undersøkelse. Familiemedlemmer og medelever takkes også for korrekturlesning og faglige diskusjoner rundt oppgaven. Til slutt ønsker vi å takke hverandre for et godt samarbeid gjennom arbeidet med masteroppgaven.

Sammendrag

Denne masteroppgaven tar for seg det nye kapitaldekningsregelverket Basel III. Bankenes tilpasning til det nye regelverket og diskusjonen rundt konkurransen i det norske bankmarkedet har den siste tiden vært et sentralt tema i mediebildet. Studien belyser hvilke virkemidler bankene har benyttet for å tilpasse seg regelverket, og hvordan bankene ser på utviklingen i konkurransen, både mellom norske banker og fra utenlandske aktører som følge av det nye regelverket.

Dataene som er fremskaffet til denne studien er hentet inn gjennom en spørreundersøkelse til 105 banker i Norge. Basert på en svarprosent på 93,3 prosent har vi benyttet informasjonen i en kvantitativ analyse av hvordan bankene vurderer effektene av det nylig innførte kapitaldekningsregelverket Basel III.

Studien viser at det er de minste bankene som opplever å få konkurransefordeler som følge av innføringen av regelverket, mens de største bankene opplever en sterkere konkurranse. Det fremkommer at det også er de største bankene som har benyttet flest virkemidler for å øke kjernekapitaldekningen. Studien tilsier at Basel III vil føre til endringer i konkurransesituasjonen i det norske bankmarkedet. Studien viser også at bankene benytter flere virkemidler som å øke inntektene, redusere kostnadene og effektivisering av bankdriften for å kunne tilfredsstille de nye kapitalkravene.

Innholdsfortegnelse

Abstract	I
Forord	II
Sammendrag	III
Innholdsfortegnelse	1
Tabelloversikt	4
Figuroversikt	5
1 Innledning.....	6
1.1 Aktualisering.....	6
1.2 Problemstilling.....	7
1.3 Tidligere forskning	8
1.4 Kapittelinndeling	9
2 Bankbransjen	11
2.1 Bankens rolle	11
2.2 Bankens balanse	12
2.3 Balansestyring	13
2.4 Bankens risiko	15
2.5 Systemviktige banker	17
2.6 Effekten av regulering og garantiordninger.....	18
3 Det norske bankmarkedet.....	21
3.1 Erfaringer fra finanskrisen.....	21
3.2 Markedsandeler	21
3.3 Konkurransforhold.....	23
4 Bankregulering – Basel I og II	29
4.1 Basel I.....	30
4.1.1 Svakheter ved Basel I.....	31
4.2 Basel II.....	32
4.2.1 Basel I-gulvet	34
4.2.2 Svakheter ved Basel II	36
5 Basel III	37
5.1 Økt kvalitet og kvantitet på kapitalkravene	38
5.1.1 Økt kvalitet.....	38
5.1.2 Økt kvantitet.....	39

5.2 Utvidelse av de risikoer det kreves kapitaldekning for	40
5.3 Kapitalbevaringsbuffer og motsykliskbuffer	41
5.3.1 Systemrisikobuffer	42
5.3.2 Systemviktige banker ilegges særkrav	42
5.4 Innføringen av et ikke-risikobasert kapitalkrav	42
5.5 LCR og NSFR	43
5.6 Oppsummering av økte kapitalkrav	43
5.7 Nasjonalt handlingsrom	45
5.7.1 Nordisk samarbeid	47
5.8 Basel III – fordeler vs. ulemper	47
6 Metode.....	49
6.1 Forskningsdesign	49
6.2 Spørreskjema	49
6.3 Utvalg	50
6.4 Statistiske tester	50
6.4.1 Variansanalyse enveis ANOVA.....	51
6.4.2 Tukey Range Test	52
6.5 Evaluering av metode	53
6.5.1 Pålitelighet	53
6.5.2 Validitet.....	53
7 Analyse.....	55
7.1 Beskrivelse av respondentene.....	55
7.2 Bankenes tilpasning til Basel III.....	60
7.2.1 Oppsummering bankens tilpasning.....	74
7.3 Marginer og lønnsomhet.....	75
7.3.1 Oppsummering marginer og lønnsomhet.....	80
7.4 Konkurransesituasjonen som følge av økte kapitalkrav	81
7.4.1 Oppsummering konkurransesituasjon som følge av økte kapitalkrav	89
7.5 Konkurransen fra utenlandske aktører.....	90
7.5.1 Oppsummering av konkurranse fra utenlandske aktører	96
7.6 Effekten av endringer i konkurransesituasjonen	97
7.6.1 Oppsummering effekten av endringer i konkurransesituasjonen.....	99
7.7 Oppsummering av analyse.....	101

8. Konklusjon	106
8.1 Hovedfunn	106
8.2 Mulige feilkilder	107
8.3 Forslag til videre forskning.....	108
9 Litteraturliste	109
Appendiks.....	121
Vedlegg 1 Spørreskjema.....	121
Vedlegg 2 Enveis ANOVA og Tukey`s HSD	134

Tabelloversikt

Tabell 1 - Bankens balanse.....	12
Tabell 2 - Oversikt risikovekter	33
Tabell 3 - Gulv på risikovektede eiendeler vs. gulv på total ansvarlig kapital	35
Tabell 4 - Bankstørrelse	56
Tabell 5 - Bankkategori.....	57
Tabell 6 - Nåværende og fremtidig metode for beregning av kredittrisiko.....	57
Tabell 7 - Kapitalkravenes påvirkning på bankene	58
Tabell 8 - Endring i utbytte	61
Tabell 9 - Endring i utdelingsforhold	62
Tabell 10 - Prioritering av utlån med lave risikovekter.....	63
Tabell 11 - Utlån til bedriftsmarkedet	65
Tabell 12 - Utlån retailmarkedet	66
Tabell 13 - Utlån institusjoner.....	66
Tabell 14 - Utstedt aksjer, fondsobligasjoner og egenkapitalbevis.....	68
Tabell 15 - Økte inntekter	69
Tabell 16 - Effektivisering av bankdrift	70
Tabell 17 - Oppsummering av lite benyttede virkemidler	70
Tabell 18 - Fordelingen av kostnader som følge av økte kapitalkrav	74
Tabell 19 - Innskuddsmarginer	76
Tabell 20 - Utlånsmarginer	78
Tabell 21 - Utviklingen til bankenes lønnsomhet	79
Tabell 22 - Kapitalkravenes påvirkning på konkurransen i bankmarkedet.....	83
Tabell 23 - Kapitalkravenes påvirkning på bankens konkurranseevne	84
Tabell 24 - Tilleggskrav til systemviktige banker.....	86
Tabell 25 - IRB-metoden og risikotakning	87
Tabell 26 - IRB-metoden og konkurranseevne	88
Tabell 27 - Konkurranse fra utenlandske banker	91
Tabell 28 - Ulik implementering	92
Tabell 29 - Særnorske krav	94
Tabell 30 - Ulik regulering av beregningsgrunnlag	95
Tabell 31 - Likere konkurransevilkår gjennom mer harmonisert regulering	96
Tabell 32 - Konkurransesituasjon og bankens inntekter	98
Tabell 33 – Endringer i markedsandel retailkunder som følge av endret konkurranse situasjon	98
Tabell 34 – Endringer i markedsandel bedriftskunder som følge av endret konkurranse situasjon	99

Figuroversikt

Figur 1 - Bankens eiendeler og finansiering	13
Figur 2 - Markedsandeler utlån per 2013	22
Figur 3 - Utviklingen i markedsandeler	23
Figur 4 - Utlånsrente på boliglån og finansieringskostnader	26
Figur 5 - Utviklingen i rentemarginer	27
Figur 6 - Ikke systemviktig bank.....	44
Figur 7 - Systemviktig bank	45
Figur 8 - Ren kjernekapitaldekning i norske banker	55
Figur 9 - Ren kjernekapitaldekning.....	59
Figur 10 - Virkemidler for å øke kjernekapitalen.....	61
Figur 11 - Beregningsgrunnlag og forvaltningskapital i norske banker.....	63
Figur 12 - Risikovekter i prosent.....	64
Figur 13 - Egenkapitalavkastning.	80
Figur 14 - Banker som får flest fordeler som følge av kapitalkravene fra Basel III	84
Figur 15 - Viktigheten av et nordisk samarbeid for harmonisering av kapitalkravene.....	95
Figur 16 - Oppsummering bankenes valg av virkemidler	103

1 Innledning

1.1 Aktualisering

De finansielle institusjonene har en sentral rolle i verdensøkonomien. Disse institusjonene skal være en tilbyder av likviditet i markedet og et viktig politisk virkemiddel i pengepolitikken. Etter konkursen til Herstatt Bank i 1974 fikk en globalisert verdensøkonomi erfare hvordan en bank kan påvirke økonomien også utenfor bankens landegrensler. Dette førte til økt fokus på et felles regelverk for å kunne regulere og kontrollere banker. Konkursen til Herstatt Bank og ringvirkningene som fulgte etter førte til opprettelsen av Baselkomiteen i 1975. Baselkomiteen gav ut sitt første regelverk for regulering av banknæringen i 1988 (Basel Committee on Banking Supervision, 2013b). Målet med regelverket var at det skulle bidra til å styrke soliditeten og stabiliteten i det internasjonale banksystemet, samt øke harmoniseringen av bankreguleringen i den hensikt å redusere kildene til konkurranse ulikheter blant internasjonale banker (Basel Committee on Banking Supervision, 1988).

I nyere tid har finansielle institusjoner tatt i bruk aktiviteter som forsikring, pensjonsfond, børshandel og aktiviteter som er utenfor balansen. Aktiviteter som tradisjonelt ikke var en del av de finansielle institusjonenes aktiviteter. Som følge av en utbredelse av komplekse aktiviteter, kritikk av Basel I og nye bank- og finanskriser har Baselkomiteen utgitt to nye regelverk, henholdsvis Basel II og III. Bankene i det norske bankmarkedet har i en årrekke kontinuerlig tilpasset seg kapitaldekningsregelverkene og er godt på vei til å innfri mange av kravene i Basel III. Derfor preger diskusjonene rundt bankenes tilpasning, effekten av økte kapitalkrav og konkurranseforholdene i det norske bankmarkedet mediebildet i dag. Diskusjonene har i stor grad dreid seg om hvorvidt bankene har økte kostnader som følge av økte kapitalkrav og hvem som eventuelt blir påført kostnadene.

Professor Øyvind Bøhren påpeker i en artikkel for Finansavisen at egenkapital er den dyreste finansieringsformen for banker og at økte kapitalkrav derfor er en kostnad (Bøhren, 2013). Denne kostnaden må bankene dekke inn gjennom for eksempel økte renter. Økningen i utlånsrenten har ført til diskusjoner blant sentrale politiske personer og bankene. I en nyhetssak av TV2 lyder overskriften ”Erna til kamp mot grådige banker” (Thoner et al., 2014), hvorpå statsministeren gir uttrykk for at bankenes økte renter er uberettiget. Statsministeren får i samme artikkel støtte av LO-lederen Gerd Kristiansen. Begge gir uttrykk for at bankene legger sin kostnad, som følge av økte kapitalkrav, over på kundene og tar i

liten grad kostnaden selv. I politiske sirkler vurderes det om det skal gjøres tiltak dersom bankene ikke tar en større del av kostnadene ved økte kapitalkrav, blant annet nevner partiet KrF regulering av utbytte hos bankene som et mulig virkemiddel for å sikre at det ikke bare er kundene som må ta regningen (Vårt Land, 2013). Bankene, med DNB i spissen, uttaler på sin side at det ikke bare er kundene som må ta regningen av økte kapitalkrav, men også aksjonærer og ansatte. Før innføringen av Basel III oppgav et overveldende flertall av bankene at de ville benytte virkemidler som fordelte kostnadene som følge av innføringen av Basel III på kundene og banken (Andreassen & Gulestø, 2011).

Utviklingen i konkurransesituasjonen i bankmarkedet har også vært et sentralt og aktuelt tema, spesielt etter IRB-metodene ble tatt i bruk ved innføringen av Basel II regelverket. En studie av Lillesalt et al. (2008) viste at bankene forventet dårligere konkurransevilkår for banker som ikke har mulighet til å benytte IRB-metoden, men likevel sterkere konkurranse i det norske bankmarkedet. Konkurransesituasjonen i det norske bankmarkedet har også vært utsatt for kritikk som følge av bankenes tilpasning til Basel III. Administrerende direktør i Huseiernes Landsforbund Peter Batta kaller konkurransen i banksektoren for en bløff (Thoner et al., 2014). Det vises i samme artikkel til tall fra 2010, som påpeker at konkurransen i den norske banksektoren er svært lav. Disse tallene har Finans Norge (2014) i senere tid tilbakevist. Regjeringen skriver følgende om konkurransesituasjonen og risikovektning innen finanssektoren: ”Lik risiko skal som hovedregel reguleres likt, uavhengig av hva slags type finansinstitusjon som har risikoen. Dette bidrar til solide institusjoner, og motvirker at risiko plasseres der den er minst regulert. Like konkurransevilkår bidrar til effektiv konkurranse” (Finansdepartementet, 2013c, under overskriften "Konkurransen i bankmarkedet").

1.2 Problemstilling

Formålet med Basel III er å forhindre nye finansielle kriser ved å gjøre bankene mer robuste i møte med nedgangstider. Innføringen av Basel III skal også bidra til like konkurransevilkår gjennom en mer harmonisert regulering.

Debattene i media tar i liten grad stilling til hvordan bankene faktisk har tilpasset seg de nye kapitalkravene, og hvordan bankene ser på utviklingen i konkurransen i det norske bankmarkedet. Vi har med utgangspunkt i dette utformet følgende problemstilling: “Hvordan har Basel III påvirket bankene i det norske bankmarkedet?”

McKinsey & Company publiserte en rapport om Basel III hvor de konkluderte med at det i hovedsak er økte kapitalkrav som fører til en økning i kostnadene, og ikke likviditetskravene (LCR og NSFR) (Härle et al., 2010). I tillegg blir kapitalkravene gradvis innført i Norge fra 2013 til 2016, mens likviditetskravene innføres fra 2015 til 2019. Vi vil derfor i denne studien fokusere på erfaringene bankene har gjort seg med de nye kapitaldekningskravene til nå, og ser følgelig bort fra likviditetskravene.

Studien vil se nærmere på hvilke virkemidler bankene i det norske bankmarkedet har tatt i bruk for å tilpasse seg økte kapitalkrav, og hvordan bankene mener økte kapitalkrav har påvirket lønnsomheten og rentemarginer. Studien vil også undersøke om bankene opplever endringer i konkurransesituasjonen som følge av økte kapitalkrav. Her vil vi også komme inn på hvordan bankene oppfatter ulik innføring og regulering av Basel III påvirker konkurransen fra utenlandske aktører. Vi vil i analysedelen av oppgaven presentere overordnede påstander til hver hoveddel som vil være ledende for den videre analysen.

1.3 Tidligere forskning

Vi vil her kort redegjøre for sentrale studier som vil være en del av vårt sammenligningsgrunnlag i analysen. Studiene benyttes som sekundærkilder for å kunne forklare og utdype diskusjonene rundt vårt datamateriale.

Basel III er fortsatt i implementeringsfasen og det er derfor begrenset med forskning på hvilke effekter regelverket har på bankene. En rekke studier viser imidlertid at regelverket vil øke finansieringskostnadene til bankene og reduserer egenkapitalavkastningen. En av de mer kjente studiene innenfor dette er av McKinsey & Company som undersøker Basel IIIs innvirkning på europeiske banker, hvordan bankene vil respondere og utfordringene ved implementeringen (Härle et al., 2010). En studie gjort av Angelini og Gerali (2012) redegjør for bankenes mulige reaksjoner på Basel III og viser hvordan bankenes virkemidler vil være avhengig av den konkurransesituasjonen de operer i. Studien tar også for seg hvilke samfunnsøkonomiske konsekvenser virkemidlene bankene benytter seg av vil ha.

Det er også foretatt noen studier på kapitaldekningsregelverkene i norsk banksektor. I en masteroppgave av Lillesalt et al. (2008) belyste de hvordan Basel II påvirker den norske banknæringen og de ulike konsekvensene Basel II får for konkurransen i bankmarkedet. Jansrud og Holter (2010) tok i sin studie for seg forventningene til strukturendringer i sparebanksektoren, konkurransebildet, konsekvensene av regulatoriske endringer, forventninger til inntekter og tap og krav til bedriftsmarkedskunder. Masteroppgaven til

Andreassen og Gulestø (2011) ved Norges Handelshøyskole ser nærmere på hvordan bankene så for seg den fremtidige tilpasningen til Basel III. Studiene vi har nevnt over er gjort før Basel III er implementert i bankene og de er derfor i stor grad basert forventninger og teoretiske utredninger for sannsynlige utfall. Vi vil supplere studiene med hvordan bankene i Norge faktisk har reagert på innføringen av Basel III.

1.4 Kapittelinnndeling

I **kapittel 1** starter vi med en aktualisering av oppgaven og deretter en presentasjon av problemstillingen. Deretter redegjør vi for tidligere forskning og oppgavens oppbygging.

I **kapittel 2** går vi nærmere inn på bankbransjen for å bli bedre kjent med bankvirksomheten og viktige faktorer som påvirker regulering. Herunder presenterer vi bankens formål, bankens balanse, balansestyring, bankens risiko, systemviktige institusjoner samt effekten regulering, og implisitte og eksplisitte garantiordninger har på banken.

I **kapittel 3** kommer vi inn på konkurransen blant bankene i det norske bankmarkedet. Vi redegjør kort for hvordan finanskrisen påvirket bankene i Norge, hvordan markedsandelene er fordelt, konkurranseparametre og måling av konkurranseintensitet, samt problematikken mellom soliditet og konkurranse.

I **kapittel 4** beskriver vi utviklingen i bankreguleringen på verdensbasis. Siden Basel III er en forbedring av Basel I og II beskriver vi kort hovedinnholdet i dem. Underveis i kapittelet presenterer vi elementer som påvirker bankene i dag, herunder metode for beregning av kredittrisiko, Basel I-gulvet og kapitalkravene. Vi kommer også inn på svakheter ved Basel I og II som har drevet frem utviklingen av Basel III.

I **kapittel 5** presenterer vi Basel III som er kjernen i oppgaven. Her går vi dypere inn i regelverket og hvilke endringer det er fra tidligere regelverk. Vi fokuserer mest på endringene i pilar I og herunder økte minimumskrav til kapital og innføringen av ulike bufrer da det er hovedmomentene i Basel III, foruten om LCR og NSFR. Siden studien omhandler hvordan Basel III påvirker bankene i Norge redegjør vi underveis i kapittelet for hvordan regelverket implementeres i Norge. Til sist oppsummerer vi kort de økte kapitalkravene, hvilke nasjonale bestemmelser det er åpent for og viktigheten av et nordisk samarbeid.

I **kapittel 6** redegjør vi for metodiske valg og analyseverktøyene vi har brukt for å svare på problemstillingen. Her kommer vi også med relevant kritikk til metoden.

I **kapittel 7** analyserer vi funnene og diskuterer disse underveis i forhold til sekundære kilder. Vi har valgt å oppsummere hvert delkapittel for å redegjøre om funnene styrker eller svekker påstandene vi presenterer i begynnelsen av hvert delkapittel.

I **kapittel 8** presenterer vi hovedfunnene våre. Her kommer vi også med kritikk til oppgaven samt forslag til videre forskning.

2 Bankbransjen

Vi vil i dette kapittelet gjøre rede for sentrale momenter som gjør bankene spesielle i forhold andre selskaper, og hvorfor det har blitt et økt fokus på regulering og styring av bankens eiendeler. Effektene av økt regulering av bankenes kapitalstruktur vil også belyses, og vil være sentralt når vi senere i analysen skal se på bankenes valg av virkemidler og syn på konkurranseforhold.

2.1 Bankens rolle

Banker er et vidt begrep som kan brukes på en stor del av de finansielle institusjonene, fra spare- og låne organisasjoner til store kommersielle banker i USA. Det som ofte skiller banker fra andre institusjoner er provisjonen på innskudd og låneprodukter. Corrigan (1982) beskriver tre aktiviteter som er spesielle for banknæringen i forhold til andre finansielle institusjoner;

- Bankene tilbyr transaksjonskontoer
- Bankene tilbyr likviditet til alle andre institusjoner
- Bankene er et virkemiddel for pengepolitikk

Heffernan (2005) beskriver bankenes rolle som tilbyder av likviditet som den viktigste kjerneaktiviteten i banknæringen, men legger også vekt på at bankene skal være et bindeledd mellom de som ønsker å gjøre innskudd og ta opp lån.

I nyere tid har bankene blitt en viktig brikke for et fungerende og velutviklet finansielt marked. Flere banker har også diversifisert seg til aktiviteter som tidligere ikke har ligget under banknæringen, eksempler på slike aktiviteter er børshandel, forsikring og pensjonsfond. Her kommer også OBS (off-balance sheet) aktiviteter som for eksempel derivater inn (Heffernan, 2005). En slik utvikling hvor tradisjonell bankvirksomhet ble svekket, og erstattet med nye typer aktiviteter, beskrev Edwards og Mishkin (1995) som bekymringsfullt. Da det kunne føre til økte insentiver for bankene til å ta ekstra risiko, og true stabiliteten til det finansielle markedet. Edwards og Mishkin (1995) foreslo derfor ytterligere regulering av banknæringen ved å innføre strukturerte kapitalkrav. Gjennom Basel regelverkene ser man et økt fokus på regulering og å gi klare krav til banknæringen, noe vi vil redegjøre for i kapittel 4 og 5.

Banker har en svært viktig funksjon i økonomien og det er derfor naturlig at det stilles store krav til bankene. Tidligere bank- og finanskriser har vist flere svakheter hos finansielle

institusjoner og i reguleringen av disse. For å forstå viktigheten av videre regulering og hvorfor Basel regelverkene er formulert som de er, vil vi her se nærmere på hvordan kapitalen til bankene er strukturert. For å belyse disse temaene må vi også se på hvordan bankene styrer sine eiendeler og hvor bankens risiko oppstår.

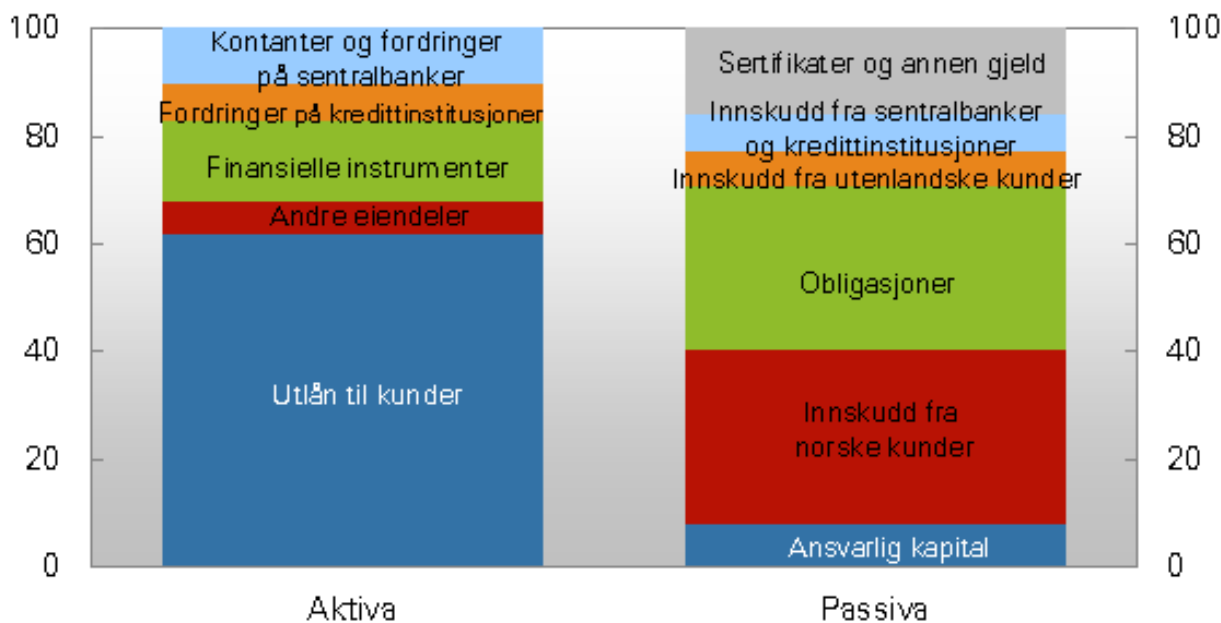
2.2 Bankens balanse

Bankens balanse er ulik andre foretak på flere områder. Bankens balanse består i hovedsak av utlån og investeringer på eiendelssiden og lån og innskudd på gjeldssiden. Man finner ikke de vanlige postene som varelager, kundefordringer og leverandørgjeld i en banks balanse (Kristoffersen, 2010).

Eiendeler	Egenkapital og gjeld
Kontanter og innskudd i sentralbank	Innskudd fra finansinstitusjoner
Utlån til finansinstitusjoner	Kundeinnskudd
Verdipapirer	Verdipapirgjeld
Utlån retailmarked	Ansvarlig lånekapital
Utlån bedriftsmarked	Egenkapital

Tabell 1 - Bankens balanse (Hoff, 2011)

Kildene til kapital på balansen kalles passiva (gjeld og egenkapital), mens hvordan denne kapitalen er brukt kalles aktiva (eiendeler). Det er passiva og aktiva som er tilstand for reguleringer i bankens balanse.

Figur 1 - Bankens eiendeler og finansiering (Norges Bank, 2013a).

Den største kilden til bankenes passiva er innskudd til banken gjennom for eksempel kunder som gjør et innskudd på en sparekonto, men også lån og aksjekapital inngår under passiva. Bankene bruker i stor grad sine passiva for å låne ut penger videre, samt til kjøp av verdipapirer (Simpson, 2013).

Aktivasiden av en banks balanse deles inn i likvide og mindre likvide aktiva. De mindre likvide aktivaene gjelder bankens utlån som vil være vanskelig å omgjøre ved behov. Denne delen på aktivasiden i balansen deles inn i utlån til kunder og andre kredittinstitusjoner. Den likvide delen av aktiva består av kontanter og innskudd i sentralbanken, men også aktiva som innehar markedsrisiko som derivater, aksjer, obligasjoner og sertifikater klassifiseres som likvide.

2.3 Balansestyring

I et pengemarked hvor renten er fluktuerende har prinsippet med balansestyring blitt svært viktig blant bankene. Balansestyringen dreier seg om en avveining mellom risikoen bankene påtar seg og inntjening. Bankene er avhengig av å styre både passiva- og aktivasiden simultant for å kunne styre avveiningen mellom risikoeksponeringen og maksimeringen av aksjonærenes fortjeneste (Choudhry, 2011). Før finanskrisen så man at bankene fokuserte på å skape så høy avkastning som mulig for sine aksjonærer uten å ta hensyn til hvordan dette

påvirket den respektive risikoen. Med nye krav til kapitalen har bankene i større grad blitt nødt til å ta hensyn til risikoen bak avkastningen.

For å redusere fokuset på inntjening uten å ta hensyn til risiko har god balansestyring vært viktig. Sikring av likviditet, maksimering av differansen mellom utlåns- og innlånsrenter samt minimering av porteføljerisiko er metoder banker bruker for å styre balansen. For å kunne forstå hvorfor og hvordan myndighetene regulerer bankene vil det være naturlig å se nærmere på balansestyringen til bankene. Vi vil derfor videre i dette kapitlet gå nærmere inn på noen momenter i bankenes balansestyring, inkludert et avsnitt om den særnorske innskuddsgarantiordningen.

Bankene har som andre bedrifter et hovedmål om å maksimere profitten for sine eiere. For å kunne oppnå dette er bankene avhengig av å styre eiendelssiden av balansen. Kristoffersen (2010) viser til tre hovedmål med eiendelsstyring i banker: maksimere avkastning på lån og verdipapirer, minimere risikoen og etterleve likviditetskravene.

For å maksimere avkastningen på lån og verdipapirer må bankene ha låntakere som betaler høy rente, og som samtidig har lav risiko for mislighold av lån. Det vil hele tiden være en avveining hos bankene mellom kredittrisiko på utlån og avkastningen utlånet medbringer (Kristoffersen, 2010). Bankene må også inneha verdipapirer som gir den høyeste mulige avkastningen i forhold til risikoen på verdipapirene. Gjennom diversifisering av eiendelene oppnår bankene lavere risiko på eiendelene.

Styring av bankens gjeld dreier seg om å ha en gjeldsstruktur som reduserer behovet for likviditet for å møte eventuelle uttak. Etersom bankene, som nevnt tidligere, finansierer sine utlån ved hjelp av innskudd vil bankene være avhengig av å konstruere en gjeldsposisjon hvor det er en lav gjeldskostnad, og lav risiko for at kunden vil ta ut pengene. Siden det ofte er de kundene med størst sannsynlighet for uttak som har den laveste gjeldskostnaden er dette en vanskelig prosess for bankene (Saunders, 2000). En sparekonto vil ha en høyere gjeldskostnad enn en forbrukskonto, mens risikoen for uttak fra en sparekonto er lavere enn i en forbrukskonto. Bankene må derfor gjøre en avveining mellom en høy gjeldskostnad og risiko for uttak.

Likviditetsstyring beskriver den kontinuerlige prosessen mellom å skaffe penger eller legge av penger alt etter hvordan behovet for penger er i øyeblikket (Choudhry, 2011).

Likviditetsstyring dreier seg både om å ha et kortsiktig og langsiktig perspektiv da en

forpliktelse i dag vil kreve en tilbakebetaling en gang i fremtiden. Likviditetsstyring er sterkt knyttet til styring av bankens gjeld. Ettersom de likvide eiendelene ofte har en lavere avkastning enn hva de mindre likvide har, er det viktig for bankene å tilfredsstille kravene uten å sitte på for mye likvide eiendeler da det vil føre til en lavere avkastning for banken. Bankene styrer likviditeten gjennom å eie tilstrekkelig med likvide eiendeler som kontanter, reserver og kortsiktige statsobligasjoner.

Inntjeningen til bankene vil bli påvirket av likviditetsstyringen og derfor vil bankene være nødt til å gjøre en avveining mellom mindre likviditetsrisiko og kostnaden for å oppnå mindre likviditetsrisiko (Hoff, 2011). Ved markedsuro er noen aktiva mer likvide enn andre, de aktivaene som er mer likvide har ofte også en lavere avkastning. I prinsippet tjener bankene penger på forskjellen mellom langsiktig og kortsiktig rente. For å kunne utnytte dette skaffer bankene passiva gjennom å låne penger kortsiktig for så å låne disse ut langsiktig til en høyere rente. Gjennom å ha samsvar mellom løpetiden på passiva og aktiva kan bankene unngå likviditetsrisiko, men en slik likviditetsstyring vil også føre til at gevinster knyttet til løpetidstransformasjon bortfaller. Bordeleau og Graham (2010) skriver at banker med likvide aktiva opp til et visst nivå øker lønnsomheten, men denne lønnsomheten faller bort dersom nivået på de likvide aktivaene blir for høye. Dette fordi bankene tjener mindre på å holde likvide aktiva. For høy andel likvide aktiva vil derfor kunne påføre bankene mindre inntekt, mens finansieringskostnadene vil være lavere opp til en viss andel likvide aktiva. For høy andel likvide aktiva vil derfor ikke være fordelaktig for bankene.

Når det kommer til balansestyringen i bankene er det også naturlig å komme inn på innskuddsgarantiordningen. I dag har innskudd i norske banker en garantiordning hvor innskudd på opp til to millioner er dekket av en garanti fra Bankenes Sikringsfond. Denne innskuddsgarantien dekker ifølge Finanstilsynet (2013f) 55 prosent av totale innskudd i norske banker. En slik garantiordning kan føre til at banker tar på seg ekstra risiko som følge av at store deler bankenes passiva er garantert for av Bankenes Sikringsfond. EU er kritisk til denne garantien og foreslår at innskuddsgarantien reduseres til 800.000 (Finansdepartementet, 2013b). En slik reduksjon kan føre til at bankene i ytterlig grad må tilpasse sine aktiva og passiva i balansen.

2.4 Bankens risiko

Bankens risiko blir sett på som all risikoen bankene må ta hensyn til for å kunne fortsette med sine nåværende aktiviteter. Sagt på en annen måte refererer bankens risiko til sannsynligheten

for at en transaksjon ikke vil gi forventet profitt eller i verste fall gi et tap (Ionel, 2013). Sett i lys av dette vil derfor et system for å overvåke og minimere risiko være viktig i enhver bank. For å kunne ha et velfungerende system med tanke på overvåking og minimering av risiko kreves det både gode kunnskaper om bankenes aktiviteter og det miljøet bankene opererer i.

van Greuning og Bratanovic (2009) deler bankens risiko inn i tre deler: operasjonell risiko, finansiell risiko og forretningsmiljørisiko. Det er operasjonell- og finansiell risiko, herunder markeds-, likviditets-, kreditt-, og systemrisiko, som danner grunnlaget til kapitalkravene under Basel III. Finanstilsynet (2013d) viser til at nærmere 90 prosent av norske bankers kapitalkrav stammer fra kredittisiko. I tråd med dette og oppgavens avgrensning vil vi gjøre nærmere rede for bankens kredittisiko og hvordan kredittisiko oppstår. Vi kommer også inn på systemrisiko som er et viktig element i Basel III til forskjell fra Basel II.

”Kredittisiko er knyttet til risikoen for at en motpart ikke klarer å gjøre opp for seg i samsvar med inngått avtale innen forfall” (Finansdepartementet, 2008a, under overskriften 6.1.5 Kredittisiko).

For å tjene penger må bankene gjennomføre suksessfulle utlån hvor hele summen betales tilbake. Moralsk risiko og skjevt utvalg er viktige temaer innenfor kredittisiko. Moralsk risiko dreier seg kort fortalt om hvordan låntakere (bankens kunde) har insentiv til å delta i aktiviteter som ikke gagnar utlåner (banken) etter at lånet er gitt. Skjevt utvalg vil si at de låntakerne som er mest interessert i å ta lån er også de som er mest risikoutsatt og derfor de låntakerne utlåner (banken) helst ikke låner til, da det er størst sjanse for at disse misligholder sine lån (Mishkin, 2013). Kredittisiko vil være en viktig del av bankenes vurdering om hvorvidt låntaker er kredittverdig eller ikke. Det brukes ofte kreditt-ratingbyråer og kredittsjekker for å avgjøre graden av kredittisiko til selskaper eller privatpersoner som ønsker å ta lån i den aktuelle banken.

”Systemrisiko kan defineres som risikoen for forstyringer i tilbudet av finansielle tjenester på grunn av problem i hele eller deler av finanssystemet, som kan ha alvorlige negative konsekvenser for produksjon og sysselsetting” (Finansdepartementet, 2010, under overskriften 2.3.2 Systemrisiko).

Systemrisiko henger sammen med de andre risikomomentene som operasjonell risiko, kredittisiko og likviditetsrisiko, men krever en annen tilnærming. Finansdepartementet (2010) viser til hvordan man må se på systemrisiko gjennom to dimensjoner: en tidsbasert

dimensjon og en strukturbasert dimensjon. Sist nevnte ser på hvordan sjokk og problemer forplantes i det finansielle systemet. For eksempel når bankene er eksponert mot hverandre kan en krise i en bank påvirke en annen og problemet blir forsterket og sprer seg videre på grunn av strukturen i systemet. Tidsdimensjonen ser på hvordan konjunkturer og risiko i finanssystemet og økonomien henger sammen. Det vil derfor i høykonjunkturer kunne bygges opp risiko i de finansielle systemene gjennom høy kreditt og gjeldsvekst i økonomien. Finanskrisen i USA er et eksempel på dette som i stor grad hadde sin bakgrunn i fall i høye boligpriser og høy gjeldsgrad blant boligeierne. I tillegg tar finansielle institusjoner ofte på seg høy risiko ved høykonjunkturer. Bakgrunnen for dette er at bankene er prosykliske, som innebærer at ved høykonjunkturer låner bankene ut mye penger, mens i lavkonjunkturer låner bankene ut mindre. Når lavkonjunktur oppstår, slik som ofte forekommer ved finanskriser, vil man merke at sammenhengene mellom finanssystemet og realøkonomien kan forsterke kriser (Finansdepartementet, 2010).

2.5 Systemviktige banker

Banker som er systemviktige representerer en risiko som bankene selv ikke tar hensyn til i sin risikotilpasning. Forventninger om at staten griper inn dersom en systemviktig bank er på vei til å gå konkurs er et moment som kan være med på å gjøre at disse bankene kan ta på seg ekstra risiko. Bankene sees på som for store til å gå under (too big to fail), noe som kan føre til konkurransevridning i bankmarkedet og økt risikoeksponering blant de systemviktige bankene. Finanstilsynet definerer en systemviktig institusjon som:

”En institusjon er systemviktig hvis problemer i institusjonen kan påføre det finansielle systemet og realøkonomien betydelige negative konsekvenser” (Finanstilsynet, 2013g, under overskriften innledning).

For å styrke soliditeten til de systemviktige bankene forslår Baselkomiteen et eget bufferkrav til de systemviktige bankene, dette kravet vil vi redegjøre for i kapittel 5. Baselkomiteen legger til grunn et kvantitativt rammeverk for å identifisere systemviktige banker, men legger til at tilsynsmyndighetene i hvert enkelt land må etablere en egen metode for å identifisere disse bankene. I et brev til finansdepartementet datert 4. november 2013 foreslår Finanstilsynet i samarbeid med Norges Bank ett størrelseskriterium for å identifisere systemviktige banker, samt tre erstattbarhetskriterier (Finanstilsynet, 2013g):

- Forvaltningskapital på minst 10 prosent av BNP-fastland eller total forvaltningskapital i det norske markedet.

- Utlån til kommuner, ikke finansielle foretak og husholdninger på minst 5 prosent av alle utlån til disse i det norske markedet.
- Utlånsandel til bedriftsmarkedet på minst 10 prosent i én eller flere regioner.
- Kritisk rolle i den finansielle infrastrukturen.

Med bakgrunn i disse kriteriene har Norge i dag syv finansielle institusjoner som er systemviktige og vil følgelig få et ekstra bufferkrav på to prosent i løpet av 2016. Disse bankene er: DNB Bank, SpareBank 1 Nord-Norge, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, SpareBank 1 SMN, Sparebank 1 Vest, og Sparebanken Sør og Sparebanken Pluss som fusjonerte 1.januar 2014.

2.6 Effekten av regulering og garantiordninger

Basel III pålegger bankene å holde mer egenkapital gjennom høyere kapitalkrav, dette fører til endringer i kapitalstrukturen til bankene. Vi vil derfor i dette kapitlet redegjøre for hvordan kapitalstrukturen til norske banker er, hvorfor kapitalstrukturen til bankene er spesiell og effekten av høyere kapitalkrav til egenkapitalen.

Kapitalstruktur er kombinasjonen av gjeld og egenkapital som et selskap velger å ha for å finansiere eiendelene sine. I 2012 utgjorde innskudd fra kunder 47 prosent av den totale finansieringen til norske banker. Ifølge Finanstilsynet (2013f) er 55 prosent av disse kundeinnskuddene dekket av den norske innskuddsgarantiordningen på opptil to millioner per kunde. Markedsfinansiering utgjorde de resterende 45 prosentene. Det er i stor grad de større bankene som har en merkbar markedsfinansiering fra inn- og utland, og er derfor mer eksponert for uro i finansmarkedene, mens de mindre bankene baserer seg mer på innskudd fra kunder i Norge. Egenkapitalen i bankene utgjorde kun 8 prosent i 2012. Sentralbanksjef Øystein Olsen (2013) begrunner den lave egenkapitalandelen med at det ofte er dyrere for bankene å finansiere utlån med egenkapital enn det er med innskudd og innlån fra markedet på grunn av implisitte og eksplisitte garantiordninger. På grunn av statsgarantiene blir ikke forventede konkurskostnader reflektert i gjeldskostnaden, og konkursrisikoen bæres derfor av staten og dermed skattebetalerne. Disse finansieringsfordelene gir bankene insentiver til å holde en lav egenkapitalandel og en høy gjeldsgrad. Et finansielt system med en gjennomgående lav egenkapitalandel er en lite robust økonomi med dårlig evne til å tåle tap. Samtidig vil en lav egenkapitalandel forsterke aksjonærenes insentiver til å ta risiko da de kun kan tape det de har skutt inn. Derfor er regulering av banker viktig for en stabil økonomi. For eksempel vil et flertall av banker ved for lite egenkapital, som følge av tap i lavkonjunkturer,

blant annet velge å stramme inn på utlånene. Dette kan, slik vi så under den siste finanskrisen, forsterke nedgangen.

Hvorvidt det påvirker bankens verdi å holde mer egenkapital bak sine utlån har vært sentralt i diskusjonen om bankenes tilpasning til Basel III. I henhold til Modigliani og Miller teoremet vil selskapsverdien i et perfekt kapitalmarked uten skatt være uavhengig av kapitalstrukturen, men være avhengig av kontantstrømmen fra selskapets eiendeler (Modigliani & Miller, 1958). Modigliani og Miller påpeker at siden aksjonærer er de siste som får tilbakebetalt investeringene sine ved en eventuell konkurs krever aksjonærene et høyere avkastningskrav enn kreditorer, altså egenkapitalen er dyrere enn gjeld. Men en høyere egenkapitalandel innebærer lavere risiko, og avkastningskravet for egenkapitalen og gjelden reduseres. Merkostnaden ved å ha mer egenkapital nøytraliseres og det veide totalavkastningskravet forblir uendret. Ifølge Modigliani og Miller vil den totale kostnaden for finansiering være uavhengig av kapitalstrukturen under gitte forutsetninger og økte kapitalkrav vil ikke gi noen ekstra kostnader.

Modigliani og Millers tilnærming har opp gjennom årene fått kritikk for sine forutsetninger. Dette gjelder spesielt for banknæringen hvor implisitte og eksplisitte garantiordninger samt skattefordeler ved gjelden ikke blir tatt hensyn til. Birchler og Jackson (2013) påpeker at Modigliani og Millers irrelevansteorem faller bort på grunn av at lånefinansieringen er subsidiert. Vale (2011) bestrider også Modigliani og Millers tilnærming og påpeker at ved en lavere egenkapitalandel øker verdien av garantiordningene.

Ved å benytte seg av trade-off teorien kommer effekten av gjeldsfinansiering i banker bedre frem. Trade-off teorien baserer seg på å finne den optimale andelen gjeld og egenkapital som maksimerer selskapsverdien. Selskapsverdien fremgår ifølge trade-off teorien ved å finne selskapsverdien ved 100 prosent egenkapitalfinansiering, pluss nåverdien av skattefordelen på gjelden, minus nåverdien av finansielle krisekostnader (Brealey, 1996). Det er i hovedsak den lave finansielle krisekostnaden som gjør at banker har en optimal gjeldsandel som er høyere enn hos et vanlig selskap. Diamond og Rajan (2000) viser til de nevnte garantiordningene og forventningene at staten griper inn dersom bankene går dårlig (too big to fail) som forklaringer på den lave finansielle krisekostnaden. Dersom kreditorer er av den oppfatning at staten vil gripe inn og redde en eventuell bank fra konkurs, eller at deres penger er sikret gjennom garantiordninger vil de finansielle krisekostnadene være lave. Lave finansielle krisekostnader tilsier derfor at fordelene knyttet til gjeldsfinansiering øker. Dette er den

teoretiske bakgrunnen for at bankene søker å finansiere seg med gjeld i større grad enn andre selskaper.

Vi har ovenfor vist hvorfor bankene foretrekker gjeldsfinansiering, og at bankene maksimerer selskapsverdien ved å ha en høy gjeldsgrad. Videre vil vi redegjøre for effektene ved økte kapitalkrav fra Basel III.

En rapport av McKinsey & Company konkluderte med en reduksjon i egenkapitalavkastningen (ROE) på gjennomsnittlig fire prosent i europeiske banker som en konsekvens av innføringen av Basel III (Härle et al., 2010). Rapporten vektlegger at ”vanlige” banker først og fremst vil få en økning i kostnadene som følge av økte kapitalkrav. Mens kravene til LCR og NSFR i mindre grad vil påvirke kostnadene til banken som et hele, men vil ha en stor innvirkning på produktene som bankene kan tilby. Utrekningene deres viser en forventet økning i kapitalkostnaden på 50 basispoeng for kortsiktige lån til liten næring og personkunder, boliglån og næringslån var forventet å øke med 20-30 basispoeng. De estimerte at økte kapitalkrav representerer omtrent en tredjedel av samlet effekt av Basel III på egenkapitalavkastningen. I tillegg til kostnadsreduksjon og økte priser kom McKinsey & Company frem til at bankene må ta i bruk flere virkemidler for å begrense innvirkningen Basel III vil ha på egenkapitalavkastningen. Til tross for disse virkemidlene estimerer de at det er lite sannsynlig at bankene samlet sett vil være i stand til å veie opp mulige effekter fra Basel III på lønnsomheten.

Finanstilsynet (2011) la frem en beregning av hvordan kapitalkravene henger sammen med veid avkastningskrav (WACC) og utlånsrenter. I beregningen har de sett bort fra skattefordelen til gjeldsfinansiering samt risikovekting av eiendeler. De kom frem til at en økning i kapitalkravene fra 8 til 15 prosent utgjør en økning i WACC fra 5,40 prosent til 5,75 prosent ved et avkastningskrav på 10 prosent og en økning i utlånsrentene med 45 basispoeng. Finanstilsynet poengterer at dersom man antar fast utlånsrente, totalavkastning på kapital og faste finansieringskostnader vil den forventede avkastningen på kapital falle når kapitalkravet øker.

Vi har i denne delen vist at de teoretiske tilnærmingene tilsier at bankene blir berørt av strengere regulering. Når bankene må holde en høyere egenkapitalandel enn hva som er optimalt vil selskapsverdien ifølge trade-off teorien falle. Teorier og tidligere studier tilsier at innføringen av Basel III også medfører lavere egenkapitalavkastning, endringer i utlånsmarginer og en vridning av utlånsporteføljen.

3 Det norske bankmarkedet

Da studien omhandler det norske bankmarkedet anser vi det som viktig å redegjøre for markedet. Vi vil derfor i dette kapittelet gå nærmere inn på hvordan bankene i Norge erfarte finanskrisen, hvordan markedsandelene er fordelt, hva som påvirker konkurransen mellom bankene i markedet og konkurranseintensiteten. Dette er et viktig fundament for å kunne diskutere funnene våre i analysen.

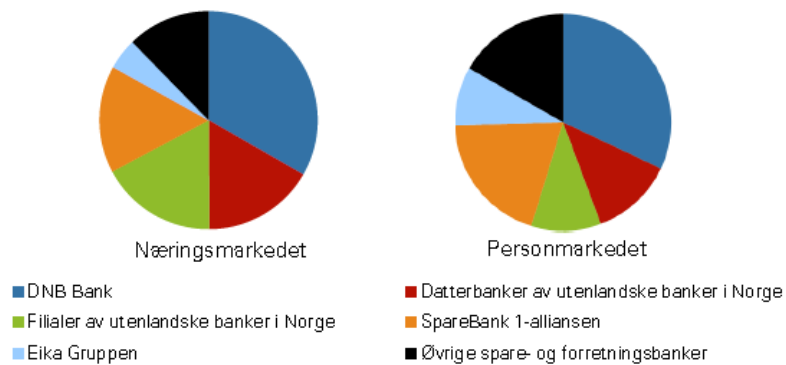
3.1 Erfaringer fra finanskrisen

Finansdepartementet (2011) konstaterer at norske banker ikke erfarte noen soliditetskrise under finanskrisen fordi den makroøkonomiske utviklingen i Norge var bedre enn i mange andre land. På grunn av noe strengere regulering i Norge hadde norske banker i motsetning til en rekke internasjonale banker relativt høy egenkapitalandel og god kvalitet på egenkapitalen. Norges Bank (2013a) påpeker at store norske banker finansierer utlånene sine med innlån fra internasjonale finansmarkeder. For å finansiere langsiktige investeringer fornyer de den kortsiktige markedsfinansieringen. Under finanskrisen gjorde dette bankene sårbare, spesielt da veksten i Norge var så mye høyere enn i andre land. Bankene i Norge var avhengig av markedsfinansiering, men markedene i utlandet forsvant. Ifølge Finansdepartementet (2011) førte dermed finanskrisen til en likviditetskrise for norske banker. Dette begrunnes med at likviditetsstyringen i bankene ikke tok tilstrekkelig høyde for forstyrrelser i penge- og kapitalmarkedene. Bankene erfarte da den høye risikoen det er ved å basere seg på finansiering som stadig må fornyes. Konklusjonen i den finansielle stabilitetsrapporten til Norges Bank (2013a) er at norske banker må øke egenkapitalen, styrke likviditeten, samt anskaffe mer langsiktig stabil finansiering. Vi vil gjennom dette studiet ta for oss hvordan en økning i egenkapitalen gjennom høyere kapitalkrav påvirker bankene, samt konkurransen mellom dem.

3.2 Markedsandeler

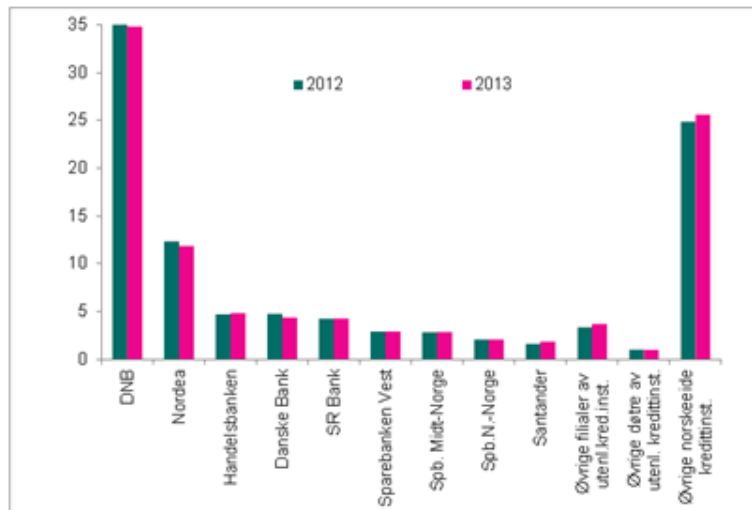
Den norske banksektoren er preget av få store landsdekkende aktører, noen regionale banker, mange små lokale sparebanker samt flere store skandinaviske finanskonsern. Norges Bank (2013a) har kartlagt markedsandelene og fordelingen mellom person- og næringsmarkedet ser vi av figur 2. DNB, som den største banken i Norge, har en markedsandel på over 30 prosent av utlån. Den nest største er Nordea Bank Norge med en markedsandel på rundt 13 prosent. Handelsbanken og Danske Bank er filialer av utenlandske banker som står for rundt 11 prosent av utlånene i Norge. Totalt har utenlandske filialer og datterselskaper en samlet

markedsandel på 27 prosent. Nærmere bestemt så har en tredjedel av næringsmarkedet et kundeforhold til en utenlandsk registrert bank. På personmarkedet er det noe lavere, men fortsatt høyt i forhold til resten av Norden. Til sammenligning har utenlandske banker i Sverige kun tre prosent av personmarkedet (Svenska Bankförening, 2013). Det er omlag 108 sparebanker i Norge hvor flere av disse samarbeider i SpareBank 1-alliansen som omfatter 17 banker eller Eika Gruppen som består av 76 mindre banker (Norges Bank, 2013a). Disse store sparebankalliansene gjør hver enkelt sparebank i alliansene i stand til å tilby produkter og kompetanse som ikke nødvendigvis blir produsert av den enkelte sparebanken, men av andre i alliansen.

Figur 2 - Markedsandeler utlån per 2013 (Norges Bank, 2013a)

Finanstilsynet (2014b) påpeker at utviklingen i markedsandelene målt i prosent av brutto utlån til kunder er relativt stabile, men som vi ser av figur 3 har utviklingen i 2013 vært litt i favør mindre innenlandske banker og utenlandske banker.

Figur 3 - Utviklingen i markedsandeler (Finanstilsynet, 2014b)

3.3 Konkurransforhold

Konkurranse skjerper deltakerne til å drive mest mulig effektivt og kontinuerlig utvikle seg slik at de kan tilby konkurransedyktige produkter til sine kunder. Et resultat av finanskrisen var økt fokus på konkurransen i bankmarkedet og hvordan staten innvirker på konkurransen (Verdensbanken, 2014). Bankmarkedet skiller seg noe fra andre markeder da det bør være et konkurransedyktig og effektivt marked samtidig som det skal være stabilt.

Sterk konkurranse kan ifølge Finansdepartementet (2000) føre til at bankene tar større kredittrisiko i sin utlånsportefølje eller at de ikke tar godt nok betalt for den risikoen utlånene medfører. Dette kan i verste fall føre til konkurs ved forstyrrelser i det finansielle systemet. I tillegg medfører sterk konkurranse at bankene har lave renter og priser for tjenestene deres. Dette gir små marginer som gjør det vanskeligere for bankene å legge til side tilstrekkelig med egenkapital. Sterk konkurranse kan i henhold til Verdensbanken også bidra til finansielle innovasjoner som potensielt kan redusere den finansielle stabiliteten. Verdensbanken (2014) viser i tillegg til hvordan finanskrisen og den statlige støtten av de største bankene har økt konsentrasjonen i bankmarkedet, redusert konkurransen, og tilgangen til finansiering. Samt potensielt bidratt til fremtidig ustabilitet som følge av moralsk risiko forbundet med "too big to fail" banker. Finansdepartementet poengterer at svak konkurranse fører til ineffektiv drift av banken og dårligere betingelser for kundene i form av høyere renter. Når banker maksimerer marginene sine betyr det ikke nødvendigvis at det finansielle systemet blir mer solid dersom bankene ikke bruker pengene til å bygge opp egenkapitalen (Finansdepartementet, 2000). Nyere studier viser at økt konkurranse ikke i seg selv stimulerte

finanskrisen, men manglende insentiver til risikostyring og lite effektivt tilsyn (Verdensbanken, 2014).

Finansdepartementet (2000) trekker frem tre hovedfaktorer som påvirker konkurransen i banksektoren:

- Markedsstrukturiltak og markedsaktørenes konkurransestrategiske atferd.
- Næringspolitiske rammebetingelser og regulatoriske tiltak fra myndigheter.
- Endringer i teknologiske og markedsmessige forhold.

Vi vil i denne studien konsentrere oss om de to første temaene, nærmere bestemt hvordan konkurransen blir påvirket av bankenes strategiske atferd i tilpasningen til Basel III og av selve regelverket Basel III. Det er i praksis problematisk å skille de ulike faktorene fra hverandre for å se hvilken innvirkning hver enkelt vil ha på konkurransesituasjonen, men vi vil diskutere faktorenes innvirkning ut fra tilbakemeldinger fra sentrale personer i bankene i kapittel 7. For å kunne diskutere endringer i konkurransesituasjonen i det norske bankmarkedet vil vi i resten av dette kapittelet redegjøre for utviklingen av konkurransen i markedet, sentrale konkurransefaktorer og ulike måter å analysere konkurranseintensiteten på.

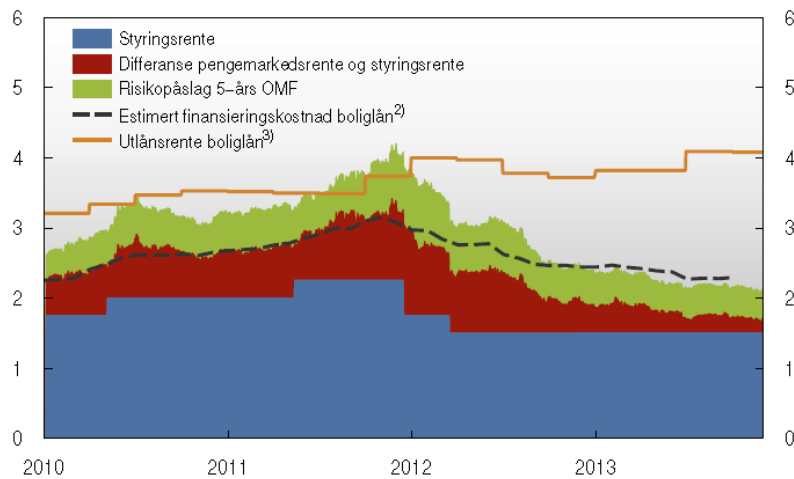
Banksektoren i Norge ble på 1980-tallet deregulert for å skape hardere konkurranse, hensikten var å bidra til en effektiv allokering av finanstjenester (Finansdepartementet, 2000). Det ble senere også åpnet for lån og finansielle aktiviteter over landegrensene som har ført til endringer i markedsstrukturen. Det har vært en rekke nye etableringer, fusjoner og oppkjøp på tvers av landegrensene som har bidratt til hardere konkurranse. Ifølge Finansdepartementet (2000) er det noen momenter ved banksektoren som har betydning for hvordan og hvor effektiv konkurransen er. De nevner blant annet den digitale behandlingen av kundene og andre bankaktiviteter som gir bankene lave transaksjonskostnader og senker barrierene over landegrensene. Finansdepartementet påpeker også at det eksisterer stordriftsfordeler innenfor flere av aktivitetene til bankene, blant annet kapitalforvaltning og betalingsformidling.

Bankene konkurrerer i hovedsak på produktutvalg, kompetanse, størrelse, geografi, pris/rente, og kunderelasjoner. Vi vil kort gå nærmere inn på disse her, da det kan ha hatt innvirkning på bankene i deres besvarelse av undersøkelsen.

Bankene, uavhengig av størrelse, tilbyr i stor grad de samme tradisjonelle bankproduktene, men de største bankene tilbyr i tillegg til disse et bredere spekter komplekse produkter og høyere kompetanse enn de mindre bankene. Dette har ført til dannelsen av allianser mellom sparebanker som er særdeles viktig for å kunne henge med i utviklingen på markedet. De store landsdekkende og regionale bankene har en større mulig kundegruppe da de opererer over et større geografisk område. De har også større muligheter for finansielle innovasjoner og utvikling av IT-løsninger. Små banker har på sin side markedsrett på lokale steder da de er mer tilgjengelig i motsetning til store konserner hvor man i mindre grad får et personlig forhold med banken sin (Finansdepartementet, 2000). Økt internasjonalisering gjør at spesielt store bedrifter bruker utenlandske banker i økende grad. Det er derfor ventet hardere konkurranse fra utenlandske datterselskaper og filialer. Denne konkurransen vil de største bankene merke mest til da det er de som har en stor andel bedriftskunder.

Finansdepartementet påpeker videre at bankene er pålagt å oppgi effektiv rente slik at kundene kan sammenligne ulike banker. Kravet om åpenhet styrker konkurransen da det er mange medier som regelmessig benytter seg av muligheten til å sammenligne. Våren 2013 var det store oppslag i media da DNB satt opp renten tross en uendret styringsrente. Flere norske banker fulgte etter mens Skandiabanken økte sin utlånsvekst med 30 prosent ved å markedsføre at de holdt renten stabilt (Dagens Næringsliv, 2013a). Begrunnelsen for renteøkningen var ifølge bankene de økte kapitalkravene som myndighetene påla de gjennom Basel III (Sundberg, 2013). Rune Bjerke viser til at nye kapitalkrav og økte risikovekter har ført til at styringsrentens betydning for utlånsrenten har blitt mindre. I tillegg har en hard konkurranse på innskuddsrenter bidratt til bankenes økte utlånsrenter (Halvorsen, 2013). Når bankene har gjort sine tilpasninger for å kapitalisere seg tilstrekkelig i forhold til Basel III påpeker sentralbanksjef Øystein Olsen at gapet mellom Norges Banks styringsrente og bankenes renter forventes å normaliseres (Halvorsen, 2014).

Som vi ser av figur 4 viser den historiske utviklingen til renter på boliglån og bankens finansieringskostnader. Figuren viser at gapet mellom utlånsrenten og styringsrenten økt.

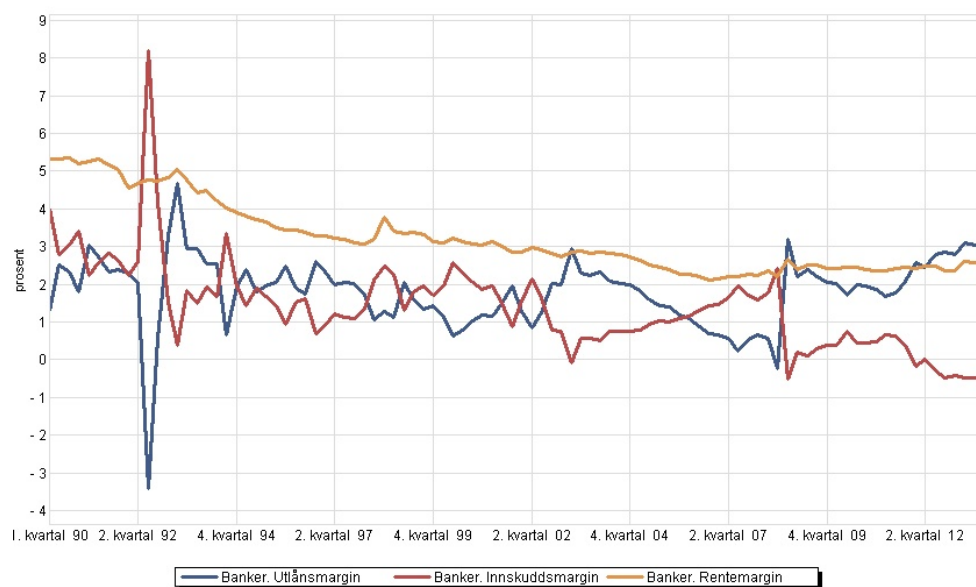

Figur 4 - Utlånsrente på boliglån og finansieringskostnader (Norges Bank, 2013c).

Undersøkelser gjort av TNS gallup i januar 2014 viser at 13 prosent flyttet og 20 prosent reforhandlet boliglånet i løpet av 2012 og 2013. I samme periode har også 15 prosent og 10 prosent flyttet eller reforhandlet bankinnskuddet sitt og lønnskontoen (Forbrukerrådet, 2014b). En annen undersøkelse viser at antallet som har byttet hovedbank har vært stabil på ca 5 prosent årlig (Finans Norge, 2013). Den lave andelen bankbytter kan tyde på en sterk lojalitet til banken da det er blitt lettere å bytte bank på grunn av teknologisk utvikling og enklere tilgang på informasjon for å sammenligne banker. Tall fra undersøkelsen på vegne av Forbrukerrådet bekrefter nettopp dette. 54 prosent sier de er fornøyde med banken sin, 18 prosent føler seg knyttet til banken sin gjennom et godt kundeforhold, kun 10 prosent mener det er for vanskelig å bytte bank og 18 prosent sier de har en pakkeløsning som omfatter flere banktjenester som gjør at de ikke har byttet bank. Den offentlige debatten fremstiller den lave andelen kundebytter dit hen at det ikke er sterk konkurranse. Dette er begrunnet med økningen i utlånsrenten tross uendret styringsrente som vi nevnte tidligere. På bakgrunn av den lave andelen kundebytter, økt nordisk konkurranse og den høye konsentrasjonen i markedsandelene er det besluttet at Konkurransetilsynet skal gjøre en vurdering av konkurransesituasjonen i det norske bankmarkedet (Forbrukerrådet, 2014a). Vi vil i de neste avsnittene presentere noen metoder som kan gi signaler hvorvidt dagens konkurranse i markedet er sterk eller ikke. Konkurransintensiteten kan ha betydning for besvarelsen til bankene og hvordan de blir påvirket av Basel III.

Et mål som ofte er brukt på konkurranse er konsentrasjonsmål. Dette innebærer at konkurransen blir dårligere jo større markedsandel en bank eller en liten bankgruppe har, fordi den/de får markedsmakt. Finansdepartementet (2000) mener imidlertid at dette er et

dårlig mål på konkurranseintensiteten. Konsentrasjonsmål gir ifølge Finansdepartementet (2012a) mest mening når man analyserer homogene produkter innenfor et avgrenset område. Finansdepartementet (2000) belyser flere andre måter å måle konkurranseintensiteten på. De legger frem at man kan analysere konkurranseintensiteten i banksektoren ved å se hvordan fortjenestemarginene på utlåns- og innskuddsrentene har endret seg over tid. Små marginer kan signalisere en sterk konkurranse og begrenset mulighet for å ta ut en høyere fortjeneste på grunn av markedsmakt. Statistikk fra Statistisk sentralbyrå (2014b) viser en reduksjon i rentemarginen¹ fra 1990 til 2014, dette kan sende signaler om en stadig sterkere konkurranse i banksektoren.

Figur 5 - Utviklingen i rentemarginer (Statistisk sentralbyrå, 2014b)

I utredningen til Finansdepartementet (2000) kommer det frem at man også kan se på rentenettoen for å analysere hvor sterk konkurransen i banksektoren er. Rentenettoen vil si bankenes netto rente- og kredittinntekter, og til forskjell fra rentemargin inkluderer rentenettoen innlånskostnadene. Rentenettoen måles gjerne i forhold til gjennomsnittlig forvaltningskapital (GFK). På 90-tallet var rentenettoen for forretnings- og sparebankene på rundt tre prosent av GFK (Finans Norge, 1990; Sparebankforeningen, u.å.). Dette tyder på en stadig sterkere konkurranse da rentenettoen ved utgangen av 2013 var 1,54 (Finanstilsynet, 2014b). Ifølge Finanstilsynet var dette en liten økning fra 1,46 i 2012, men sett over de siste tiårene har rentenettoen blitt lavere. Om økningen, fra 2012 til 2013, er et signal på dårligere

¹ Rentemarginen er differansen mellom gjennomsnittlig utlåns- og innskuddsrente i bankene. Differansen mellom NIBOR og bankenes innskuddsrente utgjør innskuddsmarginen, mens utlånsmarginen er differansen mellom bankenes utlånsrente og NIBOR.

konkurransen eller om det kun er midlertidig er vanskelig å vurdere. Begge metodene må vurderes i lys av at bankene ved lavkonjunktur må beregne høyere risikomarginer på utlån, og dermed er avhengig av å ta høyere rentemarginer. Ved høykonjunktur vil det ikke være like stor risiko forbundet med utlån og bankene kan senke rentemarginene, slik som de har gjort de siste ti årene. Statistisk sentralbyrå (2014a) melder at Norge våren 2014 erfarer en svak konjunkturoppgang.

4 Bankregulering – Basel I og II

Som nevnt tidligere i oppgaven er regulering og tilsyn av banker og finansielle markeder viktige virkemidler for en stabil økonomisk utvikling. Vi vil i dette kapittelet presentere hovedmomentene i Basel I og II, da de danner grunnlaget for dagens regelverk Basel III.

Det er mange organer som arbeider både nasjonalt og internasjonalt for å sikre en stabil økonomi på best mulig måte. Internasjonalt er Bank for International Settlements en av de organisasjonene med høyest gjennomslagskraft. Bank for International Settlements (BIS) er en internasjonal finansorganisasjon bestående av 60 sentralbanker. BIS ble etablert 17. mai 1930 med følgende formål: ”The mission of the Bank for International Settlements (BIS) is to serve central banks in their pursuit of monetary and financial stability, to foster international cooperation in those areas and to act as a bank for central banks” (Bank for International Settlements, u.å., under overskriften About BIS).

BIS arrangerer jevnlig møter hvor en rekke komiteer møtes for å diskutere analyser av verdensøkonomien og gi anbefalinger til regelverk. En av disse komiteene er Basel Committee on Banking Supervision (BCBS), heretter kalt Baselkomiteen. Baselkomiteen ble etablert i 1975 av sentralbanksjefene i G10 landene da sammenbruddet av Bretton Woods-systemet for valutakurser i 1973 førte til store tap. En av de største konsekvensene var at Herstatt Bank i Vest-Tyskland mistet sin lisens i juni 1974 da det ble avdekket at bankens valutareserver eksponering utgjorde tre ganger dens kapital. Dette påvirket andre banker som hadde uoppgjorte handler med Herstatt Bank (Basel Committee on Banking Supervision, 2013b). Senere samme år måtte også Franklin National Bank of New York legge ned etter store valutatap. På bakgrunn av disse økonomiske konsekvensene la Baselkomiteen frem Basel I i 1988, og har siden det gitt ut Basel II og III for å øke stabiliteten nasjonalt og i det globale finanssystemet. De arbeider for å styrke finansiell stabilitet ved å forbedre tilsynenes kompetanse og kvalitet gjennom å sette minstekrav til standarder. Det er opptil hvert enkelt land å implementere standardene da Baselkomiteen ikke har en lovpåleggene myndighet. Formålet er å oppmuntre til en internasjonal harmonisering av standarder for bankregulering. I dagens globale marked må det være like forutsetninger for å kunne skape like konkurransevilkår.

Stadige finanskriser har poengtert svakheter i det globale kapital- og likviditetsrammeverket og i bankenes risikostyring. Etter finanskrisen ble det åpenbart at man ikke bare kunne regulere hver enkelt bank slik som Basel I og II gjorde, men man måtte også ha et

makroperspektiv på bankreguleringen. Dette er fundamentet til Basel III som er det nyeste virkemiddelet for bankregulering.

4.1 Basel I

15. juli 1988 ble Basel I (International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards) utgitt. Formålet med standarden var å styrke soliditeten og stabiliteten til det internasjonale banksystemet. Samt harmonisere kapitalmålingen og kapitalstandardene for å virke rettferdig og konsekvent for internasjonale banker (Basel Committee on Banking Supervision, 1988). Dette skulle bidra til å jevne ut konkurranse ulikhetene mellom bankene på tvers av landegrensene og sikre at bankene var robuste.

Basel I består av fire pilarer: kapitalkomponentene, risikovekter, kapitaldekningskravet og implementering (Basel Committee on Banking Supervision, 1988). Vi vil her gå nærmere inn på hver enkelt pilar.

I den første pilaren splittes kapitalbegrepet opp og Baselkomiteen definerer de ulike kapitalene som er viktig ved måling av soliditet. De deler ansvarlig kapital i forbindelse med tilsyn i to nivåer, kjernekapital (Tier 1) og tilleggskapital (Tier 2). I Basel I blir Tier 1 kapital definert som aksjekapital og offentliggjorte reserver. Andre typer kapital kan også inkluderes i kjernekapital dersom det blir godkjent av tilsynsmyndighetene i de enkelte land. Deriblant har Finansdepartementet (2008b) godkjent at fondsobligasjoner kan være opp mot 15 prosent av kjernekapitalen. Tier 2 blir i Basel I definert som hovedsakelig skjulte reserver, hybridkapital og ansvarlig lånekapital (Basel Committee on Banking Supervision, 1988). Hybridkapital er ifølge Mjøs og Persson (2007) langsiktige finansielle instrumenter som innehar egenskaper som man finner i gjeld og egenkapital. Det er altså en mellomting av gjelds- og egenkapitalinstrumenter, som for eksempel preferanseaksjer. Ansvarlig lånekapital er ifølge Basel I en type gjeld som har manglende evne til å absorbere tap. Den har prioritet før aksjekapitalen, men etter all annen gjeld. Basel I krever at kjernekapitalen skal være minst 50 prosent av den ansvarlige kapitalen, det vil si at tilleggskapitalen ikke kan være større enn kjernekapitalen (Basel Committee on Banking Supervision, 1988).

Risikovektene innebærer hvordan en skal vurdere eiendelene i og utenfor balansen i forhold til risiko. Basel I fokuserer på kredittrisiko i bankene, altså risikoen for at motparten svikter, da det utgjør mesteparten av risikoen som bankene har (Basel Committee on Banking Supervision, 1988). I Basel I er det et gitt sett med risikovekter som skal brukes til å risikovekte eiendelene. Disse risikovektene multipliseres med balanseposter som er avhengige

av kreditt-ratingen til motparten. Dette er fundamentet i beregningsgrunnlaget. Risikovektene er i hovedsak 0, 20, 50 og 100 prosent. Statlige verdipapirer i OECD land har liten risiko for mislighold, det har også kontanter, de vektet derfor med 0 prosent. Lån til verdipapirer med AAA rangering og lån til banker vektet med 20 prosent. Boliglån og offentlige obligasjoner vektet med 50 prosent. Til sist skal lån til kunder og virksomheter vektet med 100. I tillegg krever Basel I at "off balance sheet" eksponeringer (OBS) må rapporteres og inkluderes i kapitaldekningskravet fordi de er en del av de risikovektede eiendelene.

Kapitaldekningskravet er en kombinasjon av pilar en og to. Det ble satt til minimum åtte prosent, som vil si at bankene må ha kapital nok til å dekke minst åtte prosent av de risikovektede eiendelene. Kjernekapitalen må da minst være fire prosent siden tilleggskapitalen ikke kan være høyere enn kjernekapitalen (Basel Committee on Banking Supervision, 1988).

$$(4.1) \quad \frac{\text{Ansvarlig kapital} \\ (\text{kjernekapital 4 \% + tilleggskapital 4 \%})}{\text{Beregningsgrunnlaget}} \geq 8 \%$$

I den siste pilaren anbefalte Baselkomiteen en overgangsperiode fra 1990-1992. I tillegg ba de nasjonale myndigheter å ta stilling til hvordan deres tilsynsmyndigheter ville innføre og bruke anbefalingene i lys av nasjonens eksisterende regelverk og tilsynsordning (Basel Committee on Banking Supervision, 1988).

4.1.1 Svakheter ved Basel I

Basel I er i dag sett på som utdatert fordi finansverden har utviklet nye finansielle innovasjoner og metoder for risikohåndtering. Et annet problem ved Basel I var at bankene kunne redusere den krevde kapitalen uten å redusere den reelle risikoen (Council of Mortgage Lenders, 2013). Mishkin (2013) forklarer at dette er mulig fordi de faste risikovektene kan avvike veldig fra virkelig risiko. Eiendeler med samme risikobaserte kapitalkrav, kan være relativt risikabelt, slik som lån til et selskap med en svært lav kredittvurdering beholdes i balansen, mens eiendeler med lav risiko tas ut av balansen. Borchgrevink (2012) påpeker at Basel I har blitt implementert og praktisert ulikt i forskjellige land som motvirker hensikten til en harmonisert internasjonal standard for kapitaldekningsregler for finansielle institusjoner.

4.2 Basel II

Basel II ble innført i juni 2004, og videreutviklet og utvidet kapitaldekningsregelverket fra Basel I. Bakgrunnen til Basel II var flere svakheter ved Basel I (Basel Committee on Banking Supervision, 2013b). En av de største svakhetene var ifølge Karlsen og Øverli (2001) at kapitalkravene til bankene ikke i tilstrekkelig grad reflekterte bankenes risikoprofil. Fokuset i Basel I var som nevnt tidligere en generell risikovektet kredittrisiko som ikke tok høyde for bankenes operasjonelle risiko og markedsrisiko. Nye og mer avanserte metoder for risikostyring har også ført til et større behov for revidering av det tidligere regelverket. Utvidelse av kapitaldekningsreglene til å gjelde på en mer konsolidert basis for banker og verdipapirforetak har også vært viktig for å unngå omgåelse og utvanning av kapitalstrukturen hos de finansielle aktørene (Karlsen & Øverli, 2001).

Basel Committee on Banking Supervision (2004) viser til at Basel II er delt inn i tre hovedpilarer; minimumskrav til soliditet, krav til risikostyring og intern kontroll, og krav til offentliggjøring av informasjon.

Minimumskravet til soliditet dreier seg om kalkulering av minimumskravene til egenkapital. For å finne dette minimumskravet til egenkapital benytter Baselkomiteen seg av påkrevd kapital og risikovektede eiendeler. Minimumskravet til avholdt kapital er i henhold til Basel II åtte prosent av de risikovektede eiendelene. Denne prosentsatsen er det samme kapitalkravet som fra Basel I, men i Basel II er beregningsgrunnlaget annerledes i risikovektene (nevner) (Karlsen & Øverli, 2001). I Basel II deles nå nevneren inn i kreditt, markeds og operasjonell risiko.

$$(4.2) \frac{\text{Ansvarlig kapital}}{\text{Beregningsgrunnlaget}} = \frac{\text{Ansvarlig kapital}}{\text{Kreditt + markeds + operasjonell risiko}} \geq 8 \%$$

(kjernekapital 4 % + tilleggskapital 4 %)

Som vi nevnte i kapittel 2 er utlånsporteføljen den største delen av bankens risikoeksponering, og derfor den viktigste delen av bankens beregningsgrunnlag beskrives kredittrisiko nærmere. Det er tre metoder for å beregne kredittrisiko under Basel II; standardmetoden, den grunnleggende IRB-metoden og den avanserte IRB-metoden.

Standardmetoden ble videreført fra Basel I, men bankene kan nå beregne sin kredittrisiko ut fra fastsatte rater ut fra hvilken kredittrating låntakere har hos godkjente ratingbyråer. Finansdepartementet (2006) viser til at det er denne metoden de fleste finansielle

institusjonene benytter og vil benytte fremover. Tabellen under illustrerer hvordan en bank som benytter standardmetoden vil vekte kredittrisiko på sin utlånsportefølje basert på Standard & Poor's risikoklasser (Johansen, 2012).

Rating	Stater	Banker/kommuner	Boliglån	Retail-portefølje	Store foretak
AAA/AA-	0	0,2	-	-	0,2
A+/A-	0,2	0,5	-	-	0,5
BBB+/BBB-	0,5	1	-	-	1
BB+/B-	1	1	-	-	1
Under B-	1,5	1,5	-	-	1,5
Uten rating	1	1	0,35	0,75	1

Tabell 2 - Oversikt risikovekter

Som man ser av tabellen vil foretak med god rating hos disse kredittratingbyråene ha en risikovekt på 0,2 til 0,5 prosent, mens foretak som har en dårlig rating er oppe i 150 prosent.

Gjennom Basel II ble det som nevnt over også åpnet for at foretakene vil kunne beregne sine egne risikovekter gjennom IRB-metodene. Karlsen og Øverli (2001) omtaler muligheten for å beregne egne risikovekter som en av de største nyvinningene i Basel II. Bankens mulighet til å selv regne ut sine risikovekter, fremfor å benytte standardvekter, gir et kapitalkrav som i større grad enn i Basel I gjenspeiler bankens risiko. Dette kan igjen føre til et lavere avkastningskrav som kan ende med høyere lønnsomhet og vekst blant banker som regner sine egne risikovekter.

Når banken skal estimere sin kredittrisiko ved å benytte den avanserte IRB-metoden skal banken beregne tre parametere:

- Sannsynlighet for mislighold av forpliktelsen i prosent (Probability of default - PD)
- Beløpet på forpliktelsen ved mislighold (Exposure at default – EAD)
- Størrelsen på tap ved mislighold i prosent av EAD (Loss given default - LGD)

Under den grunnleggende IRB-metoden beregner bankene kun PD på sine kreditt eksponeringer, mens de andre parameterne er gitt av reguleringsmyndighetene (Finansdepartementet, 2006). Den avanserte IRB-metoden tillater bankene å beregne også EAD og LGD.

Den andre pilaren til Basel II fokuserer på krav til risikostyring og intern kontroll, og beskriver hvordan oppfølging og tilsyn skal gjennomføres. Tilsynsmyndighetene skal ifølge

Basel II ha klare retningslinjer til hvordan godkjenning av kredittratingbyråer skal foregå, og skal også passe på at foretakene har en tilstrekkelig kapitalstruktur i forhold til sin risikoprofil (Basel Committee on Banking Supervision, 2004).

Den tredje og siste pilaren dreier seg om krav til offentliggjøring av informasjon. Her er fokuset på de finansielle institusjoners plikt til å offentliggjøre og rapportere til markedet om deres posisjon når det kommer til kapitalstruktur, risiko og andre aktuelle forhold. Dette er for å skape åpenhet mellom banken og investorer, og kreditorer, og på denne måten øke kvaliteten på beslutningsgrunnlaget til disse markedsaktørene (Karlsen & Øverli, 2001).

Økt åpenhet og rapportering fører til en bedre forståelse for bankenes aktiviteter og prosesser for å styre risiko blant markedsaktørene, slik at markedsaktørene i større grad blir i stand til å skille mellom banker som styrer sin risiko med omhu og de som ikke gjør det. Dette fører til at banker som styrer sin risiko godt blir belønnet for det, mens de som ikke gjør det blir straffet.

4.2.1 Basel I-gulvet

Kapitalkravet tar gjennom beregningsgrunnlaget hensyn til hvor mye risiko det er knyttet til bankenes utlån. Høyere risiko forbundet med utlån krever mer kapital og gir dermed insentiver til å ha lave risikovektede eiendeler. Gjennom å benytte IRB-metodene vil bankene ha muligheten til å redusere sin kredittrisiko og på denne måten redusere sitt beregningsgrunnlag. Ettersom bankene ser på egenkapital som en dyrere finansiering enn gjeld er det lagt føringer på hvor mye bankene kan redusere beregningsgrunnlaget gjennom IRB-metodene. Baselkomiteen etablerte i den forbindelse et gulv for beregningen av risikovektede eiendeler, kalt Basel I-gulvet eller overgangsregelen. Dette betyr ifølge Borchgrevink (2012) at banken skal anvende en viss² prosent av de risikovektede eiendelene, målt etter Basel I, som beregningsgrunnlag for kapitaldekningskrav. Basel I-gulvet vil være behjelpelig med å hindre bankene i å redusere de risikovektede eiendelene for mye i deres egne risikoberegninger. Det var lenge ønsket om å fase ut Basel I-gulvet, men det er nå vedtatt å gjelde frem til 31. desember 2017, med mulighet for forlengelse (Finansdepartementet, 2013b).

Borchgrevink (2012) trekker i sin utredning for Norges Bank frem problemer med dette gulvet da EU har laget en egen versjon. I EUs definisjon av gulvet er det ikke et gulv på risikovektede eiendeler, men på total ansvarlig kapital. Det vil si at kapitalen ikke kan være

² Procentsatsen har variert siden den ble etablert. I 2007 var den 95 prosent mens den i dag er 80 prosent.

lavere enn 80 prosent av minstekravet etter Basel I. Siden det europeiske regelverket ikke har noen grense for risikovektede eiendeler, kan banker som rammes av dette regelverket oppnå en høy kapitaldekning ved å redusere sine risikovekter. Under har vi gjort en beregning basert på tall fra årsrapporten til Nordea Bank Norge (2013) for å illustrere forskjellene. Utrekningen er basert på eksemplet til Borchgrevink hvor han brukte tall fra DNB konsernet i 2011.

	Baselkomiteens versjon (gulv på risikovektede eiendeler)	EUs versjon (gulv på total ansvarlig kapital)	Beregning
Risikovektede eiendeler beregnet etter Basel II med egne risikovekter	225322		
Risikovektede eiendeler beregnet etter Basel I	401707		
Basel I-gulv for risikovektede eiendeler	321366		$0.8 * 401707$
Total ansvarlig kapital		48072	
Basel I-gulv for total ansvarlig kapital		25709	$0.08 * 0.8 * 401707$
Binder gulvet?	Ja	Nei	$225322 < 321366$ og $48072 > 25709$
Total ansvarlig kapital (Kapitaldekning)	15.00 %	21.3 %	$48072 / 321366$ og $48072 / 225322$

Tabell 3 - Gulv på risikovektede eiendeler vs. gulv på total ansvarlig kapital

Som vi ser av utregningen er EUs versjon av gulvet spakere enn Baselkomiteens. Norske myndigheter har ifølge Borchgrevink (2012) bestemt at norske banker skal rapportere kravet med gulv for risikovektede eiendeler, det gjør de også i Sverige mens i Danmark beregner de kravet med gulv for total ansvarlig kapital. I forbindelse med innføringen av Basel III og kravet til ni prosent ren kjernekapital som ble vedtatt i 2011 av det europeiske banktilsynet ble det opp til hvert enkelt land å velge om kravet til ren kjernekapital skulle beregnes med gulv for risikovektede eiendeler eller total ansvarlig kapital. Finanstilsynet valgte at også dette kravet skal beregnes med gulv for risikovektede eiendeler, mens i Sverige valgte de total ansvarlig kapital. Borchgrevink nevner et eksempel hvor DNB har et behov for å skaffe 12 milliarder kroner for å innfri ren kjernekapitalkravet på ni prosent med et gulv for risikovektede eiendeler, mens med et gulv for total ansvarlig kapital ville DNB kun trengt halvparten. Dette skaper ulikheter i kapitalbufferne på tvers av landegrenser, hvor norske banker kan fremstå som svakere kapitalisert enn mange andre banker i Norden og Europa. Dette kan føre til at norske banker får en lavere rating og dermed dårligere vilkår i handel med

andre. Problematikken knyttet til Basel I-gulvet kommer vi nærmere tilbake til i analyse kapitlet.

4.2.2 Svakheter ved Basel II

Implementeringen av Basel II avslørte flere mangler og svakheter ved det nye regelverket. Basel II var komplekst og flere kritikere mente at et såpass komplekst rammeverk som Basel II ville medføre problemer. I en rapport av Wahlström (2009) kom det frem fem negative hovedpunkter blant bankansatte i Sverige.

- Kunnskapsgap mellom ansatte.
- Praktisk iverksettelse av det nye regelverket var vanskelig.
- Forskjellige tolkninger av reglene på grunn av et diffust regelverk.
- Ressurskrevende.
- Vanskelig for desentraliserte enheter å følge opp kravene.

En annen sentral svakhet ved Basel II var med bakgrunn i IRB-metodene ble bankene mer prosyklisk (Gordy & Howells, 2006). Svakheten med at bankene opptrer prosyklisk ble derfor også et sentralt tema til det nye Basel III. Noe vi kommer tilbake til i kapittel 5.

5 Basel III

Vi vil i dette kapittelet presentere de mest sentrale delene av regelverket Basel III. Noen momenter vil vi gå nærmere inn på enn andre, da disse danner grunnlaget for vår problemstilling og analyse. Dette er økt kvalitet og kvantitet på kapitalkravene, innføringen av ulike bufrer, samt nasjonale bestemmelser.

Basel III³ ble 16. desember 2010 lagt frem av Baselkomiteen som en forbedring av Basel II, da det ble oppdaget mangler ved finansreguleringen under den nylige finanskrisen.

Finanstilsynet (2010) trekker frem flere sentrale problemstillinger, som at det ble lagt for mye vekt på kreditt-rating og modeller, deler av egenkapitalen kunne ikke ta tap ved løpende drift på grunn av dårlig kvalitet, likviditetsrisiko ble undervurdert, og verdsettingen av komplekse instrumenter var usikker. I forkant av finanskrisen var hele banksystemet sårbart grunnet høyere utlånsvekst enn veksten i innskudd (Olsen, 2013). Derfor har Baselkomiteen i Basel III lagt mer vekt på virkemidler som reduserer systemrisiko og bankenes prosyklisitet.

Basel III gjelder fra 1. januar 2013 og skal innføres stegvis til 1. januar 2019, slik at bankene har mulighet til å skaffe seg tilstrekkelig med kapital for å imøtekomme kapitalkravene uten å lage for store forstyrrelser i økonomien generelt (Basel Committee on Banking Supervision, 2010b). Ifølge Finanstilsynet (2014a) ble Basel III vedtatt i juni 2013 for kredittinstitusjoner og verdipapirforetak i EØS-området gjennom EUs kapitaldekningsdirektiv CRD IV og forordningen CRR, og gjort gjeldende fra 1. januar 2014. Direktivet⁴ gir noe nasjonalt handlingsrom, mens forordningen⁵ innebærer identiske regler i alle land som øker harmoniseringen av regelverket. CRD IV/CRR regelverket er ikke tatt inn i EØS-avtalen til nå, men de viktigste bestemmelsene ble tatt inn i finansieringsvirksomhetsloven og verdipapirhandelloven 14. juni 2013 (Finansdepartementet, 2014b). Dermed trådte kapital- og bufferkravene i kraft i Norge fra juni 2013 (Finanstilsynet, 2014a). Finansdepartementet poengterer at man søker å tilpasse dagens nasjonale regler til forordningen så langt det går og at Finanstilsynet må redegjøre for det nasjonale handlingsrommet. Da CRD IV og CRR er

³ “Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems” (revidert versjon 2011). Og ”The Liquidity Coverage Ratio and liquidity risk monitoring tools” (revidert versjon 2013)

⁴ Direktivet gir generelle virksomhetsregler for institusjonene, herunder, bestemmelser om intern risiko- og kapitalvurdering og virksomhetsstyring. Det regulerer også myndighetenes tilsynspraksis og sanksjonsmuligheter samt bestemmelser om systemrisikobuffer, systemviktighet, bevaringsbuffer og motsyklisk buffer (Finanstilsynet, 2014a).

⁵ Forordningen inneholder Basel II og Basel III kravene til ansvarlig kapital, likviditet og offentliggjøring av finansiell informasjon (Finanstilsynet, 2014a).

basert på anbefalinger fra Basel III vil vi videre i oppgaven henviser til Basel III og redegjøre spesielt for nasjonale bestemmelser.

Basel I og Basel II er firma spesifikke og risikobaserte, mens Basel III i tillegg har et makroperspektiv og inkluderer systemrisiko. Ifølge Baselkomiteen skal Basel III styrke regulering, overvåking og risikostyringen i banksektoren. Regelverket skal forbedre banksektorens evne til å fordøye finansielle og økonomiske sjokk, forbedre risikostyringen og bidra til større åpenhet (Basel Committee on Banking Supervision, u.å.-b).

Basel III er basert på de tre pilarene i Basel II, og Baselkomiteen påpeker en rekke forbedringer i disse, i tillegg har de føyd til særkrav til systemviktige institusjoner og krav til likviditetsdekning (Basel Committee on Banking Supervision, u.å.-a).

Basel Committee on Banking Supervision (2010b) legger vekt på følgende:

1. Økt kvalitet og kvantitet på kapitalkravene.
2. Utvidelse av de risikoer det kreves kapitaldekning for.
3. Innføring av en kapitalbevaringsbuffer og en motsyklisk buffer.
4. Innføring av et ikke-risikobasert kapitalkrav.

Basert på en figur av Jansrud (2011) har vi illustrert hvilke deler av brøken endringene vil innvirke på.

$$(5.1) \quad \frac{\begin{array}{c} \text{Økt kvalitet} \\ \downarrow \\ \text{Ansvarlig kapital} \end{array}}{\begin{array}{c} \text{Beregningsgrunnlag/risikovektede eiendeler} \\ \uparrow \\ \text{Utvidelse av risikoer} \end{array}} = \text{Kapitaldekning} \leftarrow \text{Økte kapitalkrav}$$

5.1 Økt kvalitet og kvantitet på kapitalkravene

I Basel III er et av de største hovedmomentene kapitalkravene til finansielle institusjoner. Fokuset er på å øke kvaliteten og kvantiteten av kjernekapitalen (Tier 1), forenkling og reduksjon av tilleggskapitalen (Tier 2), elimineringen av Tier 3 kapital, og strengere kriterier for hvert instrument (Basel Committee on Banking Supervision, 2010b).

5.1.1 Økt kvalitet

Et problem finanskrisen avdekket var at kapital ble definert ulikt. Dette førte til ulik behandling av kjernekapitalen. Banker kunne ha mye hybridkapital og lite ren kjernekapital,

men fortsatt rapportere en høy kjernekapital uten å være i stand til å tolerere tap så godt. Derfor ble reglene for hva som kan godkjennes som ren kjernekapital, hybridkapital, kjernekapital og tilleggskapital strammet inn (Finansdepartementet, 2013d).

Basel Committee on Banking Supervision (2010b) mener at dårlige definisjoner av kapitalbegrepene på tvers av landene gjorde det vanskelig å vurdere og sammenligne kvaliteten på kapitalen mellom bankene og hvilken kapital som skulle ta tap. Baselkomiteen deler som før ansvarlig kapital inn i kjernekapital og tilleggskapital. De påpeker at kjernekapitalen skal ta tap ved løpende drift, derfor må kjernekapitalen være av høy kvalitet og i samsvar med bankenes risikoeksponering. I den nye definisjonen av kapital er det derfor et større fokus på egenkapital (Basel Committee on Banking Supervision, 2010b).

Baselkomiteen deler kjernekapitalen inn i ren kjernekapital (egenkapital) og hybridkapital. Videre definerer de ren kjernekapital som innskutt aksjekapital, opptjent egenkapital, overkursfond, egenkapital fra minoritetsinteresser m.m. og den skal utgjøre den største andelen av kjernekapitalen. Hybridkapitalen er som kjent en blanding av egenkapital og gjeld, dette fører til at kvaliteten på kapitalen kan være dårlig. Derfor har Basel III satt en minimumsgrense for ren kjernekapital på 4,5 prosent av kjernekapitalen, noe som gir hybridkapitalen en maksimumsgrense på 1,5 prosent av kjernekapitalen (Basel Committee on Banking Supervision, 2010b). Accenture (2012) påpeker at for at hybridkapitalen skal kunne godkjennes som kjernekapital, må den være tapsabsorberende. Accenture definerer tapsabsorberende kapital som kapitalen uten forfallsdato eller insentiv til innløsning. Og den må kunne bli nedskrevet eller konvertert til ren kjernekapital. Som en konsekvens av dette ble kapital som tidligere har vært inkludert i kjernekapitalen nå fjernet, noe som fører til en reduksjon i kjernekapitalen i bankene.

Tilleggskapitalen skal ifølge Basel Committee on Banking Supervision (2010b) ta tap ved konkurs, slik at innskytere og kreditorer får betalt. Nå har Baselkomiteen forenklet den og kravet til tilleggskapitalen reduseres fra fire prosent til to prosent. I tillegg fases Tier 3 kapitalen ut, som blant annet er kapital for å dekke utenlandsk valutarisiko og råvarerisiko. Dette må nå dekkes av Tier 1 og Tier 2 kapital.

5.1.2 Økt kvantitet

I Basel III innføres et minimumskrav til ren kjernekapital og en økning i minimumskravet til kjernekapitalen. Minstekravet til ansvarlig kapital fra Basel I holdes på åtte prosent av risikovektede eiendeler, men nå skal bankene holde minst 4,5 prosent av ren kjernekapital, i

motsetning til Basel II som krevde minst to prosent. Basel III krever også at kjernekapitalen skal utgjøre seks prosent av risikovektede eiendeler, mot fire prosent i Basel II (Basel Committee on Banking Supervision, 2010b). Se oppsettet nedenfor.

$$(5.2) \quad \frac{\text{Ren kjernekapital}}{\text{Risikovektede eiendeler}^6} \geq 4,5 \%$$

$$(5.3) \quad \frac{\text{Kjernekapital} \\ (\text{ren kjernekapital } 4,5 \% + \text{hybridkapital } 1,5 \%) }{\text{Risikovektede eiendeler}} \geq 6 \%$$

$$(5.4) \quad \frac{\text{Ansvarlig kapital} \\ (\text{kjernekapital } 6 \% + \text{tilleggskapital } 2 \%) }{\text{Risikovektede eiendeler}} \geq 8\%$$

I en artikkel i Finansfokus av Buvik (2011) kommer det frem at myndighetene i enkelte land vil innføre strengere krav til kapitaldekning enn minstekravene i Basel III. Og at de vil innføres raskere enn innen 2019 som Baselkomiteen foreslår.

5.2 Utvidelse av de risikoer det kreves kapitaldekning for

Basel II tok ikke i tilstrekkelig grad hensyn til aktiviteter utenfor balansen og derivater i risikovektingen (Basel Committee on Banking Supervision, 2010b). Derfor styrker Baselkomiteen blant annet kravene til markeds- og motparts-kredittrisikoen (CCR - counterparty credit risk). Bankene pålegges å gjennomføre strengere kredittanalyser av handelsporteføljer og verdipapireksponeringer som er vurdert av en ekstern aktør. I tillegg innføres CVA (Credit Valuation Adjustment) kravet som er knyttet til en forverring av en motparts kredittverdighet (Accenture, 2012). Dette kravet skal sikre at de finansielle institusjonene er solide nok til å tåle kredittrisikoen som eksponeringen medfører. Et strengere rammeverk for motpartsrisiko inkluderer altså insentiver for å bruke sentrale motparter med lavere motpartsrisiko og høyere kapitalkrav for eksponeringer innenfor bank- og handelsporteføljer.

⁶ Risikovektede eiendeler er vektet for kreditt-, markeds- og operasjonell risiko kalles også beregningsgrunnlaget.

5.3 Kapitalbevaringsbuffer og motsykliskbuffer

Under finanskrisen betalte bankene ut bonuser og utbytter selv om de ikke var i en økonomisk tilstand til å gjøre dette (Hannoun, 2010). For å holde en buffer avsatt til tap og begrense muligheten for bankene å kunne bruke pengene slik de vil, stiller Basel III krav til to kapitalbufre i tillegg til minstekravet til kapital (Basel Committee on Banking Supervision, 2010b). De påpeker at hensikten er å dempe virkningen av sjokk i økonomien og motvirke en prosyklisk utvikling. Ifølge Finanstilsynet (2013) er det en obligatorisk kapitalbevaringsbuffer på 2,5 prosent ren kjernekapital av risikovektede eiendeler og en skjønnsmessig motsyklisk kapitalbuffer. De indikerer at formålet med kapitalbevaringsbufferen er å dekke tap og sikre at kapitalen i banken ikke faller under minimumskravet.

$$(5.5) \quad \text{Kapitalbevaringsbuffer: } \frac{\text{Ren kjernekapital}}{\text{Risikovektede eiendeler}} \geq 2,5 \%$$

Den motsykliske kapitalbufferen tillater den enkelte nasjon å kreve opp mot 2,5 prosent av den rene kjernekapitalen i perioder med høy kredittvekst for å beskytte økonomien mot store tap. I dårlige tider kan kravet settes til null prosent (Basel Committee on Banking Supervision, 2010b). Ifølge Finansjuridisk (2013) er det Norges Bank i samarbeid med Finanstilsynet som har fått ansvaret i Norge for å lage grunnlaget for en beslutning om motsyklisk kapitalbuffer. De vurderer da forholdet mellom kreditt og brutto nasjonalprodukt, og avvik fra den langsiktige trenden. Det er Finansdepartementet som fastsetter kravet. De er pålagt å offentliggjøre grunnlaget for bufferkravet og bankene får minimum 12 måneder på seg til å innfri kravet. Hensikten med den motsykliske kapitalbufferen er å bygge opp kapital i gode tider, som kan brukes i dårlige tider for å unngå store effekter av en eventuell finanskrise.

$$(5.6) \quad \text{Motsyklisk kapitalbuffer: } \frac{\text{Ren kjernekapital}}{\text{Risikovektede eiendeler}} \geq 0 - 2,5 \%$$

En viktig del av den nye reguleringen er at nå kan myndighetene håndheve kapitalbevaringen til bankene. Dersom en bank ikke oppfyller bufferkravene, vil tilsynsmyndighetene ha rett til å redusere muligheten banken har til å kjøpe tilbake aksjer, betale ut bonus og utbytte, og i tillegg kreve at banken legger frem en plan for å øke den rene kjernekapitaldekningen (Finansdepartementet, 2013d).

5.3.1 Systemrisikobuffer

Systemrisikoen er uavhengig av konjunkturer og vil således ikke bli tatt hensyn til i den motsykliske kapitalbufferen. Derfor besluttet EUs Råd ifølge Finansdepartementet (2013d) at det også skal innføres en systemrisikobuffer som kan settes opp til tre prosent for alle engasjementer, og opptil fem prosent for engasjementer nasjonalt eller i tredjeland. En buffer over fem prosent krever tillatelse fra EU. I Norge innføres en systemrisikobuffer som frem til 1.7.2014 vil være to prosent, kravet etter den 1.7.2014 øke til tre prosent. Dette vil komme i tillegg til minstekravet for ren kjernekapital på 4,5 prosent (Finansdepartementet, 2013d). Formålet med bufferen er å forebygge og redusere den langsiktige systemrisikoen som vi forklarte tidligere i kapittel 2.

$$(5.7) \quad \text{Systemrisikobuffer: } \frac{\text{Ren kjernekapital}}{\text{Risikovektede eiendeler}} \geq 1-3/5 \%$$

5.3.2 Systemviktige banker ilegges særkrav

I tillegg til systemrisikobufferen vedtok EU Rådet basert på anbefalinger fra Baselkomiteen at nasjonalt systemviktige banker skal ha et kapitalkrav mellom null og to prosent på bakgrunn av deres størrelse og viktighet (Finansdepartementet, 2013d). I Norge er det systemviktige kravet satt til to prosent og vil gradvis bli innført i Norge i løpet av 2015 og 2016, med ett prosentpoeng hvert år (Finansdepartementet, 2013c). Det norske kravet til systemviktige institusjoner retter seg kun mot norske banker og vil derfor ikke berøre de utenlandske filialene med virksomhet i Norge. Det systemviktige kravet tar heller ikke hensyn til størrelse på bankene som regnes som systemviktige, noe som gjør at alle de systemviktige bankene får samme krav, uavhengig av bankens størrelse (Konkurransetilsynet, 2014).

5.4 Innføringen av et ikke-risikobasert kapitalkrav

Før finanskrisen rapporterte mange banker gode kjernekapital tall samtidig som de økte gjeldsgraden. Baselkomiteen foreslår derfor i Basel III et krav til uvektet egenkapitalandel (leverage ratio) som sikkerhetsmekanisme (Basel Committee on Banking Supervision, 2010b). Den uvektede egenkapitalandelen er en såkalt belåningsgrad som setter et gulv under oppbyggingen av belåning i banksektoren. Det er altså et minstekrav til bankenes kapitaldekning uten risikovekter og vil således supplere de risikovektede kapitalkravene. Ifølge kravet må bankene opprettholde en kjernekapital over tre prosent av et eksponeringsmål som inneholder eiendelsposter i og utenom balansen (Finanstilsynet, 2013b).

$$(5.8) \quad \text{Uvektet egenkapitalandel: } \frac{\text{Kjernekapital}}{\text{Totale eiendeler inkl. OBS}} \geq 3 \%$$

5.5 LCR og NSFR

Som følge av finanskrisen erfarte en rekke banker at likviditetsstyringen var for dårlig. Nytt av Basel III er derfor innføringen av regulatoriske minstekrav til likviditet og langsiktig finansiering. Baselkomiteen publiserte i 2010 ”International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring” som ble revidert og utgitt på nytt i 2013 under navnet ”The Liquidity Coverage Ratio and liquidity risk monitoring tools” (Basel Committee on Banking Supervision, 2013a). Rammeverket er en viktig del av Basel III og innebærer regulatoriske minstekrav til likviditet og langsiktig finansiering for å overvåke og analysere likviditetsrisiko. Herunder er det nye krav til likviditetsdekning (LCR – Liquidity Coverage Ratio) og netto stabil finansiering (NSFR – Net Stable Funding Ratio). Med dette ønsker Baselkomiteen å sikre en balanse mellom innskudd og utlån slik at finansinstitusjonene har tilstrekkelig med likvide eiendeler. Finansdepartementet (2013a) har definert LCR som et krav for hvor mye likvide midler en bank må ha for å kunne tolerere perioder med svikt i markedene for finansiering. Ifølge Finanstilsynet (2013b) må det være nok til å dekke bankens totale netto kontantstrøm i en stressituasjon 30 dager frem i tid. Den totale netto kontantstrømmen over 30 dager skal minst være 25 prosent av brutto utgående kontantstrøm.

$$(5.9) \quad \text{LCR: } \frac{\text{Beholdning av likvide aktiva med høy kvalitet}}{\text{Total netto kontantstrøm over 30 dager}} \geq 100 \%$$

Videre definerer Finansdepartementet NSFR som et krav til hvor stabil finansieringen må være i forhold til fremtidig tilgang på mer langsiktig finansiering til banken. Den langsiktige finansieringen skal være høyere enn den nødvendige mengden av stabil finansiering en bank trenger over en ettårs periode med stress. Begge forholdstallene skal ifølge Finanstilsynet (2013b) være minst 100 prosent.

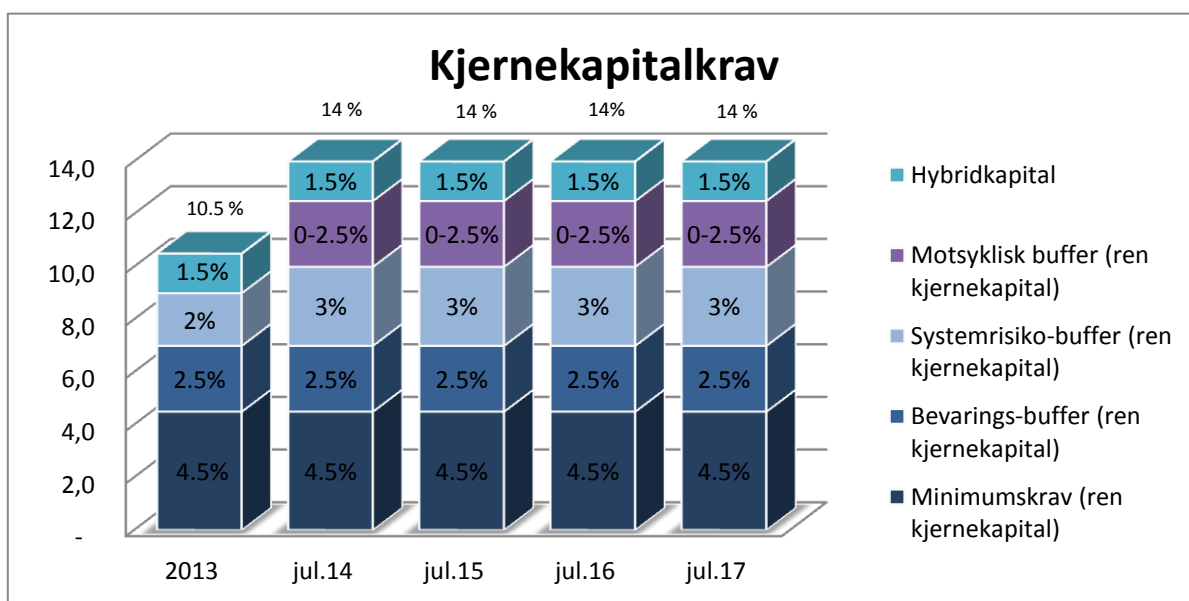
$$(5.10) \quad \text{NSFR: } \frac{\text{Tilgjengelig stabil finansiering}}{\text{Totalt behov for langsiktig finansiering}} \geq 100 \%$$

5.6 Oppsummering av økte kapitalkrav

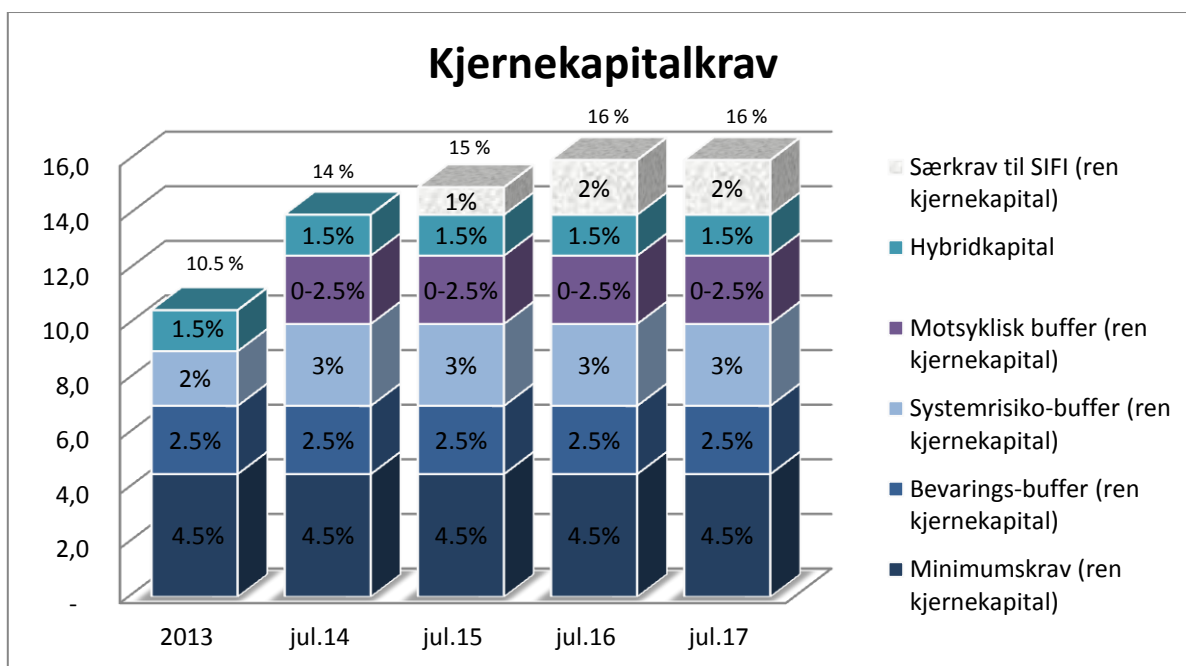
I Basel II var det kun et minimumskrav til ansvarlig kapital på åtte prosent, hvor kjernekapitalen måtte utgjøre minst halvparten, altså fire prosent. I Basel III har det vært en betraktelig økning mye på grunn av nye bufre, men også en økning i minimumskravene. Per

1.7.2013 er kravet til ansvarlig kapital 12,5 prosent, dette inneholder tilleggskapitalkravet på to prosent og kjernekapitalkravet på 10,50 prosent. Kjernekapitalkravet inneholder kravene til hybridkapital på 1,5 prosent og ren kjernekapital på ni prosent. Det rene kjernekapitalkravet består av minimumskravet på 4,5 prosent, en kapitalbevaringsbuffer på 2,5 prosent og systemrisikobuffer på to prosent. I tillegg vil en eventuell motsyklisk kapitalbuffer være mellom null og 2,5 prosent.

I resten av oppgaven har vi valgt å fokusere på kjernekapitalkravet da det er vanskeligst å øke siden det inneholder minstekravet til ren kjernekapital og bufferkravene, og fordi vi ønsker å sammenligne våre resultater med de tidligere studiene av Lillesalt et al. (2008) og Andreassen og Gulestø (2011). Figurene 6 og 7 er fremdriftsplaner for implementeringen av kjernekapitalkravene i Norge. Dette vil si at tilleggskapitalkravet på to prosent ikke er med i figurene.

Figur 6 - Ikke systemviktig bank

Figur 7 - Systemviktig bank

5.7 Nasjonalt handlingsrom

Vi har til nå presentert hovedtrekkene i Basel III og hvilke krav bankene vil stå ovenfor. Basel III er som nevnt tidligere godtatt i EØS-området gjennom EUs kapitaldekningsdirektiv CRD IV og forordningen CRR. Med CRD IV og CRR søker EU å sikre et mer harmonisert regelverk, men det er fortsatt muligheter for nasjonale bestemmelser (Finanstilsynet, 2013d). Nasjonale myndigheter kan, innenfor visse rammer, tilpasse regelverket til sitt land. Dette nasjonale handlingsrommet kan innvirke på konkurransen i markedet ved at banker som konkurrerer på samme marked opplever ulik regulering. Vi vil derfor gå nærmere inn på sentrale momenter innenfor Basel III hvor det er åpent for nasjonale bestemmelser og som kan motvirke harmoniseringen. Finanstilsynet (2014a) nevner ni punkter hvor det er åpent for nasjonale bestemmelser. Vi vil kort nevne hver enkelt av disse da de kan føre til konkurransevridning i banksektoren.

Motsyklisk kapitalbuffer: Som nevnt tidligere i oppgaven kan nivået på bufferen variere fra null til 2,5 prosent og skal fastsettes av nasjonale myndigheter etter anbefalinger fra det europeiske sikkerhetsrådet. Den fastsatte bufferen gjelder alle institusjoner som driver i vertslandet (resiprositet). Den 12. desember 2013 ble den motsykliske kapitalbufferen satt til å være en prosent fra 30.juni 2015 i Norge.

Systemrisikobuffer: Er sagt at den kan være opptil fem prosent, men den kan være enda høyere med særskilt tillatelse. Systemrisikobuffer kravet blir satt etter hvordan myndighetene vurderer mulighetene og konsekvensene for langsiktig system- eller makrorisiko i det finansielle systemet. Nye bestemmelser i finansieringsvirksomhetsloven pålegger et krav på tre prosent.

Særkravet til systemviktige banker: Kravet fastsettes mellom null og to prosent for nasjonalt systemviktige banker. Nye bestemmelser i finansieringsvirksomhetsloven pålegger et krav på to prosent og vil kun gjelde norske banker.

Risikovekter for engasjementer med pantesikkerhet i eiendom: Myndighetene kan sette høyere risikovekter enn 35 og 50 prosent for boliglån og andre engasjementer med pantesikkerhet i fast eiendom. De kan også sette strengere krav til belåningsgrad under standardmetoden for kredittrisiko.

Basel I-gulvet: Gulvet er videreført i EU ut 2017, deretter kan nasjonale myndigheter velge om de vil videreføre gulvet eller velge andre løsninger. I tillegg kan nasjonale myndigheter velge om de vil bruke Baselkomiteens eller EUs metode i beregningen. Norske banker er pålagt å bruke Baselkomiteens Basel I-gulv ut 2017.

LGD-gulv og PD-gulv: Nasjonale myndigheter skal årlig vurdere om ”tap på mislighold” gulvet er tilstrekkelig. Norske myndigheter vedtok den 1. januar 2014 å øke gulvet fra 10 prosent til 20 prosent for å øke kapitalkravet for boliglån ved beregning etter IRB-metodene. Sammen med en eventuell innstramming i PD gulvet vil risikovektene på boliglån til norske IRB banker kunne øke til 20-25 prosent. Finanstilsynet er i dialog med de andre nordiske landene for å etablere konsistente nasjonale bestemmelser på dette området (Finanstilsynet, 2014c).

Makro- eller systemrisiko på nasjonalt nivå: Nasjonale myndigheter kan øke kapitalkrav, ha høyere bevaringsbuffer, strengere regler for store engasjementer, strengere likviditetskrav, strengere krav til offentliggjøring og økte risikovekter for engasjementer med pant i eiendom dersom de erfarer at makro- eller systemrisiko ikke blir dekt tilstrekkelig av dagens regler.

Implementeringshastighet: Nasjonale myndigheter kan selv velge en raskere innføring av regelverket enn det er foreslått i Basel III. Norge legger opp til en raskere innføring av kravene (Norges Bank, 2013a).

Vertsland (resiprositet): De fleste nasjonale bestemmelsene kan i stor grad gjøres gjeldende for både vertsland og utenlandske institusjoner med virksomhet i landet. Dette er med på å sikre like konkurransevilkår. Her trekker Finanstilsynet frem strengere krav til risikovekter for boliglån og motsyklisk kapitalbuffer som eksempler hvor resiprositet er viktig. Myndighetene kan også gjøre andre lands bestemmelser gjeldende for "sine" institusjoners virksomhet i landet (Finanstilsynet, 2013d).

5.7.1 Nordisk samarbeid

De nasjonale handlingsrommene gjør at det vil være forskjeller mellom tolkning og fastsettelse av krav mellom de nordiske landene. I det nordiske markedet hvor bankene operer på tvers av landegrenser og finansmarkedet er sterkt integrert vil effektene av forskjellig praktisering og lovgivning påvirke konkurransesituasjonen, og åpenhet i markedet.

For å forbedre harmoniseringen og samarbeidet mellom de nordiske landene ble det i februar 2012 opprettet en arbeidsgruppe som skulle jobbe mot (Finansdepartementet, 2012b):

- Felles forståelse av de nye EU- og EØS-reglene om likviditetskrav
- Etablere et system for gjensidig anerkjennelse av kapitalkrav i Norden (resiprositet og vertslandregulering)
- Samarbeid om felles kriterier og lik praktisering når tilsynsmyndighetene godkjenner bankenes modeller for beregning av kapitalkrav

Arbeidsgruppen anbefaler blant annet i sin rapport et samarbeid mellom de nordiske landene hvor det lages et felles system der bankenes eksponering i hvert enkelt land skal vektlegges i henhold til det aktuelle landets regler (Nordic Working Group, 2012). Arbeidsgruppen stiller også spørsmål vedrørende forskjeller blant nordiske lands risikovekter og hvorvidt IRB-metoden gjenspeiler bankenes faktiske risiko, da spesielt med tanke på boliglån.

5.8 Basel III – fordeler vs. ulemper

Det er vanskelig å si spesifikt hvilke svakheter Basel III vil medføre ettersom det fortsatt implementeres. Vi vil her belyse noen fordeler og ulemper med regelverket som allerede nå er kommet frem. Basel III viderefører noen av svakhetene med Basel II, herunder er IRB-metoden ett eksempel. Videre vektlegger Finanstilsynet (2013d) at økt regulering reduserer risikoen for finanskriser og store svingninger i økonomien. Dette oppnås gjennom økte kapitalkrav som fører til økt egenkapital som gjør bankene mer robuste og insentivene til å ta risiko reduseres. På en annen side har man fått et omfattende og komplisert regelverk som

øker risikoen for regelverksarbitrasje og skyggebankvirksomhet (Finanstilsynet, 2013d). Mishkin (2013) argumenterer for at en tilstrømming av kapitalkravene kan føre til at banker reduserer sine utlån. Dette kan gjøre at en stabilisering av økonomien etter nedgangstider vil ta lengre tid. Finanstilsynet (2010) påpeker at Basel III vil føre til økte kostnader for finansinstitusjoner i og utenfor Norge. De fortsetter med at kostnadene må tas av bankenes kunder, men også eiere, ledere, leverandører og ansatte vil bli utsatt for økt press. De oppfordrer til effektivisering av hver enkelt bank, og konsern som et hele. Aktiviteter må gjøres billigere og enklere, og bankene må begynne nå ettersom kravene bare vil øke frem mot 2019. Financial Stability Board (FSB) og Baselkomiteen publiserte i 2010 to rapporter⁷ som vurderte både de netto økonomiske konsekvensene av høyere kapital- og likviditetskrav etter implementering, samt de makroøkonomiske konsekvensene ved gjennomføring. I Baselkomiteens vurdering kommer det frem at det vil oppstå langsiktige økonomiske fordeler ved en økning av kravene for å bedre sikkerheten og soliditeten av dagens globale banksystem. Fordelene er redusert sannsynlighet for finanskriser og mindre tap i produksjon ved bank og finanskriser. Dette overstiger de potensielle produksjonskostnadene som strengere kapital- og likviditetskrav medfører. FSB kom i sin vurdering frem til at overgangen til høyere kapital- og likviditetskrav vil ha en beskjeden effekt på samlet produksjon når man har valgt å fase dem inn over flere år (Basel Committee on Banking Supervision, 2010a).

⁷ "An assessment of the long-term economic impact of stronger capital and liquidity requirements" av Baselkomiteen og "Assessing the macroeconomic impact of the transition to stronger capital and liquidity requirements" av FSB

6 Metode

Metode beskriver hvordan man skal gå frem for å få informasjon om virkeligheten og hvordan denne informasjonen skal analyseres (Johannessen et al., 2011).

Vi vil i dette kapittelet gjøre rede for vårt metodiske grunnlag for oppgaven. Sentrale temaer innenfor metodekapittelet er forskningsdesign, valg av metode for datainnhenting og evaluering av metode.

6.1 Forskningsdesign

Forskningsdesign refererer til formen på forskningen og vil være tett knyttet til metodevalget. Ved å ta utgangspunkt i problemstillingen for så å vurdere og avgjøre hvordan man skal gjennomføre undersøkelsen fra start til mål er essensen i et forskningsdesign (Johannessen et al., 2011).

I denne studien har vi valgt å undersøke hvordan bankene opplever det nye kapitaldekningsregelverket gjennom en deskriptiv og positivistisk tilnærming. For å undersøke problemstillingen har vi brukt både kvalitativ og kvantitativ metode. En slik metode beskriver Easterby-Smith et al. (2012) som et skreddersydd forskningsdesign, også kjent som triangulering. Det er to viktige momenter å vurdere når man skal gjennomføre et slikt forskningsdesign, rekkefølgen på metodene, og graden av fokusering på en av metodene. Vi har valgt å gjennomføre den kvantitative undersøkelsen først ved å benytte en tverrsnittsundersøkelse. Den kvantitative er også den dominante metoden da vi ønsker å kartlegge og generalisere bankenes atferd og holdninger. Den kvalitative delen av oppgaven dreier seg om dokumentanalyser gjennomført i etterkant av spørreundersøkelsen for å oppnå dypere forståelse og forbedre diskusjonen rundt resultatene av den kvantitative undersøkelsen.

6.2 Spørreskjema

For å innhente data brukte vi et spørreskjema, der vi etterspurte informasjon knyttet til bankenes tilpasning og utviklingen i konkurransesituasjonen i det norske bankmarkedet. De fleste spørsmålene i spørreundersøkelsen er konkrete, og har alternativer som er gjensidig utelukkende på en fem grads Likert-skala. Vi har også valgt å ha alternativet ”vet ikke” på de fleste spørsmålene. Vet ikke alternativet ser vi på som nødvendig ettersom det er enkelte spørsmål noen av bankene har gitt uttrykk for at de ikke kan oppgi svar på. I tillegg vil dette alternativet redusere feilkilder. ”Vet ikke” alternativene ble behandlet som ikke besvart dersom de ble valgt.

Spørreskjemaet består av 26 obligatoriske spørsmål, og et frivillig spørsmål til slutt hvor respondentene har mulighet til å komme med tilleggsinformasjon og andre kommentarer til spørreundersøkelsen.

6.3 Utvalg

Spørreskjemaet ble sendt ut til samtlige forretnings- og sparebanker som ifølge Proff Forvalt opererer i Norge og som sa seg villige til å besvare spørreundersøkelsen. For å få så høy svarprosent som mulig gjennomførte vi en ringerunde til hovedsakelig bank- og økonomisjefer. Siden disse kandidatene i de største bankene viste seg å være vanskelig å få tak i, har vi sendt spørreundersøkelsen til andre medarbeider hos disse bankene som har oversikt og innsikt i bankens tilpasning til kapitalkravene. Gjennom å gjennomføre en ringerunde i forkant av undersøkelsen mener vi at svarprosenten økte betraktelig i forhold til å bare sende undersøkelsen på e-post uten noen muntlig avtale med respondenten. Ved å distribuere spørreundersøkelsen på e-post sparte vi både tid og ressurser.

De få bankene som ikke ønsket å delta hadde enten ikke lov å utgi informasjonen vi spurte etter, eller så hadde kontaktpersonen ikke tid til å gjennomføre spørreundersøkelsen i en hektisk periode på året. Det var også flere banker hvor vi ikke klarte å få tak i aktuelle kandidater slik at disse også faller utenfor utvalget. Bankene som ikke ønsket å delta eller som ikke besvarte undersøkelsen fremstår ikke som noe problem. Kun en av bankene som ikke besvarte undersøkelsen var systemviktig, slik at vi mener utvalget gjenspeiler markedet.

Banker som ikke besvarte spørreundersøkelsen ble kontaktet opptil tre ganger, de som ikke svarte en uke etter siste påminnelsen ble ansett som ikke besvart. Av totalt 132 banker i populasjonen ble spørreundersøkelsen distribuert til 105 og av disse besvarte 98 undersøkelsen. Noe som gir oss en svarprosent på 93,3 prosent av utvalget og som dekker 74,2 prosent av populasjonen. Vi er meget fornøyde med en så høy svarprosent da det styrker det innsamlede datagrunnlaget og dermed undersøkelsen.

6.4 Statistiske tester

Vi vil i dette kapittelet redegjøre for de statistiske analysene som er brukt på vår data, mens funnene i spørreundersøkelsen omhandles i analysedelen av oppgaven. Svarene bankene har avgitt vil bli presentert i tabeller, de innkomne data fra spørreundersøkelsen blir behandlet ved hjelp av SPSS (Statistical Package for the Social Sciences), relevante utskrifter fra SPSS ligger som vedlegg. Vi gjennomfører statistiske tester for å se om det er forskjeller mellom

gruppene, og en post hoc test for å se hvor eventuelle gruppeforskjeller ligger. Vi bruker et signifikansnivå på fem prosent på begge testene.

6.4.1 Variansanalyse enveis ANOVA

Spørsmålene som vi benytter statistiske tester på i analysen er som nevnt bygd på 1-5 Likert skala. Vi velger å behandle disse som måletall på intervallnivå, noe som gir oss muligheten til å benytte parametriske tester (Norman, 2010). Parametriske tester antar normalfordeling i tallmaterialet, noe som ikke er tilfellet i enkelte av våre variabler. Schmider et al. (2010) beskriver en enveis ANOVA som robust mot brudd av antakelsen om normalfordeling. Vi bruker derfor ANOVA for å se om det er signifikante forskjeller på mer enn to uavhengige grupper (uavhengig variabel) på et kontinuerlig mål (avhengig variabel).

Testen bruker gjennomsnittsverdier og ser på variansen blant gruppene. Dette gjøres ved å gjennomføre en F-test. Ender man opp med en signifikant F-verdi tilsier dette at man har signifikante forskjeller mellom gruppene, men ikke mellom hvilke grupper forskjellen ligger. Ved signifikant F-verdi forkastes nullhypotesen hvor man antar at gjennomsnittet i alle gruppene er like (Pallant, 2011).

For å finne F-verdien beregner man en brøk hvor telleren er variansen som skyldes forskjeller på gjennomsnittsverdien blant gruppene, mens nevneren er variansen som kommer av forskjeller blant de enkelte svarene i hver gruppe (Friis, 1989).

For å beregne F-verdien begynner vi med å finne kvadratsummer mellom grupper (SS_G) og innen grupper (SS_E).

$$(6.1) \quad SS_G = \sum_{i=1}^g (\bar{x}_i - \bar{x})^2$$

Hvor SS_G er kvadratsummen mellom for grupper, \bar{x}_i gjennomsnittet blant observasjonene i gruppene og \bar{x} er gjennomsnittet blant observasjonene for alle gruppene.

$$(6.2) \quad SS_E = \sum_{i=1}^g \sum_{j=1}^{n_g} (x_{ij} - \bar{x}_i)^2$$

Hvor SS_E kvadratsummen innen gruppen, x_{ij} er hver enkelt observasjon innenfor gruppen og \bar{x}_i er gjennomsnittet blant observasjonene i gruppen.

Videre beregnes antall frihetsgrader, hvor fg_G er frihetsgrader mellom grupper og fg_E er frihetsgrader innen gruppene.

$$(6.3) \quad fg_G = g - 1$$

Kan beskrives som antall grupper (g) -1.

$$(6.4) \quad fg_E = o_T - g_T$$

Hvor o_T er totale observasjoner, mens g_T er totalt antall grupper.

F-verdien fremkommer gjennom å beregne følgende ligning:

$$(6.5) \quad F = \frac{GK_G}{GK_E}$$

Finner telleren i brøken som viser variansen innenfor gruppene.

$$(6.6) \quad GK_G = \frac{SS_G}{fg_G}$$

Nevneren i brøken for F (GK_E) viser den tilfeldige variansen i tallmaterialet.

$$(6.7) \quad GK_E = \frac{SS_E}{fg_E}$$

Dersom $F \geq k$ forkastes H_0 , hvor antakelsen er at alle grupper er like. Den kritiske verdien (k) finner man i en Fisher-tabell med det gitte signifikansnivået (α), og parameterne fg_G og fg_E (Hornæs, 2003).

6.4.2 Tukey Range Test

Som nevnt tidligere sier ikke variansanalysen ANOVA noe om hvor forskjellen mellom gruppene ligger. På enkelte variabler vil det være interessant for oss å se mellom hvilke grupper forskjellen er. Vi gjennomfører derfor også en Tukey's HSD (honest significant difference) test for å finne ut hvor forskjellen i mellom gruppene er (Pallant, 2011).

$$(6.8) \quad \text{Tukey's HSD} = q_{fg_E, \sum n_i} \times \sqrt{\frac{GK_E}{\sum x_{ij}}}$$

Hvor q er verdien fra en q-tabell med parameterne frihetsgrader innenfor gruppene og antall gjennomsnitt som man undersøker.

$$(6.9) \quad \text{Tukey's HSD} \leq \bar{x}_i^H - \bar{x}_i^L$$

Dersom Tukey`s HSD er mindre enn forskjellen på det høyeste gjennomsnittet mellom to av gruppene, subtrahert det laveste, er det forskjell mellom disse gruppene (Statisticslectures, 2010).

6.5 Evaluering av metode

6.5.1 Pålitelighet

Datas pålitelighet er et sentralt spørsmål i all forskning, Johannessen et al. (2011) beskriver pålitelighet som nøyaktigheten til undersøkelsens data. Datamaterialet ble samlet inn gjennom Questback, og analysert gjennom SPSS. Dette har medført at våre subjektive meninger i liten grad har påvirket datamaterialet.

For å gjøre påliteligheten til dataen så sterk som mulig gjennomførte vi pretester, hvor blant annet Nordea Bank, veileder og en annen ansatt ved Universitet i Nordland som spesialiserer seg innen forskning gikk i gjennom spørreskjemaet. Gjennom å gjøre dette fikk vi luket ut og justert spørsmål som kunne bidra til en svakere pålitelighet. Uærlige svar og horisontal kommunikasjon kan også forekomme da det kan tenkes at bankene ønsker å gi et bedre bilde av banksektoren. Gjennom å anonymisere undersøkelsen mener vi problematikken knyttet til dette reduseres. I tillegg til spørreundersøkelsen har vi benyttet flere sekundær kilder (Norges Bank, Finanstilsynet, Årsrapporter, avisartikler m.m.) som støtter flere av funnene som er utledet fra vår primærdata.

6.5.2 Validitet

Validitet dreier seg om resultatene vi finner faktisk reflekterer realitetene. Innenfor validitet finner man begrepene intern- og ekstern validitet.

Intern validitet handler om hvorvidt det en alternativ forklaring til resultatene som forskningen vår finner. Gjennom å ha en god intern validitet på undersøkelsen vil vi kunne eliminere alternative forklaringer og har dermed et godt grunnlag for å ha gjøre slutninger mellom variablene våre (Johannessen et al., 2011).

Det er noen momenter i spørreundersøkelsen som kan være en trussel for den interne validiteten til studien. Begrepsbruken i spørreskjemaet kan feiltolkes. For å redusere dette har vi brukt begreper som brukes i media og av bankene selv, i tillegg har vi sendt spørreundersøkelsen til personer i bankene som er kjent med regelverket og begrepene det innebærer. Svarene til respondentene tilsier at begrepene som ble benyttet i spørreskjemaet er tolket slik de er tiltenkt. Svarene kan også være påvirket av at respondentene misforstår

spørsmålet, herunder forskjellen og sammenhengen mellom ren kjernekapital og kjernekapital. Det kan også være problematisk for respondentene å skille mellom innvirkningen kapitalkravene fra Basel III har og andre faktorer. I tillegg er vi en overgangsfase hvor regelverket fases inn over tid. Hvilke regler respondentene fra bankene legger til grunn ved besvarelsen kan derfor variere. Dette kan igjen medføre svak kausalitet mellom det vi ønsker å måle og hva vi faktisk måler. Vi har derfor vært nøye med å presisere fokuset på økte kapitalkrav, noe som vi mener har forbedret kausaliteten til variablene.

Ekstern validitet beskriver om resultatene fra undersøkelsen kan generaliseres fra utvalget til resten av populasjonen eller brukes på andre områder som for eksempel bankmarkedet i Sverige (Johannessen et al., 2011). Ettersom vi i denne undersøkelsen har en høy svarprosent fra et utvalg som dekker 79,5 prosent av populasjonen mener vi at resultatene kan generaliseres til populasjonen. Å bruke undersøkelsen på andre bankmarkeder enn det norske er ikke å anbefale da det er forskjeller på hvordan og når kapitaldekningskravene innføres på tvers av landegrenser. Nasjonale reguleringsmyndigheter har også muligheten til å sette forskjellige krav, noe som kan føre til forskjeller knyttet de forskjellige landene.

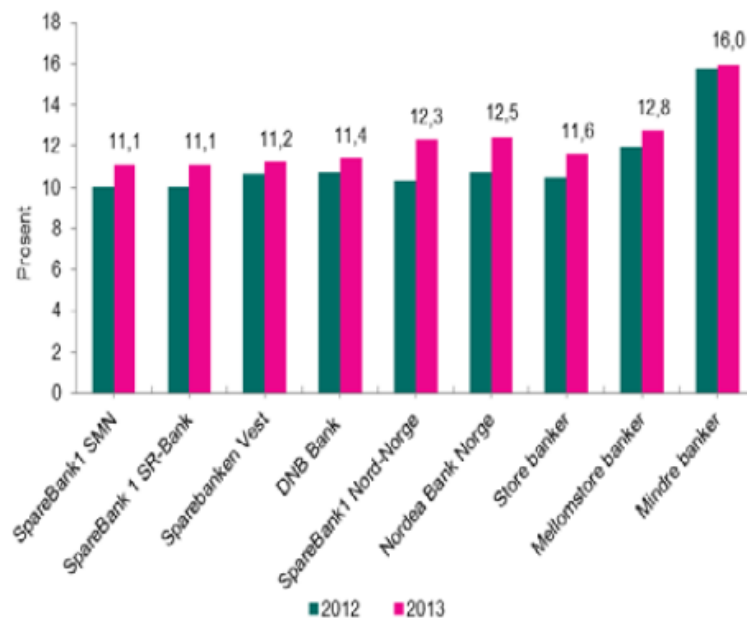
7 Analyse

I denne delen av studien vil vi analysere og diskutere vårt datagrunnlag. Det første delkapittelet beskriver våre respondenter, i de påfølgende fem delkapitlene presenteres det en overordnet påstand som vil være ledende for analysen og diskusjonen rundt temaet. Analysen avsluttes med en oppsummering av delkapitlene.

7.1 Beskrivelse av respondentene

Innledningen av spørreundersøkelsen dreier seg om å avdekke størrelse, type banker, metode for beregning av kredittrisiko og lignende. Vi vil i dette kapittelet gjøre rede for sentrale karakteristikk blant respondentene i spørreundersøkelsen.

Etter bankkrisen på tidlig 1990-tallet ble reguleringen av banknæringen i Norge strengere. Dette er en av årsakene til at de norske bankene klarte seg bra under finanskrisen. Dette har også ført til at norske banker har hatt en bedre kapitaldekning enn mange utenlandske banker og har gjort implementeringen av Basel II og Basel III enklere. Norges Bank (2013a) viser til en økning i kapitaldekningen i takt med de skjerpede kapitalkravene etter finanskrisen. De norske bankene har altså arbeidet kontinuerlig med å forbedre kvaliteten på kapitalen og økt kjernekapitaldekningen gjennom å øke den rene kjernekapitalandelen.

Figur 8 - Ren kjernekapitaldekning i norske banker (Finanstilsynet, 2014b)

Vi har valgt å dele bankene inn etter størrelse da det er store forskjeller mellom små og store banker, og vi ønsker å se om det er ulikheter i svarene basert på størrelsen på bankene. De

mindre bankene driver i stor grad med mer tradisjonelle bank aktiviteter i deres lokalsamfunn som virker både begrensende og forenkende. De større bankene har mer komplekse produkter og aktiviteter, i tillegg er de spredt over et større geografisk område som gir muligheter for flere kunder. De største bankene har også en større organisasjon og mer kompetanse knyttet til Basel III. De aller største bankene er også markedsledende, som for eksempel DNB og Nordea Bank Norge.

Vi har en sterk overvekt av de små bankene som dekker 64,3 prosent av besvarelsene. Dette gjenspeiler også det norske bankmarkedet. Mange av de mindre bankene er lokale sparebanker som er selvstendige, men som fortsatt er en del av større allianser. De mellomstore og store bankene representerer en prosentandel på 19,4 og 16,3 prosent av besvarelsene.

Forvaltningskapital	Antall	Prosentandel av besvarelseser	Gjennomsnittlig kjernekapitaldekning i prosent
Mindre enn 5 mrd	63	64,3	19,7
Mellom 5 og 25 mrd	19	19,4	17
Mer enn 25 mrd	16	16,3	14,5

Tabell 4 - Bankstørrelse

Det er de minste bankene som pr. 31.12.2013 har høyest kjernekapitaldekning med et gjennomsnitt på 19,3 prosent. De mellomstore og store har henholdsvis en kjernekapitaldekning på 16,3 og 13,7 prosent. Gjennomsnittlig kjernekapitaldekning blant de tre gruppene er på 17,8 prosent. Denne økningen har sannsynligvis tilknytning til de økte kapitalkravene vi redegjorde for i kapittel 5. Det er signifikante forskjeller mellom alle tre bankgruppene og gjennomsnittlig kjernekapitaldekning (vedlegg 2).

Bankkategori	Antall	Prosentandel av besvarelser
Sparebank med egenkapitalbevis	28	28,6
Sparebank uten egenkapitalbevis	60	61,2
Forretningsbank	8	8,2
Datterselskap av internasjonal bank	1	1
Filial av utenlandsk bank	1	1

Tabell 5 - Bankkategori

Blant våre respondenter er 89,8 prosent sparebanker, mens 8,2 prosent består av forretningsbanker. Ett datterselskap av en internasjonal bank, samt en filial av en utenlandsk bank har også besvart undersøkelsen. Seks av syv systemviktige banker har besvart undersøkelsen. Bankene som har respondert på undersøkelsen mener vi i stor grad reflekterer det norske bankmarkedet vi redegjorde i kapittel 3, både når det kommer bankstørrelse og banktyper.

Metode for beregning av kredittrisiko	Antall	Prosentandel av besvarelser
Standard målemetode	91	92,9
Grunnleggende interne målemetoder (IRB)	3	3,1
Avanserte interne målemetoder (avansert IRB)	4	4,1
Fremtidig metode for beregning av kredittrisiko		
Standard målemetode	80	81,6
Grunnleggende interne målemetoder (IRB)	8	8,2
Avanserte interne målemetoder (avansert IRB)	8	8,2
Usikker	2	2,0

Tabell 6 - Nåværende og fremtidig metode for beregning av kredittrisiko

Metoden for beregning av kredittrisiko bankene har tilgjengelig kan være avgjørende for hvordan bankene tilpasser seg, og hvordan de opplever konkurransesituasjonen i det norske

bankmarkedet. Den mest utbredte metoden for beregning av kredittrisiko blant banker i det norske markedet er standard målemetode. Hele 92,9 prosent av bankene i vår undersøkelse benytter standard målemetode for å beregne kredittrisiko. Grunnleggende og avansert IRB-metode ligger på 3,1 og 4,1 prosent. I et høringsnotat fra Norges Bank vises det til at det er åtte banker som har tillatelse til å benytte seg av IRB-metoden (Norges Bank, 2013b). Syv av disse IRB-bankene inngår i denne undersøkelsen. Det er også verdt å merke seg at bankene i større grad ønsker å ta i bruk IRB-metodene. Tar man utgangspunkt i undersøkelsen vil det i fremtiden være en dobling av banker som benytter IRB-metoder.

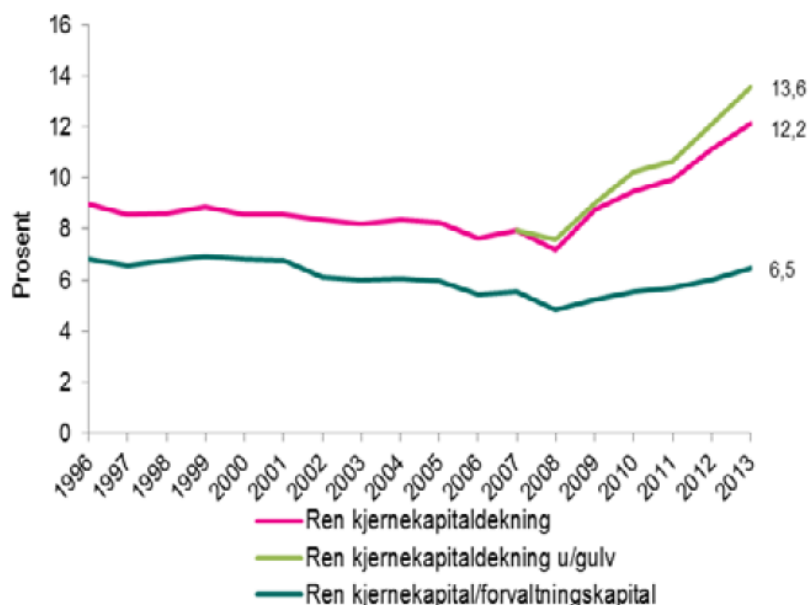
Tidlig i spørreundersøkelsen ble også bankene bedt om å oppgi i hvilken grad innføringen av økte kapitalkrav har påvirket banken totalt sett. Det fremkommer at bankene har blitt påvirket av innføringen av Basel III. Kun 5,1 prosent av bankene oppgir at de økte kapitalkravene ikke har påvirket banken, mens 26,5 prosent oppgir at de økte kravene har påvirket bankene i stor grad. Vi ser også at økte kapitalkrav ser ut til å påvirke de største bankene i større grad enn de mindre.

I hvilke grad har bankene blitt påvirket av økte kapitalkrav som følge av Basel III					
Forvaltningskapital	Stor grad	Noen grad	Mindre grad	Liten grad	Ingen påvirkning
Mindre enn 5 mrd	10 (15,9 %)	28 (44,4 %)	11 (17,5 %)	9 (14,3 %)	5 (7,9 %)
Mellom 5 og 25 mrd	4 (21,1 %)	10 (52,5 %)	4 (21,1 %)	1 (5,3 %)	-
Mer enn 25 mrd	12 (75 %)	4 (25 %)	-	-	-
Totalt	26 (26,5 %)	42 (42,9 %)	15 (15,3 %)	10 (10,2 %)	5 (5,1 %)

Tabell 7 - Kapitalkravenes påvirkning på bankene

Ifølge Finanstilsynet (2013c) oppfylte alle de norske bankene minstekravet til ren kjernekapital og bufferkravene på til sammen ni prosent per. juli 2013. Bankene er godt på vei å oppfylle minstekravet til ren kjernekapitalkrav og bufferkravene som gjelder fra 2016 på 13 prosent for systemviktige banker og 11 prosent for banker som ikke er systemviktige, sett at kravet for motsyklisk buffer ikke endres. Noen banker har fått hjelp av Statens finansfond mens Finanstilsynet (2013c) mener at bankenes rene kjernekapitaldekning hovedsakelig er styrket som følge av økning i lønnsomhet og mer tilbakeholdt egenkapital, samt en lavere vekst i risikovektet beregningsgrunnlag. I 2013 økte den rene kjernekapitaldekningen med 31,8 milliarder kroner (13,2 prosent), mens beregningsgrunnlaget økte med 3,7 prosent

(Finanstilsynet, 2014b). Dette gav en økning i ren kjernekapitaldekning fra 11,1 prosent til 12,2 prosent i løpet av 2013. En gjennomgang av bankene i undersøkelsen viser at bankene også har hatt en økning i kjernekapitaldekningen fra 17,8 til 18,3 prosent. Norges Bank (2013a) påpeker at kapitaldekningen likevel ikke er god nok til å kunne ta store tap uten alvorlige konsekvenser for norsk økonomi. Den kraftige økningen i ren kjernekapitaldekning fra 2008 som vi ser i figur 9 skyldes delvis lavere risikovekter som følge av åpningen for egne risikovekter ved hjelp av IRB-metoden i Basel II, samt reduksjon i risikovektene for standardmetodebankene sammenlignet med Basel I og ikke nødvendigvis at bankene har skaffet seg en sterkere kapital. Den uvektede egenkapitalandelen er ifølge Norges Bank ikke spesielt høyt i historisk sammenheng, den er lavere enn på begynnelsen av 2000-tallet. Finanstilsynet har et lignende forholdstall på 6,5 prosent i figur 9.

Figur 9 - Ren kjernekapitaldekning (Finanstilsynet, 2014b)

Vi har her redegjort for sentrale karakteristikkene blant bankene i undersøkelsen, og ser på disse som sammenfallende med hvordan bankmarkedet i Norge er satt sammen. Det er også redegjort for utviklingen i kapitaldekningen i bankene. Vi vil i neste del av analysen se på hvordan bankene har tilpasset seg de økte kapitalkravene og hvilke virkemidler bankene har benyttet for øke sin kjernekapitaldekning.

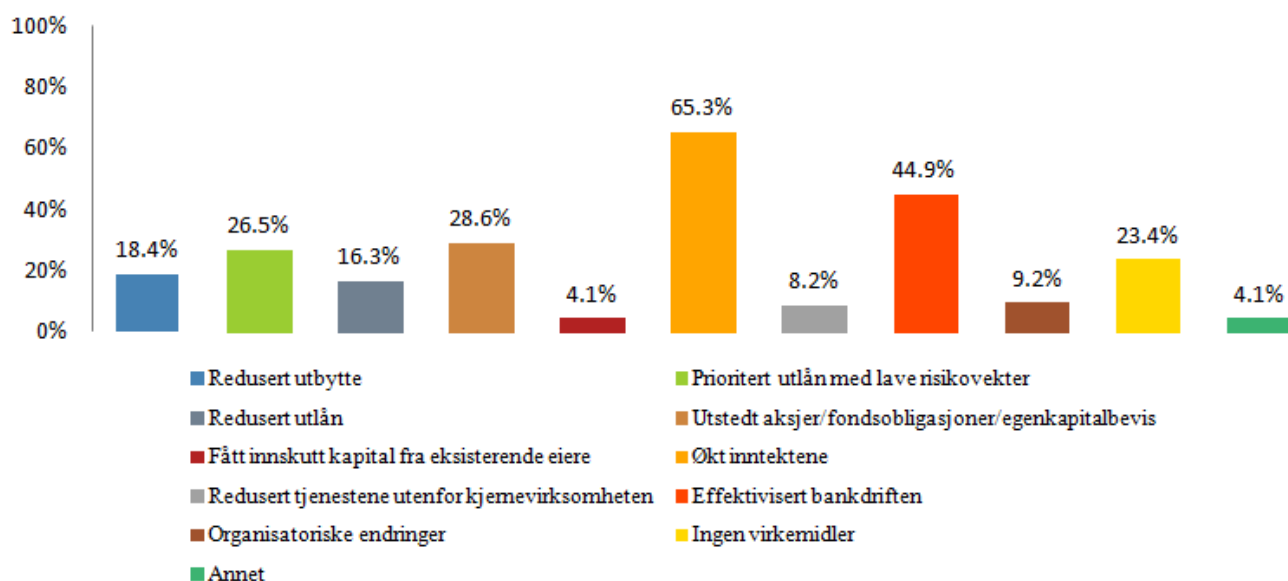
7.2 Bankenes tilpasning til Basel III

Vi har påpekt diskusjonen rundt bankenes tilpasning og hvorvidt de har belastet kundene for økte kapitalkrav. I denne delen av analysen ønsker vi å rette fokus mot hvordan bankene har tilpasset seg økte kapital og hvilke virkemidler de har benyttet for å øke sin kjernekapitaldekning. Vi nevnte i forrige kapittel at de største bankgruppene har en signifikant lavere gjennomsnittlig kjernekapitaldekning, noe som trolig også vil føre til et større behov for disse bankene å øke sin kjernekapitaldekning. Derfor ønsker vi å se nærmere på om bankens størrelse på forvaltningskapital har innvirkning på hvilke virkemidler banken tar i bruk. Med bakgrunn i dette ønsker vi å se nærmere på følgende påstand:

P1: "Bankens størrelse på forvaltningskapital påvirker hvilke virkemidler som benyttes for å øke kjernekapitaldekningen"

I spørreundersøkelsen gav vi respondentene en rekke svaralternativer på ulike virkemidler som de kan ha brukt til å skaffe mer kjernekapital. Av de 98 bankene som svarte på spørreundersøkelsen har 23 banker oppgitt at de ikke har brukt noen virkemidler da de har nok kjernekapital til å oppfylle kapitaldekningskravene. De resterende bankene har svart at de har tatt i bruk ett eller flere virkemidler for å øke kjernekapitaldekningen. Som nevnt tidligere har de små bankene en høyere kjernekapitaldekning enn de større bankene, hvor det meste er ren kjernekapital. De små bankene utgjør 20 av de 23 som har svart at de ikke trenger å bruke noen virkemidler for å skaffe mer kjernekapital, mens de 3 resterende er mellomstore banker. Dette kan være en av årsakene til at de små bankene har en lavere prosentandel på svarene vi presenterer videre i denne delen av analysen.

Figur 10 viser at enkelte metoder for å øke kjernekapitaldekningen er benyttet mer enn andre. En god del banker har økt inntektene, effektivisert bankdriften, utstedt aksjer, fondsobligasjoner, og/eller egenkapitalbevis og gjort en prioritering i utlånene. Vi vil gå igjennom samtlige alternativer og se på hvilke banker som velger de ulike virkemidlene fordelt på størrelsen på bankens forvaltningskapital.

Figur 10 - Virkemidler for å øke kjernekapitalen

Som vi ser av tabell 8 har 18 av 98 banker valgt å redusere utbytte. Jo større bankene er, jo flere oppgir at de har redusert utbytte. Over halvparten (56,2 prosent) av den største bankgruppen oppgir at de har redusert utbytte for å øke kjernekapitaldekning. Den mellomstore og minste gruppen banker har en prosentandel på henholdsvis 26,3 og 6,4 prosent. En årsak til den lave prosentandelen små banker som har redusert utbytte kan være den lave andelen små banker som betaler utbytte.

Forvaltningskapital	Redusert utbytte	Prosentandel innen bankgruppe
Mindre enn 5 mrd	4	6,4
Mellom 5 og 25 mrd	5	26,3
Mer enn 25 mrd	9	56,2
Antall	18	18,4

Tabell 8 - Endring i utbytte

Da 45 av de 98 bankene ikke betaler utbytte fjernet vi de fra spørsmålet om hvilke endringer de har hatt i utdelingsforholdet for å få en korrekt prosentandel. Her utgjør de små bankene den største andelen med hele 34 av 63 banker som ikke betaler utbytte. Utdelingsforholdet betegner forholdet mellom utbytte og ordinært nettoresultat i prosent, det er den andelen av overskuddet som går til utbytte. Vi har valgt å bruke utdelingsforholdet i spørreundersøkelsen da lavere avkastning på egenkapitalen (ROE) og høyere utbytte kan forekomme.

Endring i utdelingsforholdet					
Forvaltningskapital	Vesentlig økning	Liten økning	Ingen endring	Liten reduksjon	Vesentlig reduksjon
Mindre enn 5 mrd	-	-	25 (86,2 %)	4 (13,8 %)	-
Mellom 5 og 25 mrd	-	-	5 (50,0 %)	2 (20,0 %)	3 (30,0 %)
Mer enn 25 mrd	-	-	5 (38,5 %)	2 (15,4 %)	6 (46,1 %)
Antall	-	-	35 (67,3 %)	8 (15,4 %)	9 (17,3 %)

Tabell 9 - Endring i utdelingsforhold

Som vi ser av tabell 9 oppgir majoriteten (67,3 %) av bankene som betaler utbytte at de ikke har endret utdelingsforholdet. Ingen har opplyst en økning i utdelingsforholdet, det vil si at ingen banker har økt andelen av overskuddet som går til utbytte. Kun 32,7 prosent av bankene har svart at de har hatt en liten eller vesentlig reduksjon i andelen av overskuddet som går til utbytte. Dette er en nedgang fra undersøkelsen til Andreassen og Gulestø (2011) hvor 39,5 prosent av bankene meddelte at de ville redusere utbytte som følge av nye kapital- og likviditetskrav. De siste årene har bankene levert gode resultater som kan gi insentiver til å øke utdelingsforholdet, derfor kan også ingen endring i utdelingsforholdet være en måte å holde tilbake mer kapital. Dette kan være en mer hensiktsmessig løsning da en reduksjon i utdelingsforholdet kan signalisere forventninger om dårligere resultater i fremtiden, som igjen kan påvirke selskapsverdien. Utbyttepolitikken til hver enkelt bank bør ifølge Regjeringen (2004) ses i forhold til bankenes øvrige finansieringsmuligheter og vekstmuligheter. Da bankene per dags dato har god tilgang på finansiering gjennom andre kanaler kan det være en årsak til den lave prosenten som har valgt å redusere utdelingsforholdet. Forskjellen i andelen små og mellomstore banker som har hatt endringer i utdelingsforholdet er statistisk signifikant på et fem prosent nivå. Det er også signifikante forskjeller mellom små og store banker, mens det ikke eksisterer noen signifikant forskjell mellom de mellomstore og store bankene (vedlegg 2). Det viser seg at det er de store bankene som i størst grad har redusert utdelingsforholdet, altså som holder igjen mer kapital i forhold til resultatet. Dette kan henge sammen med at det er de største bankene som har lavest kjernekapitaldekning.

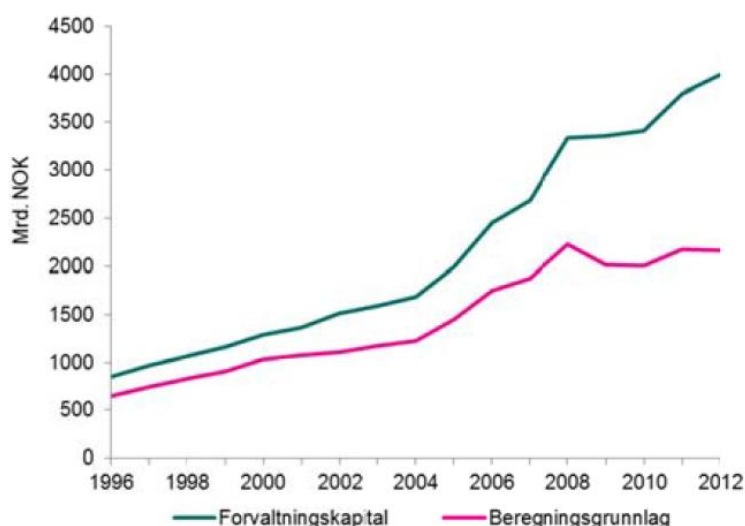
Et annet virkemiddel for å oppnå kapitalkravene er å redusere beregningsgrunnlaget. Som vi nevnte i kapittel 2 er bankene avhengig av å drive en aktiv balansestyring for å kunne maksimere aksjonærenes avkastning, og kontrollere risikoen på bankens kreditteksponeringer. Dette kan gjøres ved å vri kundeporteføljen mot kunder med lave risikovekter eller ved å

reduere utlån. Tabell 10 viser at det er mange banker som har valgt å prioritere utlån til kunder med lave risikovekter. 26,3 prosent av de mellomstore og 56,2 prosent av de store bankene har svart at de har prioritert utlån til kunder med lave risikovekter. Mens 19 prosent av de små bankene har valgt å gjøre endringer i utlånsporteføljen sin for å redusere beregningsgrunnlaget. Totalt har 26,5 prosent av bankene i undersøkelsen benyttet dette virkemiddelet for å tilfredsstille de nye kapitalkravene.

Forvaltningskapital	Prioritert utlån med lave risikovekter	Prosentandel innenfor bankgruppene
Mindre enn 5 mrd	12	19
Mellom 5 og 25 mrd	5	26,3
Mer enn 25 mrd	9	56,2
Totalt	26	26,5

Tabell 10 - Prioritering av utlån med lave risikovekter

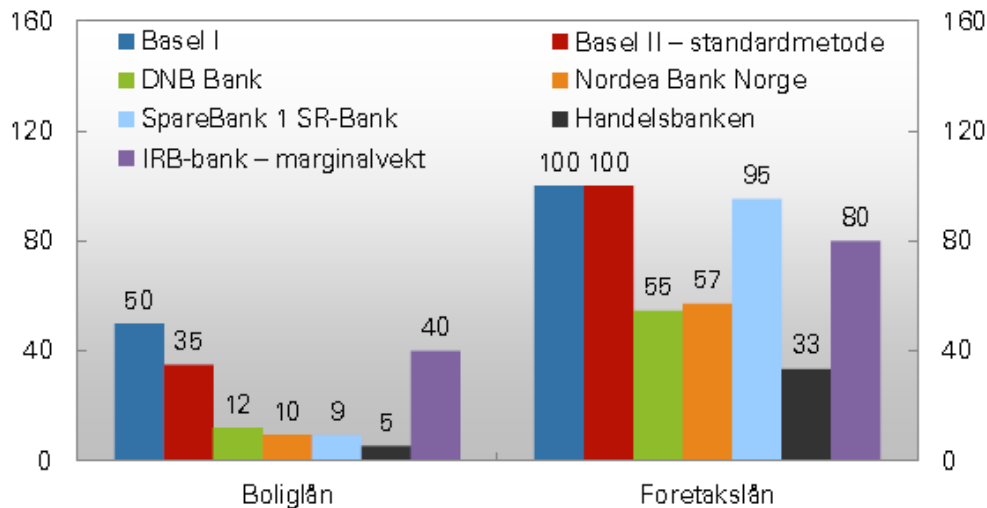
Ifølge Finanstilsynet (2013c) vil en økt differanse mellom beregningsgrunnlaget og forvaltningskapitalen være et signal om reduserte risikovekter og/eller en vridning mot utlån med lavere risikovekt. Som vi ser av figur 11 har det vært en markant økning i differansen siden 2006. Dette bekrefter at bankene har benyttet seg av vridninger av utlånsporteføljen som et virkemiddel for å øke kjernekapitaldekningen.

Figur 11 - Beregningsgrunnlag og forvaltningskapital i norske banker (Finanstilsynet, 2013c).

Mye av økningen skyldes Basel II og innføringen av IRB-metodene som reduserte risikovektene til IRB-bankene. Hensikten med IRB-metodene er å skape større samsvar

mellom kapitalkravene og risikoen i bankene, men den betydelige nedgangen i risikovektene til IRB-metodene har presset norske myndigheter til å øke gulvet for LGD (Norges Bank, 2013a). Figur 12 viser en sammenligning av risikovektene til bolig- og næringslån i standardmetoden til Basel I og Basel II, gjennomsnittlige IRB-risikovekter og IRB-risikovekter bundet av Basel I-gulvet for de største bankene i Norge.

Figur 12 - Risikovekter i prosent (Norges Bank, 2013a).

Figuren gir et godt bilde av hvor ulike risikovektene er både med tanke på de ulike metodene og for de ulike kundene. Dette signaliserer muligheter for å redusere beregningsgrunnlaget ved å justere kundeporteføljene, hvor bedriftene med høye risikovekter blir taperne fordi det anses som mer gunstig å yte boliglån fordi lavere risikovekter gir mindre kapitalbehov. Et flertall av bankene i en studie av Jansrud og Holter (2010) forventer å stille strengere krav til bedriftskundene sine i fremtiden på grunn av økt regulering noe som kan bidra til en reduksjon i utlån til bedrifter.

Totalt sett har veksten i utlån til bedrifter falt med to prosent fra 2012 til 2013 (Finanstilsynet, 2014b). Det er i hovedsak utlån til utenlandske næringskunder som har falt, mens utlån til innenlandske næringskunder har økt noe. Finanstilsynet påpeker at den økte bruken av obligasjoner er en forklaring på den lave veksten i næringsmarkedet. En annen forklaring kan nettopp være justeringer i kundeporteføljene. Som vi ser av tabellen nedenfor har de to største gruppene banker tilpasset sine utlån til bedriftsmarkedssegmentet i større grad enn den minste. De to største gruppene banker har en tydelig tendens til å redusere utlån til bedriftsmarkedet som følge av kapitalkravene fra Basel III. En årsak til at noen små og mellomstore bankene har økt utlån til bedrifter kan være at de har en annen utlånspraksis enn regionale og nasjonale

banker. En analyse gjort av konsultentselskapet Menon viser at lokalbanker kjenner kundene sine bedre og derfor er det større sannsynlighet for at bedriftene får lån (Grimsby et al., 2013). Det er signifikant forskjell mellom bankstørrelse og tilpasningen av utlån til bedrifter. P-verdien i ANOVA tabellen (vedlegg 2) er på mindre enn 0,000 noe som gir oss signifikante forskjeller innenfor gruppene ($p < 0,05$). Tukey`s HSD viser at forskjellen er signifikant mellom den største og minste gruppen banker, og mellom den største og den mellomstore gruppen banker. Det er ikke signifikante forskjeller i tilpasningen mellom de små og mellomstore bankgruppene.

Utlån til bedriftsmarkedet					
Forvaltningskapital	Vesentlig økning	Liten økning	Ingen endring	Liten reduksjon	Vesentlig reduksjon
Mindre enn 5 mrd	-	11 (17,7 %)	41 (66,2 %)	9 (14,5 %)	1 (1,6 %)
Mellom 5 og 25 mrd	-	4 (21,1 %)	6 (31,6 %)	8 (42,0 %)	1 (5,3 %)
Mer enn 25 mrd	-	-	5 (31,3 %)	6 (37,4 %)	5 (31,3 %)
Totalt	-	15 (15,5 %)	52 (53,6 %)	23 (23,7 %)	7 (7,2 %)

Tabell 11 - Utlån til bedriftsmarkedet

Bankene i det norske bankmarkedet har tilpasset sine utlån til retailmarkedet i mindre grad enn hva vi ser på bedriftsmarkedet. Det er likevel en tendens til at det har vært økte utlån til retail segmentet som følge av kapitalkravene fra Basel III. Det er ikke signifikante forskjeller mellom størrelsen på bankene og tilpasningen, $p > 0,05$ (vedlegg 2). Totalt sett har veksten i utlån til personkunder redusert fra 8,3 prosent i 2012 til 6,7 prosent vekst i 2013 (Finanstilsynet, 2014b). Etersom få av bankene har redusert utlånene til retailmarkedet kan nedgangen i veksten skyldes en svekkelse av etterspørselen etter kapital, fremfor å være en effekt av bankenes tilpasning. En årsak til svekkelsen av etterspørsel etter kapital på retailmarkedet kan være kravet til kravet på 15 prosent egenkapital på boliglån. Av Finanstilsynets rapport ser vi også at norske banker har hatt en reduksjon i utlån til personkunder mens utenlandske filialer har hatt en økning i utlån til personkundene. Denne reduksjonen må også sees i sammenheng med konkurransesituasjonen på bankmarkedet, med lavere barrierer, teknologiske fremskritt og internasjonalisering av banksektoren. Vi kommer nærmere tilbake til dette i kapittel 7.4 og 7.5.

Utlån til retailmarkedet					
Forvaltningskapital	Vesentlig økning	Liten økning	Ingen endring	Liten reduksjon	Vesentlig reduksjon
Mindre enn 5 mrd	5 (7,9 %)	8 (12,7 %)	47 (74,6 %)	3 (4,8 %)	-
Mellom 5 og 25 mrd	3 (15,8 %)	2 (10,5 %)	13 (68,4 %)	1 (5,3 %)	-
Mer enn 25 mrd	2 (12,5 %)	4 (25,0 %)	10 (62,5 %)	-	-
Totalt	10 (10,2 %)	14 (14,3 %)	70 (71,4 %)	4 (4,1 %)	

Tabell 12 - Utlån retailmarkedet

Bankene har ikke gjort noen store endringer på utlånsporteføljen til institusjoner (tabell 13). Totalt oppgir 11 prosent av bankene en reduksjon i utlån til institusjoner, mens 2,2 prosent har hatt en liten økning. 86,8 prosent av bankene sier at de ikke har hatt noen endringer i utlån til institusjoner. Det er ingen signifikante forskjeller mellom bankgruppene. I forhold til at risiko forbundet med utlån til institusjoner er lav forventet vi en høyere prosent økning. En årsak til den lave prosenten endringer kan være at disse utlånene ikke er så enkle å justere på grunn av et begrenset marked. I tillegg er det ikke alle bankene som låner ut til institusjoner, dette gjelder spesielt den minste gruppen.

Utlån til institusjoner					
Forvaltningskapital	Vesentlig økning	Liten økning	Ingen endring	Liten reduksjon	Vesentlig reduksjon
Mindre enn 5 mrd	-	1 (1,6 %)	55 (90,2 %)	5 (8,2 %)	-
Mellom 5 og 25 mrd	-	1 (5,9 %)	12 (70,5 %)	2 (11,8 %)	2 (11,8 %)
Mer enn 25 mrd	-	-	12 (92,3 %)	1 (7,7 %)	-
Totalt	-	2 (2,2 %)	79 (86,8 %)	8 (8,8 %)	2 (2,2 %)

Tabell 13 - Utlån institusjoner

Flertallet av bankene har hatt ingen endring i utlånsporteføljene og det er fortsatt vekst i utlån derfor ser vi ingen grunn til store bekymringer for redusert kredittilgang i de ulike næringene.

Studien viser at flere av bankene (28,6 prosent) har valgt å skaffe kapital ved å utstede aksjer, fondsobligasjoner og/eller egenkapitalbevis (grunnfondsbevis). Dette fant vi overraskende da majoriteten av bankene har god kjernekapitaldekning og emisjoner har enkelte ulemper. Vi vil derfor i de følgende avsnittene forsøke å resonere oss frem til hvorfor det er en så stor andel som har foretatt emisjoner.

Da spørsmålet inkluderer alle tre alternativene kan vi ikke skille på hvilke typer emisjoner bankene har gjort, men som vi ser av tabell 14 er det et flertall små banker som har gjort emisjoner. Det virker sannsynlig at et flertall av disse emisjonene er fondsobligasjoner da kapitalen til mange av de mindre bankene stort sett er ren kjernekapital og en økning i kjernekapitalen enkelt kan oppnås ved utstedelse av fondsobligasjoner. I en artikkel i Dagens Næringsliv kommer det frem at bankene utstedte dobbelt så mye ansvarlige lån og fondsobligasjoner i 2013 som i 2012 for å øke kapitaldekningen (Stokstad, 2014).

Sparebankforeningen (2001) trekker frem flere årsaker til at bankene benytter seg av fondsobligasjoner. Det utvanner ikke aksjekapitalen, banken er ikke pliktig til å betale renter når det ikke betales utbytte, banken får en bredere investorbase og banker som har mye av sine eiendeler i utenlandsk valuta kan redusere svingningene i kjernekapitaldekningen ved valutakursendringer. Egenkapitalbevis og fondsobligasjoner koster nesten det samme, men mottakerne av avkastningen er ulik. Ved egenkapitalbevis er det som regel kunder av banken, mens ved fondsobligasjoner går pengene til nasjonale investorer. Dette taler for utstedelse av egenkapitalbevis da det skaper en relasjon til kundene ved at de blir medeiere i banken. 19 av bankene som har svart på undersøkelsen er sparebanker med egenkapitalbevis og har mulighet til å gjøre en emisjon av egenkapitalbevis. Å utstede egenkapitalbevis er foretrukket fremfor aksjer da egenkapitalbeviset styrker den rene kjernekapitalen samtidig som bankene beholder sin konkurransevne ved å knytte det lokale miljøet nærmere banken. I tillegg har egenkapitalbevis lavere risiko enn aksjer da sparebankenes fond tar eventuelle tap før egenkapitalbevisene, dette fører til et lavere risikopålegg. Aksjonærer krever høyere avkastning enn obligasjonseiere da de tar en større risiko og får utbetalt penger etter obligasjonseiere ved en eventuell konkurs i banken. Til Dagens Næringsliv sier konsernsjefen i Sparebank 1 SMN at det per dags dato generelt er vanskelig å hente frisk kapital gjennom emisjoner (Flæte, 2013). Til tross for gode resultater i 2012 satser de heller på reduksjon i utlån til bedrifter, kutt i utbytte og gaver, samt reduserer antallet sjefer med 60 prosent. Ut fra aksjeemisjonsstatistikken på Oslo Børs (2014) og dokumenter på emisjon av egenkapitalbevis fant vi ut at det er et fåtall banker som har utstedt aksjer og egenkapitalbevis. Dette kan henge sammen med at disse emisjonene har enkelte ulemper. Nåværende aksjonærer og egenkapitalbevisere ønsker å beholde mest mulig kontroll, de kan derfor se på en emisjon som en dårlig løsning for å anskaffe mer kjernekapital. I tillegg kan en emisjon sende negative signaler til markedet da en kan tenke seg at banken har innside informasjon om at bankens aksje/egenkapitalbevis har en lavere verdi enn den har i markedet, altså er overvurdert i markedet. Når vi sammenlignet de som har utført emisjon av aksjer og egenkapitalbevis viste

det seg at flere av dem har dårlig kjernekapitaldekning. Det lave antallet emisjoner av aksje og egenkapitalbevis taler for at mange av de som har svart på spørsmålet har utstedt fondsobligasjoner. Dette gjør resultatene mindre overraskende.

Forvaltningskapital	Utstedt aksjer/fondsobligasjoner/egenkapitalbevis	Prosentandel av bankgruppe
Mindre enn 5 mrd	20	31,7
Mellom 5 og 25 mrd	3	15,8
Mer enn 25 mrd	5	31,2
Antall	28	28,6

Tabell 14 - Utstedt aksjer, fondsobligasjoner og egenkapitalbevis

Den metoden som er benyttet mest for å skaffe mer kjernekapital er å øke inntektene. Som vi ser av tabell 15 har hele 93,7 prosent av de store bankene, 73,7 prosent av de mellomstore og 55,5 prosent av de små valgte å øke inntektene for å tilfredsstille kravene fra Basel III. Bankene tjener i hovedsak penger på rentemarginene i tillegg til kjøps- og salgskurs på valuta, lavere utlånstap, spareformer som gir høyere avkastning til bankene enn tradisjonelle sparekontoer, og økning i prisene på andre tjenester. Ifølge resultatrapporten for finansinstitusjoner til Finanstilsynet (2014b) økte bankenes resultat etter skatt med 23 prosent. De hevder årsaken til økningen i resultatet var en økning i netto renteinntekter som følge av lavere finansieringskostnader, samt økte provisjonsinntekter fra deleide selskaper som utsteder obligasjoner med fortrinnsrett. Den økte inntjeningen gjør bankene i stand til å holde tilbake mer overskudd og slik øke egenkapitalen. I tillegg til overnevnte har bankene flere virkemidler for å øke sine inntekter, endringer i forretningsmodellen er her et viktig virkemiddel. En rapport av McKinsey & Company viser til at europeiske banker trolig vil fokusere på fem punkter innenfor forretningsmodellen for å øke inntekter: produktdesign, kundemiks, flytting av risiko, geografisk miks og prising (Härle et al., 2010). Disse virkemidlene er trolig også en del av bankens tilpasning for å øke inntekter.

Forvaltningskapital	Økt inntektene	Prosentandel av bankgruppe
Mindre enn 5 mrd	35	55,5
Mellom 5 og 25 mrd	14	73,7
Mer enn 25 mrd	15	93,7
Antall	64	65,3

Tabell 15 - Økte inntekter

I Dagens Næringsliv fredag 1. november 2013 var en av hovedoverskriftene ” En gullalder for bankenes inntjening” etter Sparebank 1 SMN i Trøndelag la frem tidenes beste regnskapstall per 3. kvartal (Laugen, 2013). I artikkelen kommer det frem at Sparebank 1 SMN sammen med andre store banker har valgt å la kundene hjelpe til for å oppfylle de nye kapitalkravene gjennom å øke utlånsrenten. Rentemarginene på utlån er ifølge sjefen i Trøndelag rekordhøye og misligholdet veldig lavt, i tillegg har hele Sparebank 1 konsernet nedbemannet, noe som har redusert kostnadene. De har også valgt å bremse ned utlånene til bedrifter. Banksjefene ytrer at strengere regulering er nødvendig, lønnsommere, tryggere, men det er muligheter for utslag i konkurransesituasjonen. I etterkant av artikkelen om bankenes gullalder stod Finansminister Siv Jensen frem i Dagens Næringsliv og advarte bankene om å bruke kapitalkravene som unnskyldning for å sette opp utlånsrenten (Dagens Næringsliv, 2013b).

De siste årene har bankene gjort store investeringer i effektivisering av bankdriften for å tiltrekke seg flere kunder og for å kunne drive mer kostnadseffektivt. Bankene har gjort det enklere for kundene å utføre sine betalinger ved å etablere fellesløsninger og gjort banken tilgjengelig hele døgnet via internett og mobile enheter. Dette har pågått i flere år i tråd med den teknologiske utviklingen. Sparebanken Møre uttalte til NRK (Akselsen, 2011) at det er press på marginene grunnet sterk konkurranse fra andre banker og finansinstitusjoner. Banken løser dette ved økt fokus på effektivitet og risikostyring. I begynnelsen av 2013 satte Sparebanken Møre i gang nye effektiviseringsprosjekter internt i banken for å yte bedre kundeservice og på samme tid redusere kostnadene. Årsaken til ytterligere effektivisering er de nye kravene til soliditet (Sparebanken Møre, 2014). Et annet eksempel på en slik effektivisering ser man i Nordea, Nordea opplevde et svakere 2013 enn forventet på grunn av lavere økonomisk vekst, rentenivå og etterspørsel. Banken forventet også dette en lang periode fremover. For å beholde sin posisjon som en sterk bank har Nordea (2014) besluttet å fremskynde, og utvide kostnadseffektiviseringsprogrammet til Nordea.

Kostnadseffektiviseringsprogrammet til Nordea innebærer reduksjon i aktivitetsrelaterte kostnader, tilpasning av distribusjon til den endrede kundeatferden, øke effektiviteten for produkter og IT-plattformer, optimalisering av prosesser og reduksjon av interne tjenester. 28.april 2014 varslet Nordea ytterligere kostnadsbesparelser i form av kutt i reiser, i aviser og treningsavtaler og i konsulent bruk (Ekeseth, 2014). Dette sender signaler om at økt regulering i en sterk konkurranse tvinger bankene til å vurdere aktivitetene til banken.

Forvaltningskapital	Effektivisert bankdriften	Prosentandel av bankgruppe
Mindre enn 5 mrd	22	35
Mellom 5 og 25 mrd	10	52,6
Mer enn 25 mrd	12	75
Antall	44	44,9

Tabell 16 - Effektivisering av bankdrift

Driftskostnadene som andel av gjennomsnittlig forvaltningsprosent i norske banker har redusert betydelig fra 1991 til 2012 (Norges Bank, 2013a). I 2013 økte de totale driftskostnadene med 6 prosent hvor kostnader til lønn og pensjoner utgjorde mesteparten, men Finanstilsynet (2014b) kom frem til at bankenes driftskostnader har økt mindre enn driftsinntektene. Effektivisering av bankdriften har derfor vært et viktig virkemiddel for å øke kapitaldekningen, totalt har 44,9 prosent av bankene i undersøkelsen benyttet seg av dette virkemiddelet.

I tabell 17 er fordelingen av de fire virkemidlene som færrest banker har brukt. Vi har gruppert de sammen da vi i liten grad vil gå nærmere inn på dem siden det er få banker som har benyttet seg av virkemidlene.

Virkemiddel	Mindre enn 5 mrd	Mellom 5 og 25 mrd	Mer enn 25 mrd	Total av respondentene
Redusert utlån	4 (6,4 %)	3 (15,8 %)	9 (56,2 %)	16 (16,3 %)
Innskutt kapital fra eksisterende eiere	-	2 (10,5 %)	2 (12,5 %)	4 (4,1 %)
Redusert tjenestene utenfor kjernevirksomheten	2 (3,2 %)	-	6 (37,5 %)	8 (8,2 %)
Organisatoriske endringer	2 (3,2 %)	2 (10,5 %)	5 (31,2 %)	9 (9,2 %)

Tabell 17 - Oppsummering av lite benyttede virkemidler

Bankene lever av å låne penger til en lav rente for å så låne ut pengene til en høyere rente (se kapittel 2), derfor kan en reduksjon i utlån fungere som en kortsiktig løsning for å få nok kapital til å oppfylle kapitaldekningskravene. Kun 16 banker har valgt å redusere utlån for å holde igjen mer kapital. Det er flest store banker (56,2 prosent) som har valgt å redusere utlån, dette kan ha sammenheng med et behov for å raskt øke kjernekapitaldekningen. Blant den minste og mellomste bankgruppen har henholdsvis 6,4 og 15,8 prosent redusert utlån. Det lave antallet banker som har redusert utlån kan vi se igjen i tall fra Finanstilsynet hvor det fortsatt er vekst i utlån dog redusert fra 2011. Veksten i utlån til kunder var 4,7 prosent 31.12.13 (Finanstilsynet, 2014b). Dette er en økning fra 2012 hvor veksten var 4 prosent, men en betydelig reduksjon fra 2011 hvor den var 7,4 prosent (Finanstilsynet, 2013e). Vi mener årsaken til at få velger denne løsningen er fordi utlån er hovedinntektskilden til bankene og enhver bank har som ønske å vokse og øke sin markedsandel, da vil en reduksjon i utlån virke negativt på lønnsomheten.

Den løsningen de færreste bankene har valgt er å få kapital fra eksisterende eiere. Dette er naturlig da de aller fleste bankene har en god kapitaldekning i dag og har mange andre muligheter for å skaffe mer kjernekapital, herunder ren kjernekapital og hybridkapital. Vi ser av undersøkelsen at det er større bankene som har valgt å benytte seg av denne løsningen.

Totalt har få banker valgt å redusere tjenestene utenfor kjernevirksomheten sin, men hele 37,5 prosent av de største bankene har valgt å gjøre dette for å skaffe mer kjernekapital. Med kjernevirksomhet mener vi bankenes primære aktiviteter som er de tradisjonelle bankaktivitetene. En aktivitet utenfor kjernevirksomheten som bankene, uavhengig av størrelse, driver med er sponsing. På en annen side kan sponsing og samfunnsansvar knyttes til kjernevirksomheten fordi det kan både skape og forsterke positive assosiasjoner til bankene (Magma, 2011). Store kutt i disse aktivitetene anser vi derfor som usannsynlig. Det er likevel enkelte banker som gir uttrykk for at sponsoraktiviteter vil bli redusert. Andre aktiviteter utenfor kjernevirksomheten er oppkjøp og engasjement i andre selskaper. Vi ser av ulike årsrapporter at enkelte banker også har foretatt salg av aktiva utenfor kjernevirksomheten. En årsak til lav prosent av mindre banker som har redusert aktivitetene utenfor kjernevirksomheten er at de i stor grad driver kun med tradisjonell bankvirksomhet. De største bankene har derimot betydelige inntekter fra investeringsbank aktiviteter, herunder meglervirksomhet, egenhandel og emisjons- og tilretteleggervirksomhet (Finanstilsynet, 2013a). I 2010 kom 80 prosent av overskuddet til store banker fra trading av obligasjoner,

valuta og derivater (Isachsen, 2013). Forventningen om høye inntekter kan være en grunn til at få har valgt å redusere tjenestene utenfor kjernevirksomheten.

Bankene har i mindre grad valgt å gjøre organisatoriske endringer. Organisatoriske endringer kan være ansettelse som følge av for lite kompetanse om kapitaldekning innad i banken og det kan være nedbemanninger for å redusere kostnadene og dermed gjøre mer kapital tilgjengelig. De største bankene har ved rekke anledninger påpekt at de har blant annet nedbemannet for å oppfylle kapitalkravene. Et eksempel på dette er Nordea Bank Norge som reduserte antall ansatte med 200-300 personer i løpet av 2012 og har varslet ytterligere nedbemanninger for å håndtere kapitalkravene (Kaspersen, 2014). I en undersøkelse av Jansrud og Holter (2010) signaliserer de mindre bankene en mangel på kompetanse for å holde tritt med regelverket. Det kan altså være at de to minste bankgruppene har måttet gjøre organisatoriske endringer i form av ansettelse eller omorganiseringer. Ifølge Christensen (2013) har utviklingen fra 1974 til Basel III i 2019 medført en endring i rapportering av 150 nøkkeltall til en rapportering av 30.000 – 50.000 nøkkeltall. Dette skaper store innvirkninger på bankene i form av mangel på kompetanse. Det skaper spesielt problemer for de mindre bankene, hvor det gjerne er mellom 10 og 20 ansatte, og kan bety kroken på døren for de små bankene. Dette kan også være en grunn til veksten i fusjoner blant finansinstitusjoner.

Vi gav også bankene mulighet til å føye til eventuelle andre virkemidler som vi ikke har tatt med i spørreundersøkelsen under annet. Det var et fåtall banker som skrev noe her, noe som kan tyde på at våre alternativer var dekkende. En bank oppgav at banken, i tillegg til våre forslag på virkemidler, generelt har effektivisert kapitalbruken og en annen oppgav reduksjon i gaver og sponsoraktiviteter.

Majoriteten av norske banker har en stund vært godt rustet til å innfri kapitalkravene fra Basel III. Likevel ser vi fra svarene ovenfor at de aller fleste bankene har gjort tiltak for å forbedre kvaliteten på kapitalen og øke beholdningen av egenkapital. Som diskutert tidligere er det en utbredt enighet at økningen av egenkapitalen koster bankene penger på grunn av implisitte og eksplisitte garantiordninger. I media har det vært diskusjoner hvorvidt det er bankene eller kundene som tar regningen med økte kapitalkrav. Peter Batta i Huseiernes Landsforbund er bekymret for at bankene innfrir kapitalkravene ved å la kundene betale. Han, sammen med Erna Solberg, Siv Jensen og LO- leder Gerd Kristiansen begrunner sin uro med at bankene samlet hadde et overskudd før skatt på 42,2 milliarder kroner i 2013 (Thoner et al., 2014). Årsaken til det høye overskuddet mener de er økningen i utlånsrenten på tross av en stabil

styringsrente. DNB på sin side hevder at det er et spleiselag mellom ansatte, aksjonærer og kundene.

70,5 prosent av bankene i undersøkelsen vår påpeker at de erfarer økte kostnader i forbindelse med økte kapitalkrav. De resterende 29,5 prosentene av de spurte bankene i undersøkelsen sier at økte kapitalkrav ikke medfører mer kostnader. Dette anser vi som naturlig da 23 av bankene svarte at de har nok kapital og har derfor ikke vært avhengig av å gjøre store tilpasninger. Majoriteten (59 prosent) av de 95 bankene som svarte på spørsmålet har fordelt kostnadene mellom banken og kundene. Seks banker hevder de har tatt alle kostnadene selv mens kun fem banker rapporterer at de har lagt alle kostnadene på kundene. Sistnevnte er en sterk kontrast til mediebildet hvor det insinueres at kundene blir sittende med regningen. Også i dette spørsmålet avviker svarene noe fra hva bankene forventet i 2011. Ifølge Andreassen og Gulestø (2011) var det kun 1,9 prosent som ikke forventet noen ekstra kostnader for banken sin og hele 16,2 prosent som sa at eventuelle økte kostnader ville overføres ene og alene til kundene. Dette kan tyde på at bankene det har vært vanskelig for bankene å kun belaste kundene for kostnadene som følge av økte kapitalkrav, både på grunn av konkurransesituasjonen og fokuset fra media på bankens tilpasning. Dette støttes også av Angelini og Gerali (2012) som påpeker at dersom bankene ikke har vært utsatt for konkurranse ville bankene velge virkemidler som la eventuelle kostnader ved et økt kapitalkrav over ene og alene på kundene. I tillegg kan det fremstå som om bankene har overvurdert kostnadene som følge økte kapitalkrav. Vi anser det som sannsynlig at bankene vil fremstå best mulig og at det derfor vil være noe bias i svarene på sensitiv informasjon, til tross for at undersøkelsen er anonym. Likevel virker det mer sannsynlig at det er en større fordeling av kostnadene mellom banken og kundene enn det som kommer frem i media. Ser man på responsen fra undersøkelsen vår har økte inntekter helt klart vært en metode svært mange har brukt for å anskaffe mer kapital. Som nevnt tidligere består inntektene til banken mer enn bare rentemarginer derfor er det noe vanskelig å si hvor mye av kostnadene som kundene har dekt gjennom rentene, men hovedvekten av bankene melder om ingen endring og en liten økning i marginene som tyder på at en begrenset del av kostnadene i form av økte renter er lagt på kundene. I tillegg har en del banker valgt å prioritere utlån med lave risikovekter, dette får konsekvenser for de kundene med høye risikovekter som for eksempel bedrifter med dårlig kredittrating. Som nevnt tidligere viser tall fra Finanstilsynet en reduksjon i utlån til utenlandske bedrifter, men en økning i utlån til innenlandske bedrifter. I tillegg har mange banker svart at de har effektivisert driften av banken og utstedt aksjer,

fondsobligasjoner og/eller egenkapitalbevis noe som tyder på at banken tar en del av kostnadene.

Forvaltningskapital	Kundene	Banken	Fordelt på kundene og banken	Ingen ekstra kostnader
Mindre enn 5 mrd	5 (8 %)	4 (6 %)	28 (46 %)	24 (40 %)
Mellom 5 og 25 mrd	-	2 (10,5 %)	13 (68,5 %)	4 (21 %)
Mer enn 25 mrd	-	-	15 (100 %)	-
Antall	5 (5,2 %)	6 (6,3 %)	56 (59 %)	28 (29,5 %)

Tabell 18 - Fordelingen av kostnader som følge av økte kapitalkrav

7.2.1 Oppsummering bankens tilpasning

Vi mener svarene vi har presentert og analysert styrker påstanden om at bankens størrelse påvirker hvilke og i hvor stor grad de benytter ulike virkemidler for å øke kjernekapitaldekningen. Svarene vi fikk i spørsmålet om hvilke virkemidler bankene har brukt anser vi som sammenfallende med rapporter fra Finanstilsynet og Norges Bank. 75,5 prosent av bankene i undersøkelsen har benyttet virkemidler for å øke kjernekapitaldekningen. Det mest benyttede virkemiddelet har vært en økning i inntektene. De to største bankgruppene har benyttet seg av dette virkemiddelet i større grad enn den minste bankgruppen. Når hele banknæringen blir pålagt å innføre et regelverk som krever at de holder en gitt prosent mengde kapital er det naturlig at mange banker velger å øke inntjeningen da man får noe drahjelp fra markedet siden andre banker også må skaffe mer kapital. Den nest mest brukte metoden blant bankene er interne tiltak for å spare penger i form av effektivisering. Vi ser også her at det er de to største bankgruppene som i størst grad har benyttet dette virkemiddelet. En del store og mellomstore har også valgt å redusere utbytte og har prioritert utlån med lave risikovekter. Redusert utbytte og prioritert utlån har vært lite brukt i de mindre bankene. Det signifikante forskjeller knyttet til utviklingen til utdelingsforholdet til bankene, denne forskjellen ligger mellom den minste og de to største bankgruppene. I tillegg har en del store banker redusert utlån, mens det er få mellomstore og små banker som har valgt dette. Dette er som forventet da bankene er som alle andre forretninger, interesserte i å øke markedsandeler og økte inntjeningen så langt det lar seg gjøre.

Et overraskende resultat av undersøkelsen er hvor mange små banker som har utstedt aksjer, fondsobligasjoner og/eller egenkapitalbevis fordi de fleste små bankene har mye ren kjernekapital. Som vi nevner over kan en forklaring være at svarene her gjelder utstedelse av

fondsobligasjoner for å øke kjernekapitaldekningen. En annen årsak kan være mangel på andre måter å skaffe kapital. Under halvparten av de små bankene betaler utbytte og det er begrensede muligheter for store besparelser på organisatoriske endringer. De har heller ikke mye aktivitet utenfor kjernevirksomheten. For å beholde markedsposisjonen sin kan utstedelse og effektivisering av driften i tillegg til å øke inntektene være de beste metodene for små banker. Det fremstår som om de største bankene, som har lavest gjennomsnittlig kjernekapitaldekning har hatt det største behovet for å øke kapitaldekningen. Disse bankene har også hatt flest virkemidler til rådighet for å gjøre nettopp dette. Hvilke og i hvilken grad virkemidler er benyttet er derfor avhengig av bankens størrelse.

Majoriteten av bankene oppgir at kundene og banken deler på kostnadene de erfarer med Basel III. Dette er som forventet, og svekker også kritikken rettet mot bankene fra flere hold. Fordelingen av kostnader mellom kunden og banken kommer vi også nærmere tilbake til i konkurransekapittelet.

7.3 Marginer og lønnsomhet

Bankene opererer ut i fra at det koster penger å holde mer egenkapital. Derfor er det naturlig å anta at bankene søker å innfri kapitaldekningskravene på en effektiv måte som berører konkurranseevnen i minst mulig grad. For å se om det er samsvar mellom virkemidlene banken har brukt og fordelingen av kostnadene mellom banken og kundene spurte vi bankene om utviklingen i rentemarginene og lønnsomheten. Basert på tidligere studier forventet vi en økning i utlåns- og innskuddsmarginene som følge av økte kapitalkrav, men en nedgang i lønnsomheten målt i egenkapitalavkastning. Vi vil i denne delen av analysen se nærmere på hvordan bankene oppgir at utlåns- og innskuddsmarginene og lønnsomheten har utviklet seg som følge av økte kapitalkrav. Vi vil derfor undersøke følgende påstand:

P2: "Økte kapitalkrav fører til endringer i lønnsomhet, utlåns- og innskuddsmarginer for bankene"

Det har ikke vært en klar trend mellom bankenes endring i innskuddsmarginer som følge av de nye kapitalkravene fra Basel III. Et flertall innenfor alle tre bankgruppene har ikke hatt noen endring på innskuddsmarginene som følge av de nye kapitalkravene. Det er også en jevn fordeling mellom økning og reduksjon blant bankene som har hatt endringer i innskuddsmarginene. I undersøkelsen vår har totalt 26,8 prosent av bankene oppgitt en økning i innskuddsmarginene. 52,6 prosent oppgir at de ikke har hatt noen endring, mens 20,6 prosent har hatt en reduksjon i innskuddsmarginene. Enveis ANOVA-testen (vedlegg 2) viser

en p-verdi på 0,643 som forteller at det ikke er signifikante forskjeller på endringer av innskuddsmarginene innenfor de tre gruppene banker. Dette er noe overraskende resultater da nesten 80 prosent av bankene i 2011 forventet reduserte innskuddsmarginer som følge av Basel III (Andreassen & Gulestø, 2011). Som nevnt tidligere har en sterk konkurranse på innskudd blant bankene ført til en negativ innskuddsmargin. Dette er trolig årsaken til at innskuddsmarginene ikke har endret seg som følge av de økte kapitalkravene. Den store forskjellen fra undersøkelsen til Gulestø & Andreassen (2011) kan også knyttes til likviditetskravene som ikke blir tatt høyde for, disse likviditetskravene vil gjøre innskudd mer ettertraktet blant bankene. Konkurransen på innskudd og likviditetskravene fører til at bankene er villige til å betale mer for innskudd, og er trolig en medvirkende årsak til at innskuddsmarginene er relativt stabile.

Kapitalkravenes innvirkning på innskuddsmarginer					
Forvaltningskapital	Vesentlig økning	Liten økning	Ingen endring	Liten reduksjon	Vesentlig reduksjon
Mindre enn 5 mrd	1 (1,6 %)	15 (23,8 %)	35 (55,6 %)	12 (19,0 %)	-
Mellom 5 og 25 mrd	-	6 (33,3 %)	9 (50,0 %)	3 (16,7 %)	-
Mer enn 25 mrd	-	4 (25,0 %)	7 (43,7 %)	5 (27,3 %)	-
Totalt	1 (1,0 %)	25 (25,8 %)	51 (52,6 %)	20 (20,6 %)	-

Tabell 19 - Innskuddsmarginer

Kapitalkravenes innvirkning på bankenes utlånsmarginer har i motsetning til innvirkningen på innskuddsmarginene en mye tydeligere trend i vår undersøkelse. Et stort flertall av alle typer banker har hatt en vesentlig eller liten økning i utlånsmarginene. Totalt oppgav 74,2 prosent av bankene at kapitalkravene har ført til en økning i utlånsmarginene. I de to største gruppene ser man av tabell 20 at det kun er to banker som oppgir at utlånsmarginene ikke har blitt påvirket som følge av kapitalkravene fra Basel III. De resterende bankene innenfor denne gruppen oppgir at de har økt utlånsmarginene. Bankene med en forvaltningskapital på under fem milliarder har også økt sine utlånsmarginer som følge av kapitalkravene, men her ser man at en større andel av bankene ikke har gjort noen endring på utlånsmarginene. Seks banker fra den minste bankgruppen oppgir også at de har redusert utlånsmarginene. Det er signifikante forskjeller på hvordan våre tre bankgrupper har endret sine utlånsmarginer som følge av kapitalkravene. Enveis ANOVA-testen viser en p-verdi på 0,000 som gir oss signifikante forskjeller mellom de forskjellige bankgruppene. Den største og den mellomstore

bankgruppen har en signifikant forskjell i tilpasningen av utlånsmarginene i forhold til gruppen av de minste bankene med et signifikansnivå på henholdsvis 0,000 og 0,015. Forskjellen mellom den store og mellomstore bankgruppen er ikke signifikante (0,114 > 0,05).

Til sammenligning forventet 45 prosent av bankene i 2011 en reduksjon i utlånsmarginen og kun en fjerdedel forventet en økning i utlånsmarginen (Andreassen & Gulestø, 2011). Den store forskjellen kan trolig knyttes til en sterk konkurranse på innskuddsmarginer, noe som har ført til at bankene har måttet benytte en høyere utlånsmargin for å øke inntektene. I tillegg kan den høye økningen i banker som faktisk har økt sine utlånsmarginer knyttes opp mot spillteori, hvor markedsledende banker øker sine utlånsrenter og de mindre bankene følger etter. Flere av mindre bankene som valgte å holde utlånsrenten stabil meldte om kraftig kundevekst i løpet av 2013 (Dahl & Langberg, 2013).

Det fremstår som om det er de to største bankgruppene som har økt sine utlånsmarginer i størst grad som følge av kapitalkravene fra Basel III. Den minste gruppen banker ikke har hatt behov for å gjøre endringer som følge av økte kapitalkrav, og har derfor ikke økt sine utlånsmarginer i samme grad. I tillegg har de minste bankene en gjennomsnittlig bedre kjernekapitaldekning enn de store, noe som tilsier at de to største gruppene i større grad må få inn ekstra kapital. Noe de oppgir at økt inntekter har vært en viktig del av, det er derfor ikke overraskende at de to største bankgruppene har økt sine utlånsmarginer i større grad enn den minste. Økningen av utlånsmarginene har vært en stor del av kritikken knyttet til bankenes tilpasning. Kritikken har basert seg på at bankenes utlånsmarginer ikke samsvarer med styringsrenten. Denne forskjellen er knyttet både til at bankene har høyere utlånsmarginer, men også den europeiske gjeldskrisen som førte til at gjennomslagskraften til styringsrenten mot pengemarkedsrenten ble svekket (Bernhardsen, T., 2012). I tillegg til konjunkturelle forhold har det høye gjeldsnivået blant norske husholdninger vært med å presse opp bankenes risikopåslag, og er derfor en av grunnene til at man ser en utlånsrente som fraviker styringsrenten. Det har også vært diskusjoner om hvorvidt utlånsrenten i praksis styres av de store og markedsledende aktørene, et eksempel fra våren 2014 viser at dette ikke er tilfellet. Skandiabanken, Sparebanken Vest og Storebrand senket alle rentene på boliglån for å få en økt kundemasse. Store markedsledende banker som Nordea Bank Norge og DNB fulgte raskt etter (Grønning, 2014). Effekten på renten som stammer fra økte kapitalkrav beskriver Bernhardsen, J. (2012) som sterk på kort sikt, men at den vil normaliseres på lengre sikt.

Kapitalkravenes innvirkning på utlåsmarginer					
Forvaltningskapital	Vesentlig økning	Liten økning	Ingen endring	Liten reduksjon	Vesentlig reduksjon
Mindre enn 5 mrd	2 (3,2 %)	37 (59,7 %)	17 (27,4 %)	6 (9,7 %)	-
Mellom 5 og 25 mrd	3 (15,8 %)	14 (73,7 %)	2 (10,5 %)	-	-
Mer enn 25 mrd	8 (50,0 %)	8 (50,0 %)	-	-	-
Totalt	13 (13,4 %)	59 /60,8 %)	19 (19,6 %)	6 (6,2 %)	-

Tabell 20 - Utlåsmarginer

Når innskuddsmarginene til bankene holder seg relativt uendret og utlåsmarginene øker vil bankens rentemarginer øke. Det viser seg derimot at selv om bankene øker sine utlånsrenter har innskuddsmarginen blitt lavere, noe som har ført til en relativt stabil rentemargin for bankene i et historisk perspektiv (kapittel 3). Ettersom kredittinntekter og lånekostnader holder seg stabile vil derfor rentenettoen også være relativt stabil. Som vi nevner i kapittel 3 har rentenettoen økt fra 1,46 prosent til 1,54 målt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital, dette er ikke en sterk økning, noe som historisk sett kan tyde på at bankenes rentemarginer likevel er relativt stabile.

Bankene i Norge hadde en økning i nettorenteinntekter på 11 prosent fra 2012. De siste årene har den høyeste økningen vært på retailmarkedet, mens utlåsmarginen til bedrifter har hatt en relativt lav økning denne perioden (Finanstilsynet, 2014b). Ved slutten av 2013 var utlåsmarginen til retail- og bedriftsmarkedet tilnærmet lik, noe som tilsier at bankene priser utlån til retailmarkedet høyere som følge av nye kapitalkrav. En høyere utlåsmargin til retailmarkedet kan også være en konsekvens av en høy gjeldsgrad blant retailkundene i det norske markedet. Den høye gjeldsgraden kan medføre en høyere risikovurdering av dette segmentet, noe som vil medføre høyere avkastningskrav. Dette kan skape en ond sirkel ettersom kunder med en høy gjeldsgrad også vil være de som er sårbare i forhold til svingninger i rentenivået.

Isolert sett vil lønnsomheten til bankene, målt ved egenkapitalavkastningen, reduseres ved å holde mer egenkapital. Som nevnt i kapittel 2 konkluderer en rapport fra McKinsey & Company med en reduksjon i egenkapitalavkastningen på fire prosent. I studiene av Jansrud og Holter (2010) og Andreassen og Gulestø (2011) kom det frem at bankene forventet en redusert egenkapitalavkastning i tiden fremover grunnet innføringen av Basel III.

Undersøkelsen vår viser imidlertid at en rekke norske banker har opplevd en økning i egenkapitalavkastningen. Forventningene bankene hadde virker derfor noe pessimistiske. Norske banker har ifølge Norges Bank (2013a) hatt en solid lønnsomhet i flere år. Årsaken er gode økonomiske tider i Norge etter finanskrisen med lav styringsrente, lave utlånstap og fortsatt vekst i utlån (Finanstilsynet, 2013c). Totalt oppgir en andel på 56,1 prosent at tiltakene bankene har gjort som følge av økte kapitalkrav har økt bankens EK-avkastning, mens 26,6 prosent og 17,3 prosent oppgir henholdsvis ingen endring og reduksjon i EK-avkastningen. Det er ikke signifikante forskjeller mellom bankens størrelse og tiltakenes innvirkning på EK-avkastning ($0,257 > 0,05$). Dette kan tyde på at virkemidlene bankene har iverksatt som følge av økte kapitalkrav har i stor grad vært vellykket. Flere av bankene bekrefter også dette i deres årsrapporter og pressemeldinger. Sparebanken Møre (2013) viser til hvordan virkemidler som intern effektivisering og omorganisering har vært sentralt i den positive utviklingen i egenkapitalavkastningen.

Tiltakenes innvirkning på bankens lønnsomhet (EK-avkastning)					
Forvaltningskapital	Vesentlig økning	Liten økning	Ingen endring	Liten reduksjon	Vesentlig reduksjon
Mindre enn 5 mrd	-	32 (50,8 %)	21 (33,3 %)	9 (14,3 %)	1 (1,6 %)
Mellom 5 og 25 mrd	4 (21 %)	8 (42,1 %)	4 (21 %)	3 (15,8 %)	-
Mer enn 25 mrd	2 (12,5 %)	9 (56,3 %)	1 (6,2 %)	4 (25 %)	-
Antall	6 (6,1 %)	49 (50 %)	26 (26,6 %)	16 (16,3 %)	1 (1,0 %)

Tabell 21 - Utviklingen til bankenes lønnsomhet

Når bankene holder igjen mer kapital er de avhengig av å øke resultatet for å holde lik egenkapitalavkastningen. Dette betyr at bankene som har hatt en økning i egenkapitalavkastningen har hatt en økning i inntektene eller en reduksjon i kostnadene som er høyere enn økningen i egenkapital. 51 av 72 banker som har økt utlånsmarginene har økt EK-avkastningen, mens 11 har ingen endring og 10 har opplevd en reduksjon i EK-avkastningen. Mens 19 av 26 banker som økt innskuddsmarginene har økt EK-avkastningen, fire har hatt en reduksjon og tre har hatt ingen endring. Dette tyder på en sammenheng mellom økt margin og økt EK-avkastning.

Figur 13 - Egenkapitalavkastning (Finanstilsynet, 2014b).

Som nevnt tidligere i oppgaven er det de største bankene som har lavest gjennomsnittlig kjernekapitaldekning og som derfor i teorien burde opplevd redusert egenkapitalavkastning, men som vi ser av tabell 21 oppgir 68,8 prosent en økt egenkapitalavkastning. Dette er noe overraskende resultater da vi hadde forventet oss det motsatte. Årsaken kan være at de store bankene har flere mulige inntektskilder og måter å redusere kostnader på enn de mindre bankene. En annen årsak kan være at egenkapitalavkastningen følger konjunktorene i økonomien. Som vi ser av figur 13 var egenkapitalavkastningen lav under dotcom-krisen og finanskrisen. Av figuren kan vi også se at økningen i egenkapitalavkastningen ikke er like bratt etter finanskrisen som etter dotcom-krisen, noe som er sammenfallende med at Norge opplever en lav konjunktorell oppgang. Samt er det en nedgang i egenkapitalavkastningen i 2011. Årsaken til denne nedgangen kan være presentasjonen av Basel III desember 2010, og bankenes forventninger og tilpasninger til regelverket. Historisk sett har utviklingen i egenkapitalavkastningen vært moderat siden 2011.

7.3.1 Oppsummering marginer og lønnsomhet

Undersøkelsen viser som forventet en klar tendens til at bankene har økt sine utlånsmarginer som følge av økte kapitalkrav. Hele 73,5 prosent av bankene har økt sine utlånsmarginer som følge av økte kapitalkrav. Det er også signifikante forskjeller mellom de to største bankgruppene og den minste, hvor vi i den minste bankgruppen ser at færre av bankene har økt utlånsmarginen. Den store andelen banker som har økt utlånsrenten er overraskende sett i lys av bankenes forventninger til de nye kapitalkravene, hvor kun 24,8 prosent oppgav at de

ville øke utlånsrenten. Bankene har i mindre grad justert innskuddsmarginene, dette kan knyttes til en sterkere konkurranse om innskudd. Mer overraskende er utviklingen i egenkapitalavkastningen til bankene hvor 56,1 prosent oppga en økning. Resultatrapporten til Finanstilsynet (2014b) begrunner dette med et godt 2013 for bankene i Norge. De hadde en vesentlig resultatforbedring på 23 prosent etter skatt, hvor en del gikk til å øke egenkapitalen. Bankene opplevde på tross av en økt egenkapitalandel en gjennomsnittlig økning på en prosent i egenkapitalavkastningen. Finanstilsynet mener det er økte netto renteinntekter, spesielt på grunn av lavere finansieringskostnader og lavere utlånstap som er hovedårsakene til resultatforbedringen.

Vi mener svarene til bankene og analysen har styrket vår påstand om at økte kapitalkrav har medvirket til endringer i utlåns- og innskuddsmarginer, samt bankens lønnsomhet. Dog har endringene på innskuddsmarginer vært lave, noe som ikke nødvendigvis er begrunnet med at bankene ikke ønsker å ha høyere margin på innskudd, men heller at konkurranseforholdene ikke tillater benyttelse av et slikt virkemiddel. Analysen styrker derfor vår påstand om at økte kapitalkrav fører til endringer i lønnsomhet, utlåns- og innskuddsmarginer for bankene.

7.4 Konkurransesituasjonen som følge av økte kapitalkrav

Vi vil i denne delen av analysen se på hvordan bankene mener de nye kapitalkravene har påvirket konkurransen i det norske bankmarkedet. Vi redegjorde for sentrale aspekter ved konkurranseforholdene i det norske bankmarkedet i kapittel 3.3. Det norske bankmarkedet består av noen store og markedsledende banker, og mange små lokale sparebanker. Produktutvalg, kompetanse, geografi, pris/rente, kunderelasjoner og størrelse er viktige egenskaper når det kommer til bankens evne til å konkurrere. De største bankene tilbyr i større grad mer komplekse produkter og høyere kompetanse enn mindre banker. Dette har som nevnt tidligere ført til dannelsen av allianser mellom sparebanker, som er viktig for å kunne henge med i utviklingen i markedet. Som nevnt i kapittel 1.1 har det vært flere kritiske utsagn fra sentrale personer og institusjoner om konkurransen i bankmarkedet. Kritikken har i stor grad dreid seg om konkurranseintensiteten i det norske bankmarkedet og at bankene har monopolmakt til å legge de økte kostnadene over på kundene. Undersøkelsen vår viser at av bankene som har erfart en økt kostnad som følge av nye kapitalkrav har kun 7,5 prosent lagt kostnadene ene og alene på kundene. 9 prosent av bankene med økte kostnader oppgir at de selv har tatt hele kostnaden ved økte kapitalkrav, og 83,5 prosent oppgir at kostnadene ble fordelt mellom banken og kundene. Angelini og Gerali (2012) påpeker at dersom bankene

ikke er utsatt for konkurranse vil hele kostnaden som følge av nye kapitalkrav pålegges kunden, vi ser derfor med utgangspunkt i undersøkelsen på kritikken bankene har vært utsatt for i stor grad er uberettiget. Dette er sammenfallende med Finans Norge (2014) som påpeker at det er god konkurranse i det norske bankmarkedet. Gjennom avisartikler og årsrapporter får vi også inntrykk av at bankene selv mener det er en sterk konkurranse. Vi ønsker videre i denne delen av analysen å få frem bankenes syn på konkurransen i bankmarkedet, og hvordan konkurransen har endret seg ved innføringen av Basel III. Dette er en vinkling som vi mener ikke er tilstrekkelig tatt med i debatten om bankenes tilpasning til Basel III. Ettersom Basel III rammer mange av de mest komplekse produktene og aktivitetene vil vi også komme inn på eventuelle forskjeller mellom bankene basert på størrelse på forvaltningskapital. Vi har med utgangspunkt i dette utarbeidet følgende påstand:

P3: "Nye kapitalkrav påvirker konkurransesituasjonen i det norske bankmarkedet"

Bankenes generelle syn på kapitalkravenes innvirkning på konkurransesituasjonen i det norske bankmarkedet er todelt. Banker med forvaltningskapital på mindre enn fem milliarder heller mot at kapitalkravene fører til en svakere konkurranse i det norske bankmarkedet. De to største gruppene banker er delt mellom sterkere og svakere konkurranse. Totalt oppgir 46,4 prosent av bankene at kapitalkravene har medført en svakere konkurranse i markedet. 25 prosent oppgir at kapitalkravene ikke har hatt noen innvirkning, mens 31,2 prosent oppgir en sterkere konkurranse. Med en p-verdi på 0,027 er det signifikante forskjeller mellom størrelse på forvaltningskapital og bankenes syn på de nye kapitalkravenes innvirkning på konkurransesituasjon. Den signifikante forskjellen ligger mellom den mellomstore og minste bankgruppen. Bankenes syn på virkningen kapitalkravene fra Basel III har på konkurransesituasjonen står i sterk kontrast til hva bankene mente når Basel II ble innført. I en undersøkelse av Lillesalt et al. (2008) oppgir hele 78,4 prosent av bankene i undersøkelsen at det vil bli en litt sterkere eller sterkere konkurranse i bankmarkedet. Dette tyder på at innføringen av kapitalkravene fra Basel III fører til svakere konkurranse i markedet kontra hva man så ved innføringen av Basel II. Påvirkningen kapitalkravene har hatt på konkurransen i det norske bankmarkedet må sees i lys av reguleringsmyndighetenes fokus på soliditet fremfor konkurranse. Vi ser fra kapittel 7.2 at bankene i hovedsak har fokusert på virkemidler som ikke innebærer å aggressivt ta markedsandeler. Dette kan medføre en svakere konkurranse, hvor bankene kan ta høyere marginer uten store endringer i markedsandeler.

Kapitalkravenes påvirkning på konkurransen i det norske bankmarkedet					
Forvaltningskapital	Vesentlig sterkere	Litt sterkere	Ingen endring	Litt svakere	Vesentlig svakere
Mindre enn 5 mrd	-	7 (11,3 %)	21 (33,9 %)	33 (53,2 %)	1 (1,6 %)
Mellom 5 og 25 mrd	-	5 (26,3 %)	10 (52,6 %)	4 (21,1 %)	-
Mer enn 25 mrd	1 (6,2 %)	4 (25,0 %)	4 (25,0 %)	7 (43,8 %)	-
Totalt	1 (1,0 %)	16 (16,5 %)	35 (36,1 %)	44 (45,4 %)	1 (1,0 %)

Tabell 22 - Kapitalkravenes påvirkning på konkurransen i bankmarkedet

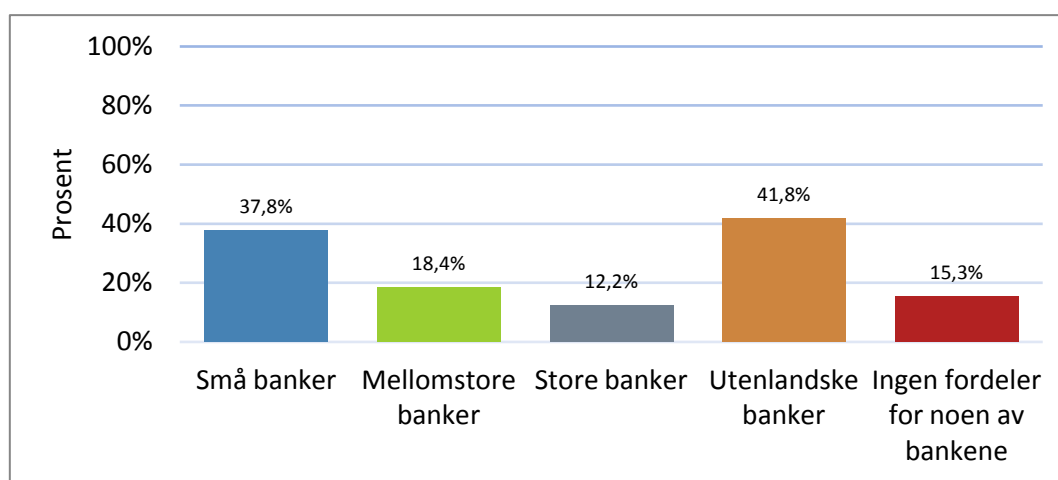
Selv om de små bankene mener konkurransesituasjonen totalt sett blir svakere i det norske markedet, oppgir 52,4 prosent innenfor den minste bankgruppen at konkurranseevnen til sin egen bank har blitt styrket. Kun 14,3 prosent oppgir en redusert konkurranseevne, mens de resterende 33,3 prosentene oppgir en uendret konkurranseevne. Vi ser av tabell 23 at de to største gruppene igjen er todelt, hvor fordelingen er relativt jevn mellom svakere og sterkere konkurranseevne. Med en p-verdi på 0,043 er det også her signifikante forskjeller mellom bankens størrelse på forvaltningskapital og hvordan de nye kapitalkravene har påvirket deres konkurranseevne. Det tyder derfor på at det er bankgruppen med lavest forvaltningskapital som kommer best ut som følge av økte kapitalkrav og strammere regulering av bankenes beregningsgrunnlag.

En lavere konkurranseintensivitet i det norske bankmarkedet medfører altså en sterkere konkurranseevne for de små bankene. Bakgrunnen for dette kan være både høyere krav til risikovektene ved beregning av kredittrisiko gjennom IRB-metoden og nye krav til systemviktige institusjoner. De minste bankene har også i mindre grad enn de to største gruppene vært avhengig av å gjøre tilpasninger som følge av de nye kapitaldekningsreglene. Dette kan knyttes til at Basel III som nevnt tidligere rammer de mest komplekse produktene og aktiviteter som de mindre bankene i liten grad driver med. Det fremstår som om forskjeller mellom standardmetoden og IRB-metodene utjevnes som følge av Basel III. Undersøkelsen viser at fire av syv IRB-banker erfarer en svakere konkurranseevne, de resterende oppgav ingen endring. Dette står i sterk kontrast til erfaringer med Basel II hvor alle IRB-bankene opplevde en økt konkurranseevne (Lillesalt et al., 2008). Nye kapitalkrav som gir en svakere konkurranse på markedet totalt sett virker fordelaktig for de små bankene som er bedre kapitalisert og derfor i mindre grad må ta hensyn til og tilpasse seg disse. Disse bankene opplever derfor et konkurransefortrinn ved at konkurransen blir svakere.

Kapitalkravenes påvirkning på konkurransevnen til hver enkelt bank					
Forvaltningskapital	Vesentlig sterkere	Litt sterkere	Ingen endring	Litt svakere	Vesentlig svakere
Mindre enn 5 mrd	3 (4,8 %)	30 (47,6 %)	21 (33,3 %)	9 (14,3 %)	-
Mellom 5 og 25 mrd	-	5 (27,8 %)	12 (66,7 %)	1 (5,5 %)	-
Mer enn 25 mrd	1 (6,2 %)	4 (25,0 %)	4 (25,0 %)	6 (37,6 %)	1 (6,2 %)
Totalt	4 (4,1 %)	39 (40,2 %)	37 (38,2 %)	16 (16,5 %)	1 (1,0 %)

Tabell 23 - Kapitalkravenes påvirkning på bankens konkurransevne

Vi ser av figur 14 at bankene selv mener de små norske bankene og utenlandske bankene er de som får flest fordeler som følge av de nye kapitalkravene. 37,8 prosent av bankene oppgir banker med en forvaltningskapital på under fem milliarder som de som kommer best ut blant norske banker. I tillegg oppgir 41,8 prosent av bankene at utenlandske banker også er vinnere som følge av de nye kapitalkravene fra Basel III regelverket. Kun 12,2 prosent av bankene mener de store bankene kommer best ut, mens 18,4 prosent mener de mellomstore bankene. 15,3 prosent av bankene mener at ingen banker får fordeler. Verdt å merke seg her er at bankene hadde mulighet til å velge flere alternativ, slik at summen av prosentene utgjør mer enn 100.

Figur 14 - Banker som får flest fordeler som følge av kapitalkravene fra Basel III

Videre i analysen vil vi redegjøre for sentrale momenter ved Basel III i den hensikt forklare hvorfor bankene mener den minste bankgruppen og de utenlandske bankene (kapittel 7.5) får flest konkurransefortrinn som følge av Basel III.

Norske myndigheter har besluttet å innføre kravet til systemviktige banker fra 2015 med en prosent, dette kravet vil øke til to prosent i 2016. Kravet vil ramme seks av bankene i vår spørreundersøkelse, men kan likevel påvirke konkurransesituasjonen til de andre bankene. Det er flere momenter innenfor det systemviktige kravet som kan skape konkurransevidninger. Det systemviktige kravet kan påføre konkurransevidninger ettersom dette er et krav som kun rammer norske systemviktige banker, og et høyere kapitalkrav til de systemviktige bankene kan føre til bedre konkurransevilkår for de bankene som ikke blir berørt av tilleggskravet. Dette gjelder både utenlandske banker og banker som ikke klassifiseres som systemviktige, og kan derfor være en av grunnene til at de små bankene ifølge undersøkelsen mener de har fått en forbedret konkurranseevne. Ettersom kravet implementeres tidlig i Norge vil utenlandske banker i det norske bankmarkedet ikke ha et tilsvarende krav, noe som vil bli diskutert nærmere senere i analysen. Det norske kravet til systemviktige institusjoner stiller også identiske krav til banker som klassifiseres som systemviktige uavhengig av bankens størrelse, et eksempel er DNB og Sparebank 1 Nord-Norge. DNB hadde i 2013 en forvaltningskapital på 2 542 milliarder, mens Sparebank 1 Nord-Norge hadde en forvaltningskapital på 77,5 milliarder (DNB, 2013; Sparebank 1 Nord-Norge, 2013). DNB er langt mer systemviktig enn SpareBank 1 Nord-Norge, men de ilegges samme krav på grunn av kriteriene for hva som gjør en bank systemviktig som vi omtalte i kapittel 2. Dette stiller Konkurransetilsynet (2014) spørsmål ved og kritiserer reguleringsmyndighetenes manglende utredning om konkurranseeffektene. Til sammenligning varierer kravet i Danmark og Nederland mellom en og tre prosent av ren kjernekapital i forhold til bankens forvaltningskapital mens i Sverige er det to prosent slik som Norge (Finanstilsynet, 2013h). Konkurransetilsynet henviser også til at banker som klassifiseres som systemviktige får konkurransefordeler ved at de oppfattes som tryggere: ”Dersom forbrukerne oppfatter en bank, som av myndighetene defineres som systemviktig, som "tryggere" enn øvrige banker, kan det medføre at disse bankene øker sin markedsandel selv om de gir dårligere betingelser enn mindre banker” (Konkurransetilsynet, 2014, s.2).

Tabell 24 viser at bankene som har en forvaltningskapital på mindre enn fem milliarder mener at kravet til systemviktige banker vil forbedre deres konkurransesituasjon. Det er signifikante forskjeller mellom gruppene av banker og deres syn på sin konkurranseevne som følge av det nye kravet til systemviktige banker ($0,026 < 0,05$, se vedlegg 2). Forskjellen ligger mellom den minste og største bankgruppen, og det er rimelig siden det er innenfor den største gruppen man finner de systemviktige bankene. Kun en av de systemviktige bankene oppgir at kravet

gir en bedre konkurransevne. Tre av bankene sier dette kravet har påvirket bankens konkurransevne negativt, mens de resterende to oppgir at det ikke gir noen endring. Det fremstår som om de minste bankene ikke opplever eventuelle negative effekter på konkurransevnen som følge av det systemviktige tilleggskravet og derfor forventer en økt konkurransevne. Av bankene som klassifiseres som systemviktige mener derimot halvparten at de får en svakere konkurransevne noe som trolig skyldes flere av punktene nevnt i avsnittet ovenfor. Det virker derfor ikke som de systemviktige bankene opplever den positive effekten som Konkurransetilsynet mener de kan få ved å bli oppfattet som ”tryggere”. Det systemviktige kravet kan derfor bidra til at konkurransen mellom de minste og største bankene jevnes ut. Cosimano og Hakura (2011) beskriver dette i sin studie med at tilleggskrav til store banker kan ses på som en avgift. Denne avgiften kan øke konkurransevnen til mindre banker i forhold til større banker.

Innvirkningen tilleggskravet til systemviktige banker har på konkurransevnen til hver enkelt bank					
Forvaltningskapital	Vesentlig sterkere	Litt sterkere	Ingen endring	Litt svakere	Vesentlig svakere
Mindre enn 5 mrd	-	31 (52,5 %)	24 (40,7 %)	3 (5,1 %)	1 (1,7 %)
Mellom 5 og 25 mrd	-	4 (22,2 %)	12 (66,7 %)	2 (1,1 %)	-
Mer enn 25 mrd	-	3 (18,8 %)	10 (62,4 %)	3 (18,8 %)	-
Totalt	-	38 (40,8 %)	46 (49,5 %)	8 (8,6 %)	1 (1,1 %)

Tabell 24 - Tilleggskrav til systemviktige banker

Kredittrisiko er som nevnt tidligere i kapittel 2 bankens største risikoeksponering. Under kapittel 4 redegjorde vi for at bankene kan øke kapitaldekningen ved å redusere beregningsgrunnlaget. Dette kan bankene blant annet gjøre gjennom å benytte IRB-metodene for beregning av beregningsgrunnlaget. Derfor vil bankenes metode for beregning av kredittrisiko ha en sentral rolle når bankene skal tilpasse sine eksponeringer i kredittporteføljen. Mye av fordelene med IRB-metodene er knyttet til risikostyring og kontroll, effekten av dette har vært at banker som benytter IRB-metodene har kunnet ta på seg mer risiko uten å måtte holde samme mengde kapital som standardmetodebankene. Majoriteten av bankene i undersøkelsen (58,2 prosent) mener at banker som benytter IRB-metodene gjør nettopp dette. En langt lavere andel (28,6 prosent) mener at metoden for beregning av kredittrisiko ikke har innvirkning på risikoen banken påtar seg, mens 13,2 prosent oppgir at

bankene tar på seg mindre risiko enn ved standardmetoden. Kun en av syv banker som benytter IRB-bankene oppgir at banker som benytter IRB-metodene tar på seg mer risiko. Fire oppgir at det ikke har noen innvirkning, mens to mener at IRB-metodene medvirker til at bankene tar mindre risiko.

IRB-metodenes innvirkning på hvor mye risiko bankene tar			
Forvaltningskapital	Tar mer risiko enn ved standardmetoden	Ingen innvirkning	Tar mindre risiko enn ved standardmetoden
Mindre enn 5 mrd	38 (60,3 %)	17 (27,0 %)	8 (12,7 %)
Mellom 5 og 25 mrd	13 (68,4 %)	4 (21,1 %)	2 (10,5 %)
Mer enn 25 mrd	6 (37,5 %)	7 (43,7 %)	3 (18,8 %)
Totalt	57 (58,2 %)	28 (28,6 %)	13 (13,2 %)

Tabell 25 - IRB-metoden og risikotakning

En bank som benytter IRB-metodene har større mulighet til å oppnå fordeler ved å tilpasse sine kreditteksponeringer i større grad enn en bank som benytter standardmetoden. For eksempel fikk Nordea konsernet i januar i år godkjenning til å bruke den avanserte IRB-metoden for bedriftsporteføljen sin i Norden. Dette alene forbedret den rene kjernekapitaldekningen med 70 basispunkter (Nordea, 2014). Risikoen i eksponeringene er mest sannsynlig ikke redusert, men banken får gjennom den avanserte IRB-metoden redusert beregningsgrunnlaget. Denne reduksjonen i beregningsgrunnlaget oppnår ikke en standardmetodebank. En stabil økonomisk utvikling, lave tap i bankene og gode sikkerhetsnett betegner Hoff (2013) som en viktig begrunnelse for at IRB-bankene opplever en reduksjon i beregningsgrunnlaget. Dette gjenspeiles også i en lav risikoprofil blant IRB-bankene. Hvorvidt fordelene ved IRB-metodene overgår kostnadene forbundet med innføring, gjennomføring og opprettholdelse vil være avgjørende for om det gir en konkurransefordel.

Som tabellen viser er tendensen at bankene som benytter standardmetoden for beregning av kredittrisiko mener at benyttelse av IRB-metodene gir en forbedret konkurransevne. En av standardmetode bankene utdyper deres svar med: ” Viktig at konkurranse ulikehetene mellom IRB banker og standardbanker kommer klarere frem i debatten. Standardbankene har en betydelig konkurranseulempe”.

Det kommer også frem at bankene som benytter IRB-metodene totalt sett mener metoden for beregning av kredittrisiko ikke har innvirkning på bankenes konkurransevne.

IRB - metodenes innvirkning på konkurransevnen					
Metode for beregning av kredittrisiko	Vesentlig sterkere	Litt sterkere	Ingen endring	Litt svakere	Vesentlig svakere
Standard målemetode	15	31	19	17	-
Grunnleggende og avanserte interne målemetoder	1	1	3	1	1

Tabell 26 - IRB-metoden og konkurransevne

Som vi nevnte innledningsvis i oppgaven skal risiko beregnes likt uavhengig av finansinstitusjon for å skape like konkurransevilkår og effektiv konkurranse i bankmarkedet. Undersøkelsen til Lillesalt et al. (2008) viste at bankene forventet dårligere konkurransevilkår for banker som ikke benyttet IRB-metodene. Innføringen av Basel III har ikke endret dette og undersøkelsen vår viser at bankene anser beregningsmetodene som en viktig del av bankenes konkurransevne.

Flere av bankene som i dag benytter standardmetoden for beregning av kredittrisiko påpeker momenter ved IRB-metoden som er kritikkverdig. En av bankene beskriver begrepet kapitaldekning i en bank som benytter den avanserte IRB-metoden som direkte misvisende. En annen bank trekker paralleller til varedeklarasjoner: ”Hadde vi skrevet varedeklarasjoner på denne måten, hadde vi blitt satt i fengsel. Pølser med 60 prosent kjøtt (vel, egentlig 20 prosent), men slik vi ser det i teorien er det 60 prosent”

Det kan være flere grunner til at bankene har forskjellig syn på IRB-metodenes innvirkning på konkurransevne. Blant annet kan det være at de bankene som benytter standardmetoden ikke i tilstrekkelig grad er klar over hva IRB-metodene innebærer, og heller ikke kostnader og krav som stilles til bankene i forbindelse med bruk av IRB-metodene. Som for eksempel vil et økt minimumskrav til risikovekter for boliglån, gjennom økt LGD-gulv, gi økte kapitalkrav til bankene som benytter IRB-metodene. Under Sparebankforeningens medlemsmøte i 2013 kom det frem at før det ble avgjort at Basel I-gulvet skulle videreføres frem til 2017 antyder bankene som bruker standardmetoden at IRB-banker kunne prise de ut over tid. Det blir påpekt at Basel I-gulvet bidrar til like konkurransemuligheter mellom bankene som benytter

standardmetoden og IRB-metodene (Klæbu Sparebank, 2013). Dette støttes også av en av våre respondenter i undersøkelsen: ”...fjerning av Basel I gulvet vil styrke de store bankers konkurranseevne overfor utlandske banker, men svekker de mindre bankers konkurransemuligheter overfor de større bankene om det tas bort”. Flertallet av IRB-bankene oppgir også at Basel III vil medføre en svakere konkurranseevne for banken. På en annen side kan det tenkes at bankene som bruker IRB-metoden har mindre innsikt i standardmetodens ulemper. Her kan det diskuteres hvorvidt gresset er grønnere på den andre siden for banker som benytter standardmetoden og vice versa. Det er likevel rimelig å anta at IRB-metoden for beregning av kredittrisiko gir konkurransefordeler. Noe som også kommer frem fra tidligere undersøkelser av Andreassen og Gulestø (2011) og Lillesalt et al. (2008) hvor bankene oppgir at IRB-metoden gir konkurransefordeler. Det fremstår likevel som om Basel III utjevner konkurransefordelene som oppstod ved innføringen av Basel II og IRB-metodene, noe som man ser igjen i den høye andelen standardmetode banker som opplever en sterkere konkurranseevne.

7.4.1 Oppsummering konkurransesituasjon som følge av økte kapitalkrav

Vi har i denne delen av analysen sett på hvordan bankene vurderer konkurransen i det norske bankmarkedet som følge av innføringen av det nye kapitaldekningsregelverket. Flertallet av bankene i den minste bankgruppen oppgir en svakere konkurransesituasjon, mens de to største bankgruppene er mer delte. Flertallet av bankene mener likevel totalt sett at kapitalkravene har ført til svakere konkurranse i det norske bankmarkedet. Det er signifikante forskjeller på bankene når det kommer til hvordan de mener innføringen av Basel III har påvirket konkurransesituasjonen. Dette står også i sterk kontrast til innføringen av Basel II, hvor 78,4 prosent av bankene forventet en sterkere konkurranse. Dette kan knyttes til IRB-metodene hvor de mindre norske bankene ser på IRB-metoden som en stor konkurransefordel for IRB-bankene, men likevel oppgir bankene at det er de minste bankene som har flest fordeler som følge av Basel III. Årsaken kan være for eksempel være økte krav til de bankene som benytter IRB-metodene, herunder tilleggskravet til systemviktige banker og økt LGD-gulv. Alle de systemviktige bankene benytter IRB-metodene noe som gjør at de berøres av tilleggskravet til systemviktige banker. Dette kan utligne konkurransevidninger mellom standardmetode bankene og IRB-bankene.

Bankene har også oppgitt hvorvidt økte kapitalkrav har påvirket deres egen konkurranseevne. De største bankene erfarer en redusert konkurranseevne og de små bankene merker en styrket konkurranseevne. Det er signifikante forskjeller mellom bankens størrelse på

forvaltningskapital og endring i konkurransevne som følge av innføring av kapitalkravene. Dette underbygges av at bankene ser på de små bankene, sammen med utenlandske banker som de bankene som har fått flest fordeler ved innføringen av Basel III. Vi har også belyst hvorfor bankenes størrelse har hatt innvirkning på bankens konkurransevne. Endringer i konkurransevnen til bankene er i hovedsak knyttet til krav som berører komplekse produkter og tjenester bankene har. Det er i hovedsak de største bankene som har disse produktene, og derfor de som blir påvirket negativt av en strammere regulering. I tillegg har den minste bankgruppen en høyere kjernekapitaldekning, noe som også har en innvirkning på i hvilken grad økte kapitalkrav påvirker bankens konkurransevne. Tilleggskravet til systemviktige institusjoner medfører også en forbedret konkurransevne for de mindre bankene. Dette har ført til at de mindre bankene i større grad har vært i stand til å konkurrere med de største.

Vi ser av analysen og bankenes svar at Basel III har påvirket konkurransen i det norske bankmarkedet. Studien viser at bankene mener at konkurransen er blitt svakere som følge av nye kapitalkrav, men at dette har økt konkurransevnen til den minste bankgruppen. Vi mener at dette støtter vår påstand om at de nye kapitalkravene påvirker konkurransen i bankmarkedet.

7.5 Konkurransen fra utenlandske aktører

Konkurransen fra utenlandske banker er også et sentralt tema når det gjelder endringer i konkurransen i det norske bankmarkedet som følge av Basel III. Tall fra Norges Bank (2013a) viser at datterselskap og filialer av utenlandske banker står for 22,4 prosent av de totale utlån til personmarkedet. På næringsmarkedet er tallet enda høyere og ligger på 34,3 prosent. Datterselskaper må forholde seg til norsk lovgivning og vil derfor erfare de samme reglene som norske banker. De tolv utenlandske filialene som driver i Norge har derimot muligheter til å dra fordel av eventuelle ulikheter i regelverk. Disse bankene står for omtrent 12 prosent av samlede utlån i Norge ved utgangen av 2013 (Finanstilsynet, 2014b). I resultatrapporten til Finanstilsynet kommer det også frem at utenlandske filialer har hatt en vekst på 5,7 prosent i utlån og 11 prosent vekst i innskudd det siste året. Andelen av det norske markedet som dekkes av utenlandske filialer forventes å øke videre i fremtiden (Finanstilsynet, 2014b). Svenskeide Skandiabanken er et eksempel på en bank som satser i det norske markedet. Den internettbaserte banken meldte en økning i sin kundemasse på 30 prosent (Dagens Næringsliv, 2013a). I tillegg arbeider både Handelsbanken og Danske Bank med flere nye etableringer i det norske markedet (Hoemsnes, 2013; Trumpy, 2014). Det vil derfor være interessant å undersøke bankenes syn på konkurranse fra utenlandske aktører som følge av innføringen av

Basel III. Baselkomiteen poengterer viktigheten av lik tolkning og implementering av Basel III: ”Consistency in the adoption and implementation of Basel standards is critical to improving the resilience of the global banking system, promoting public confidence in prudential ratios and encouraging a regulatory level playing field for internationally active banks” (Basel Committee on Banking Supervision, u.å.-a, under overskriften Implementation). På bakgrunn av dette har vi utformet følgende påstand:

P4: ”Manglende harmonisering av regelverket fører til økt konkurranse fra utenlandske aktører”

Bankene oppgir at de opplever en sterkere konkurranse fra de utenlandske bankene som følge av kapitalkravene fra Basel III. Av bankene med en forvaltningskapital på under fem milliarder oppgir 72 prosent at de opplever en sterkere konkurranse fra utenlandske banker som følge av kapitalkravene fra Basel III. Innenfor de to andre gruppene kommer det også klart frem at kapitalkravene har bidratt til en hardere konkurranse fra utenlandske banker. Her svarer 83,2 prosent av de mellomstore bankene at de har opplevd sterkere konkurranse, mens 80 prosent av de største bankene oppgir det samme. Av de 83 bankene som besvarte dette spørsmålet er det en total andel på 75,9 % som mener konkurransen fra utenlandske banker har blitt sterkere som følge av kapitalkravene fra Basel III. Det er en bred enighet blant bankene på norske markedet at kapitalkravene fra Basel III fører til økt konkurranse fra utenlandske banker. Med en p-verdi på 0,236 er det ikke signifikante forskjeller mellom bankens størrelse på forvaltningskapital og syn på konkurranse fra utenlandske banker. Det kan likevel argumenteres for at større banker er mer konkurranseutsatt for utenlandske aktører enn de mindre lokale sparebankene med en sterk lokal tilhørighet.

Konkurransen fra utenlandske banker er sterkere som følge av kapitalkravene fra Basel III					
Forvaltningskapital	Enig	Delvis enig	Verken eller	Delvis uenig	Uenig
Mindre enn 5 mrd	11 (22 %)	25 (50 %)	13 (26 %)	-	1 (2 %)
Mellom 5 og 25 mrd	8 (44,4 %)	7 (38,8 %)	1 (5,6 %)	1 (5,6 %)	1 (5,6 %)
Mer enn 25 mrd	8 (53,3 %)	4 (26,7 %)	3 (20 %)	-	-
Totalt	27 (32,5 %)	36 (43,4 %)	17 (20,5 %)	1 (1,2 %)	2 (2,4 %)

Tabell 27 - Konkurranse fra utenlandske banker

Det er i hovedsak to momenter innenfor innføringen av Basel III som kan skape konkurransevridninger, ulik tolkning og implementering av regelverket. Som vi har nevnt vil

reguleringsmyndighetene ha enkelte friheter i sitt land når det kommer til fastsettelse og gjennomføring av regelverket. Ulik implementering og tolkning av Basel III på tvers av landegrenser er sentralt når det kommer til konkurransen fra utenlandske aktører i det norske bankmarkedet. I det norske markedet er implementeringen i forkant av store deler av Europa. I tillegg vil myndighetene i hvert enkelt land ha mulighet til å fastsette hvor store kapitalkrav bankene skal ha innenfor visse rammer.

Når det kommer til generell implementering av kapitalkravene fra Basel III i Europa kommer det frem at bankene mener det oppstår konkurransevriddinger som følge av ulik implementering. 93 prosent av bankene som besvarte spørsmålet sier ulik implementering av Basel III fører til konkurransevridding. Alle bankene med en forvaltningskapital på fem milliarder eller mer mener ulik implementering av Basel III regelverket innenfor EU fører til konkurransevridding. 89,2 prosent av den minste bankgruppen mener også at dette fører til konkurransevridding. Eksempler på ulik implementering er blant annet de nasjonale bestemmelsene vi redegjorde for i kapittel 5. I tillegg tilsier erfaringer fra Basel I og Basel II at sannsynligheten er stor for at Basel III blir tolket ulikt. Jo mer komplekst et regelverk blir jo større muligheter er det for bevisst og ubevisst ulik tolkning.

Ulik implementering av Basel III innenfor EU fører til konkurransevridding på det europeiske bankmarkedet					
Forvaltningskapital	Enig	Delvis enig	Verken eller	Delvis uenig	Uenig
Mindre enn 5 mrd	25 (44,6 %)	25 (44,6 %)	5 (9,0 %)	-	1 (1,8 %)
Mellom 5 og 25 mrd	13 (81,3 %)	3 (18,7 %)	-	-	-
Mer enn 25 mrd	9 (64,3 %)	5 (35,7 %)	-	-	-
Totalt	47 (54,6 %)	33 (38,4 %)	5 (5,8 %)	-	1 (1,2 %)

Tabell 28 - Ulik implementering

Med særnorske krav menes krav som påføres norske banker og datterselskaper av utenlandske banker, men som ikke påføres andre banker i bankmarkedet. Særnorske krav kan være en konkurranseulempe for bankene som påføres økte krav i forhold til sine utenlandske konkurrenter. Det kommer klart frem av undersøkelsen at bankene ser på særnorske krav som en konkurranseulempe og særnorske kravene kan derfor bidra til konkurransevridding. Av de 74 bankene som besvarte spørsmålet er en andel på 90,5 prosent enig eller delvis enig i at særnorske krav er en konkurranseulempe for de bankene i det norske bankmarkedet som berøres av kravene. Det er ikke signifikante forskjeller mellom størrelse på forvaltningskapital

og bankens syn på særnorske krav ($0,05 < 0,107$), noe som tilsier at bankene ser på særnorske krav som en konkurranseulempe uavhengig av bankens størrelse på forvaltningskapitalen.

I et svar fra en systemviktig bank beskrives Basel III som konkurransenøytralt i seg selv, men respondenten påpeker at regelverket som innføres i Norge er bygget på ulik tolkning enn hva som blir gjeldende i Europa – noe som bidrar til konkurransevridning. Administrerende direktør i Finans Norge Idar Kreutzer støtter også bankenes syn på særnorske krav, og beskriver norske særkrav som svært strenge. Videre utdyper Kreutzer, ”Kapitalkrav demper derfor økonomisk aktivitet, og de samlede kapitalkravene blir nå trolig for strenge, slik at de forsterker det tilbakeslaget i norsk økonomi vi ser klare tegn til” (Ekeseth, 2013). Høyere kapitalkrav til norske banker gjennom særnorske regler signaliserer også at det er høyere risiko på norske bankers eiendeler. Sparebanken Vest (2013) påpeker i et brev til Finansdepartementet at når myndighetene pålegger høyere kapitalkrav for norske banker, kan dette medføre en oppfatning blant investorer om at norske bankers eiendeler er mer risikable. Dette kan medføre en konkurranseulempe ved at norske banker opplever høyere krav til risikopremie i de utenlandske kapitalmarkedene, og derfor får en økt finansieringskostnad.

Norge er også tidlig ute med implementeringen i forhold til store deler av Europa, det er rimelig å anta at dette har negativ effekt på konkurranseevnen til de bankene som må følge den norske fremdriftsplanen. I en tid hvor andre banker kan vente med å sette i gang tiltak for å øke kapitaldekningen kan disse hente markedsandeler hos banker som er nødt til å iverksette tiltakene tidlig. På en annen side er norske banker så godt kapitaliserte at de tåler en raskere innføring og dette kan virke beroligende på markedet og ratingbyråer. Finans Norge (2014) påpeker at en raskere implementeringstakt (som myndighetene legger opp til) enn andre europeiske land vil føre til høyere kostnader knyttet til kapitaliseringen, og fremhever at dette ikke er harmonisk med EU-regelverket. Angelini og Gerali (2012) viser i sin studie til hvordan en lengre innfasning periode kan redusere byrden bankene opplever, og dempe eventuelle makroøkonomiske konsekvenser som følge av nye kapitaldekningskrav. Man kan derfor stille seg kritisk til hvorvidt en raskere innføring av kravene av reguleringsmyndighetene i Norge bidrar til en effektiv og konkurransenøytral innføring av Basel III.

Andre særnorske krav er høyere kapitalkrav i form av kravet til systemviktige banker på to prosent uavhengig av bankstørrelse og systemrisikokravet på tre prosent, samt eventuelle høyere krav dersom norske myndigheter erfarer økt makro- og systemrisiko.

Særnorske krav er en konkurranseulempe for norske banker					
Forvaltningskapital	Enig	Delvis enig	Verken eller	Delvis uenig	Uenig
Mindre enn 5 mrd	32 (80,0 %)	2 (5,0 %)	4 (10,0 %)	2 (5,0 %)	-
Mellom 5 og 25 mrd	13 (72,2 %)	4 (22,2 %)	-	1 (5,6 %)	-
Mer enn 25 mrd	13 (81,2 %)	3 (18,8 %)	-	-	-
Totalt	58 (78,4 %)	9 (12,2 %)	4 (5,4 %)	3 (4,0 %)	-

Tabell 29 - Særnorske krav

Ulik regulering av beregningsgrunnlaget kan også bidra til økt konkurranse fra utenlandske banker. Tabell 30 viser hvordan bankene ser på effekten ulik regulering av beregningsgrunnlaget har på konkurranseevnen mot utenlandske banker. Av de 74 bankene som besvarte spørsmålet viste det seg at hele 57 banker mener ulik regulering av beregningsgrunnlaget fører til svakere konkurranseevne mot utenlandske banker. Innenfor den største bankgruppen oppgir 93,3 prosent av bankene at konkurranseevnen mot utenlandske banker blir svekket. Andelen er litt mindre i den minste og mellomstore bankgruppen hvor andelen er på henholdsvis 68,9 og 85,8 prosent.

Innenfor IRB-metodene er forskjellig bruk av Basel I-gulvet, og innstramning i kravene som stilles ved beregning av risiko på boliglån eksempler på ulik regulering av beregningsgrunnlaget. Finansiell stabilitet rapporten for 2013 viser at risikovektene for boliglån til IRB-bankene ligger på 10 -15 prosent (Norges Bank, 2013a). Norske myndigheter økte minstekravet til parameteren LGD fra 10 til 20 prosent fordi de frykter for lave risikovekter på boliglån. Dette vil medføre at det reelle kapitalkravet for boliglån havner på 20 til 25 prosent for IRB-banker. Dette minstekravet er 15 prosent for svenske banker, og vil ifølge DNB (2013) medføre at norske banker må holde tilbake mer kapital for å opprettholde samme kapitaldekning. Denne endringen vil være stor i forhold til dagens nivå på risikovektene, og er enda ikke vedtatt å gjelde for utenlandske banker (Finanstilsynet, 2014c).

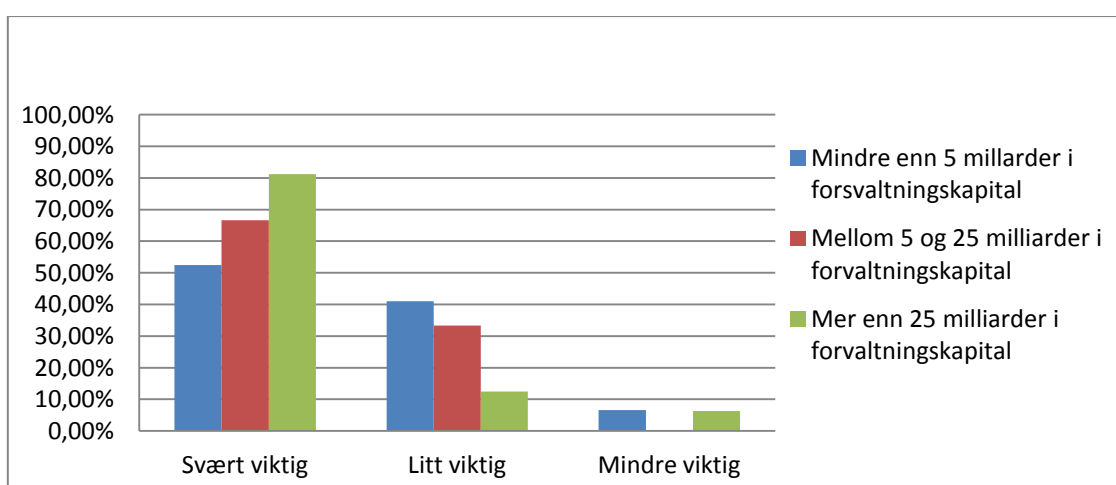
Vi viste i kapittel 4 at det er en stor forskjell på å bruke EUs og Baselkomiteens versjon av Basel I-gulvet og at dette gav konsekvenser for hvor mye kapital de ulike bankene hadde og hvor mye de måtte anskaffe. Ved EUs versjon kom man bedre ut og Basel III kan da ha en mindre effekt på banken og dens konkurransedyktighet. I et høringsnotat fra Finansnæringens Fellesorganisasjon (2011) uttrykkes det bekymringer til en eventuell videreføring av Basel I-gulvet blant norske IRB-banker. Notatet beskriver bekymringer knyttet til at

Finansdepartementet legger opp til videreføring av Basel I-gulvet ut over 2017 og konkurransevidningene dette kan påføre de norske bankene.

Innvirkningen ulik regulering av beregningsgrunnlaget har på konkurransevnen mot utenlandske banker					
Forvaltningskapital	Vesentlig sterkere	Litt sterkere	Ingen endring	Litt svakere	Vesentlig svakere
Mindre enn 5 mrd	-	6 (13,3 %)	8 (17,8 %)	25 (55,6 %)	6 (13,3 %)
Mellom 5 og 25 mrd	1 (7,1 %)	-	1 (7,1 %)	8 (57,2 %)	4 (28,6 %)
Mer enn 25 mrd	1 (6,7 %)	-	-	6 (40 %)	8 (53,3 %)
Totalt	2 (2,7 %)	6 (8,1 %)	9 (12,2 %)	39 (52,7 %)	18 (24,3 %)

Tabell 30 - Ulik regulering av beregningsgrunnlag

Vi har vist at bankene generelt ser på ulik implementering som konkurransevridende, og spesielt på særnorske krav og ulik regulering av beregningsgrunnlaget som en konkurranseulempa ved innføringen av Basel III. Det er derfor rimelig å anta at nordisk samarbeid for harmonisering av kapitalkravene vil være viktig for unngå konkurransevridninger. Bankene ble derfor spurt om viktigheten av et nordisk samarbeid. Kun 5,3 prosent av bankene oppgav at et slikt arbeid var mindre viktig, mens 34,7 prosent uttrykte at arbeidet var litt viktig. Med en andel på 60 prosent fremkommer det at hovedvekten av bankene ser på dette som et svært viktig satsningsområde. Som nevnt i kapittel 5 er et nordisk samarbeid startet hvor målet er å harmonisere tolkninger og fastsettelse av kravene på tvers av de nordiske landenes grenser. Dette arbeidet ser bankene på som viktig for å sikre effektiv og lik konkurranse blant bankene på norske bankmarkedet.

Figur 15 - Viktigheten av et nordisk samarbeid for harmonisering av kapitalkravene

Arbeidet med harmoniseringen av tolkning og fastsettelse har nå pågått i overkant av to år. Ettersom et av målene ved innføring av Basel III er å skape likere konkurransevilkår vil effekten av dette arbeidet være viktig. Bankene fikk derfor spørsmål om hvorvidt reguleringsmyndighetene hadde lyktes med å skape likere konkurransevilkår som følge av en mer harmonisert regulering. Her var bankene relativt delte om myndighetene hadde lyktes med dette arbeidet. 42,9 prosent av bankene som besvarte spørsmålet mente at arbeidet hadde lyktes i noen grad eller mer, mens 45,1 prosent oppgav at myndighetene hadde lyktes i liten grad. 11 prosent mente at myndighetene ikke hadde lyktes med harmoniseringsarbeidet. Av bankene som benytter IRB-metoden for beregning av kredittrisiko oppgav kun en av bankene at myndighetene hadde lyktes med arbeidet. Dette kan trolig knyttes til at det er IRB-bankene som blir hardest rammet av de særnorske kravene. Dette påpeker også DNB i sin årsrapport: ”Gjennom kompromisser i EU har imidlertid det nasjonale handlingsrommet økt vesentlig på bekostning av målet om harmonisering” (DNB, 2013, s.16). En respondent utdyper også bankens misnøye med harmoniseringsarbeidet og påpeker også at norske banker ikke burde sammenlignes med utenlandske banker som i noen land nærmest er konkurs.

Har reguleringsmyndigheten lyktes med å skape likere konkurransevilkår gjennom en mer harmonisert regulering?					
Forvaltningskapital	I stor grad	I noen grad	I liten grad	Ikke lyktes	Totalt
Mindre enn 5 mrd	1 (1,8 %)	27 (48,2 %)	25 (44,6 %)	3 (5,4 %)	56 (62,2 %)
Mellom 5 og 25 mrd	-	7 (36,8 %)	11 (57,9 %)	1 (5,3 %)	19 (21,1 %)
Mer enn 25 mrd	-	4 (26,7 %)	5 (33,3 %)	6 (40,0 %)	15 (16,7 %)

Tabell 31 - Likere konkurransevilkår gjennom mer harmonisert regulering

7.5.1 Oppsummering av konkurranse fra utenlandske aktører

Det er i dag økt konkurranse fra utenlandske banker på grunn av lave barrierer for å etablere seg i det norske bankmarkedet og norske person- og næringskunder blir stadig mer tilbøyelig til å handle internasjonalt. Bankene ser også på utenlandske banker som en større konkurransetrussel på grunn av kapitalkravene fra Basel III, dette har trolig sammenheng med ulik implementering gjennom særnorske krav og ulik tolkning av kapitalkravene fra reguleringsmyndighetene. Selv om bankene oppgir en svakere konkurranse i det norske bankmarkedet påpekes det av bankene at konkurransen fra utenlandske banker er større. Hele 75,9 prosent av bankene oppgir at konkurransen fra utenlandske banker øker som følge av

innføringen av Basel III i Norge. Majoriteten av bankene oppgir derfor harmoniseringsarbeidet som svært viktig for å skape like konkurransevilkår mellom norske og utenlandske banker. Til nå mener bankene at harmoniseringsarbeidet har vært tilstrekkelig. Slik vi tolker utviklingen i rentemarginene og rentenettoen samt resultatene fra undersøkelsen er det en sterk konkurranse i bankmarkedet, men at innføringen av Basel III med særnorske krav har svekket konkurransen mot utenlandske banker som unngår norske særkrav, 90,5 prosent av bankene oppgir også at de særnorske kravene fører til sterkere konkurranse fra utenlandske aktører. Bankene trekker også inn implementering og ulik regulering av beregningsgrunnlaget som grunner for økt konkurranse. Her påpeker henholdsvis 93 og 93,3 prosent av bankene at dette er medvirkende årsaker til økt konkurranse fra utenlandske aktører. Da det norske bankmarkedet består av en betydelig andel utenlandske aktører sammenlignet med andre land er det underlig at det skal være et nasjonalt regelverk som favoriserer utenlandske banker. Gjennom å ha påpekt flere aspekter tilknyttet ulik regulering av beregningsgrunnlag, særnorske krav og implementeringen av Basel III, samt bankenes syn på disse, mener vi at vi har styrket påstanden om at konkurransen fra utenlandske banker øker som følge av innføringen av Basel III.

7.6 Effekten av endringer i konkurransesituasjonen

For å se nærmere på effekten av endringer i konkurransesituasjonen i det norske bankmarkedet, ble bankene bedt om å oppgi hvordan endringer i konkurransesituasjonen som følge av kapitalkravene fra Basel III har påvirket deres bank. Følgende påstand er utarbeidet for å se nærmere på effekten av endringer i konkurransesituasjonen:

P5: "Endringer i konkurransesituasjonen som følge av økte kapitalkrav har påvirket bankene i det norske bankmarkedet"

Flertallet av bankene (65,3 prosent) har opplevd en økning i inntekter som følge av endringer i konkurransesituasjonen på grunn av innføringen av Basel III. En mindre andel (20 prosent) har ikke hatt noen endring i bankens inntekter, mens 13,7 prosent oppgir en reduksjon i bankens inntekter. Majoriteten av bankene har tidligere i undersøkelsen gitt uttrykk for at konkurransesituasjonen i det norske bankmarkedet har blitt svakere og at deres konkurransevne har økt. Det er derfor ikke overraskende at bankenes inntekter har økt som følge av endringer i konkurransesituasjon ved innføringen av Basel III.

Hvordan endringer i konkurransesituasjon har påvirket bankens inntekter					
Forvaltningskapital	Vesentlig økning	Liten økning	Ingen endring	Liten reduksjon	Vesentlig reduksjon
Mindre enn 5 mrd	1 (1,7 %)	36 (60,0 %)	14 (23,3 %)	9 (15,0 %)	-
Mellom 5 og 25 mrd	1 (5,6 %)	10 (55,6 %)	4 (22,3 %)	2 (11,1 %)	1 (5,6 %)
Mer enn 25 mrd	5 (31,3 %)	9 (56,3 %)	1 (6,2 %)	1 (6,2 %)	-
Totalt	7 (7,4 %)	55 (58,5 %)	19 (20,2 %)	12 (12,8 %)	1 (1,1 %)

Tabell 32 - Konkurransesituasjon og bankens inntekter

Konkurransesituasjonen i bankmarkedet vil også ha tilknytning til hvordan markedsandelene til bankene utvikler seg. Undersøkelsen viser at 41,8 prosent av bankene har hatt en økning i markedsandelen blant retailkunder som følge av endringer i konkurransesituasjon.

Hovedvekten av bankene (51,6 prosent) oppgir at endringer i konkurransesituasjonen ikke har påvirket deres markedsandel blant retailkundene, mens 6,6 prosent oppgir en nedgang. En svakere konkurransesituasjon i bankmarkedet har derfor ført til at deler av bankmarkedet har opplevd en økning i markedsandel blant retailmarkedet. Dette antyder at de mindre bankene har fått en større markedsandel som følge av en reduksjon i markedsandelen blant fem av bankene i den største bankgruppen. Dette kan tyde på at det er de største bankene, som for eksempel DNB som vi påpekte i kapittel 3 mister markedsandeler. Av de seks bankene som oppgir en reduksjon i markedsandelen blant retailkunder har også alle seks økt sine utlånsmarginer som følge de nye kapitalkravene.

Hvordan endringer i konkurransesituasjon har påvirket bankens markedsandel blant retailkunder					
Forvaltningskapital	Vesentlig økning	Liten økning	Ingen endring	Liten reduksjon	Vesentlig reduksjon
Mindre enn 5 mrd	-	25 (43,1 %)	33 (56,9 %)	-	-
Mellom 5 og 25 mrd	-	5 (29,4 %)	11 (64,7 %)	1 (5,9 %)	-
Mer enn 25 mrd	2 (12,5 %)	6 (37,5 %)	3 (18,8 %)	5 (31,2 %)	-
Totalt	2 (2,2 %)	36 (39,6 %)	47 (51,6 %)	6 (6,6 %)	-

Tabell 33 – Endringer i markedsandel retailkunder som følge av endret konkurransesituasjon

Også markedsandelene til bedriftskundene har blitt påvirket av endringer i konkurransesituasjon. Her oppgir den minste bankgruppen at de har opplevd den største

oppgangen, ved at 31,1 prosent fra denne bankgruppen har opplevd en økning i markedsandel. I den mellomstore bankgruppen oppgir 25 prosent av bankene at de har opplevd en vekst i markedsandelen blant bedriftskunder, mens kun 6,2 prosent av de største bankene oppgir en vekst. 58 prosent av det totale utvalget av banker oppgir at de ikke har opplevd noen endringer i markedsandelen blant bedriftskunder som følge av endring i konkurransesituasjon. Blant den største bankgruppen har nedgangen i markedsandel vært mest markant, 37,5 prosent av denne gruppen oppgir en nedgang i markedsandelen på bedriftsmarkedet. Den minste og mellomste gruppen banker oppgir en nedgang på henholdsvis 11,5 og 12,5 prosent. Av 15 banker som har fått lavere markedsandel blant bedriftskunder oppgir 14 at de har økt utlånsmarginene.

Hvordan endringer i konkurransesituasjon har påvirket bankens markedsandel blant bedriftskunder					
Forvaltningskapital	Vesentlig økning	Liten økning	Ingen endring	Liten reduksjon	Vesentlig reduksjon
Mindre enn 5 mrd	1 (1,6 %)	18 (29,5 %)	35 (57,4 %)	7 (11,5 %)	-
Mellom 5 og 25 mrd	1 (6,2 %)	3 (18,8 %)	10 (62,5 %)	2 (12,5 %)	-
Mer enn 25 mrd	-	1 (6,2 %)	9 (56,3 %)	4 (25,0 %)	2 (12,5 %)
Totalt	2 (2,2 %)	22 (23,6 %)	54 (58,0 %)	13 (14,0 %)	2 (2,2 %)

Tabell 34 – Endringer i markedsandel bedriftskunder som følge av endret konkurransesituasjon

Ut i fra våre funn ovenfor er det rimelig å anta at det er de bankene som har økt sine utlånsmarginer som har mistet markedsandeler, men bankene som har ikke har økt sine utlånsmarginer har fått en større markedsandel. Majoriteten (20 av 21 banker) som har mistet markedsandeler på retail- og bedriftsmarkedet har også økt sine utlånsmarginer. Blant bankene som har hatt en reduksjon eller ingen endring i sine utlånsmarginer har kun en bank opplevd å få reduserte markedsandeler. Dette støtter vår argumentasjon for at bankenes tilpasning har konsekvenser. Skandiabanken er som nevnt et eksempel på dette, og har ved å holde utlånsmarginene uendret hatt en stor økning i markedsandelene.

7.6.1 Oppsummering effekten av endringer i konkurransesituasjonen

Som følge av en forbedret konkurranseevne ser vi også av undersøkelsen at små banker har økt sine markedsandeler både på retailmarkedet og bedriftsmarkedet. Selv om markedsandelene har holdt seg relativt stabile viser også statistikk fra kapittel 3 at de mindre bankene har en økt markedsandel, mens de store bankene har hatt en reduksjon i

markedsandelen i retail- og bedriftsmarkedet. Dette kan knyttes til at de større bankene har redusert utlån og tilpasset utlånene til lån med lavere risikovekter, men også konkurranseforholdene.

Mange av de små bankene har valgt å følge renten til de store markedsledende bankene, noe som vi så i bankenes tilpasning. De har likevel hatt muligheten til å holde en lavere rente og ta markedsandeler. Det er i tillegg de største bankene som har fått all oppmerksomheten i media og dette kan ha ført til at kundene til de største bankene er mer bevisste over høyere renter enn kundene til de mindre bankene. Resultatene av undersøkelsen tyder på at effekten av en svakere konkurranse i bankmarkedet har redusert konsentrasjonen mot de store bankene, og gitt de mindre bankene en bedre forutsetning for å konkurrere. En slik utvikling forutså også Are Jansrud: ”Dermed vil de fleste småbanker kunne fortsette omtrent som før og likevel kunne konkurrere mer på like fot med større banker” (KPMG, 2013, under overskriften kapitalkrav). Det virker derfor som at de nye kapitalkravene har ført til en utjevning av konkurranseforholdene mellom de store markedsledende bankene og de mindre bankene. Dette støttes også av DNB som påpeker i Aftenposten at konkurranseforholdene har påvirket deres markedsandeler negativt (Langberg, 2014).

Siden dereguleringen av banksektoren og etter bankkrisen på tidlig 1990-tallet har rentenettoen og rentemarginene vært relativt stabilt synkende noe som tyder på at det er en sterk konkurranse i bankmarkedet. Spørsmålet er om den er god nok da bankene har økt inntektene sine markant i løpet av et år. Det kan virke slik da bankene har økt rentene sine, men ikke uten konsekvenser. Det fremkommer at 20 av de 21 som har erfart en reduksjon i markedsandeler har økt sine utlånsrenter. Denne effekten er bankene kjent med, dermed vil rentejusteringene som en effekt av konkurransen bli begrenset. Flertallet av kundene virker på sin side fornøyde med banken sin da det er enkelt å sammenligne og bytte bank, men få som gjør det. De økte inntektene som det fokuseres på i media er ikke bare renteinntekter, men også fra bevisste tiltak i driften av banken som følge av press på marginene i en årrekke og strengere reguleringer som krever endringer i forretningsmodellen til bankene.

Etter vår mening kan kritikken av konkurransen i det norske bankmarkedet fremstå som villedende. Selv om bankene opplever et høyere overskudd kan dette knyttes til flere andre faktorer enn svak konkurranse i markedet. Det hersker ingen tvil om at bankene har en viktig samfunnsrolle, både som politisk virkemiddel og tilbyder av likviditet. Som vi nevnte innledningsvis i studien påpekte partiet KrF muligheten for å regulere ut fra hvordan bankene

benyttet seg av økte renter for å øke kapitaldekning (Vårt Land, 2013). Eventuelle tiltak for å tvinge bankene til å vektlegge virkemidler som ikke innebærer økte renter for bankkundene kan også medføre negative samfunnsøkonomiske konsekvenser. Slike tiltak kan blant annet medføre at bankene i større grad må tilpasse sine utlån, og det kan derfor oppstå et lavere tilbud av kreditt. Slik det fremstår av undersøkelsen reguleres også bankenes bruk av virkemidler gjennom markedsmekanismer.

Det tyder på at endringer i konkurranseforholdene har på virket de bankene som er nødt å gjøre tilpasninger som følge av Basel III. Det er i hovedsak den bankgruppen med høyest forvaltningskapital som mister kunder på grunn av et større behov for å øke kapitaldekningen. En sterkere konkurranse fra utenlandske banker og de mindre nasjonale bankene medfører derfor at de største bankene blir mer utsatt for effektene av endringer i konkurransesituasjonen. Vi ser derfor på påstanden om at endringer i konkurransesituasjonen påvirker bankene i det norske bankmarkedet som styrket. Det fremstår som de største bankene med de kompliserte produktene og aktivitetene opplever de negative effektene ved endringer i konkurransesituasjon, mens de mindre bankene opplever positive effekter av en endret konkurransesituasjon som følge av Basel III.

7.7 Oppsummering av analyse

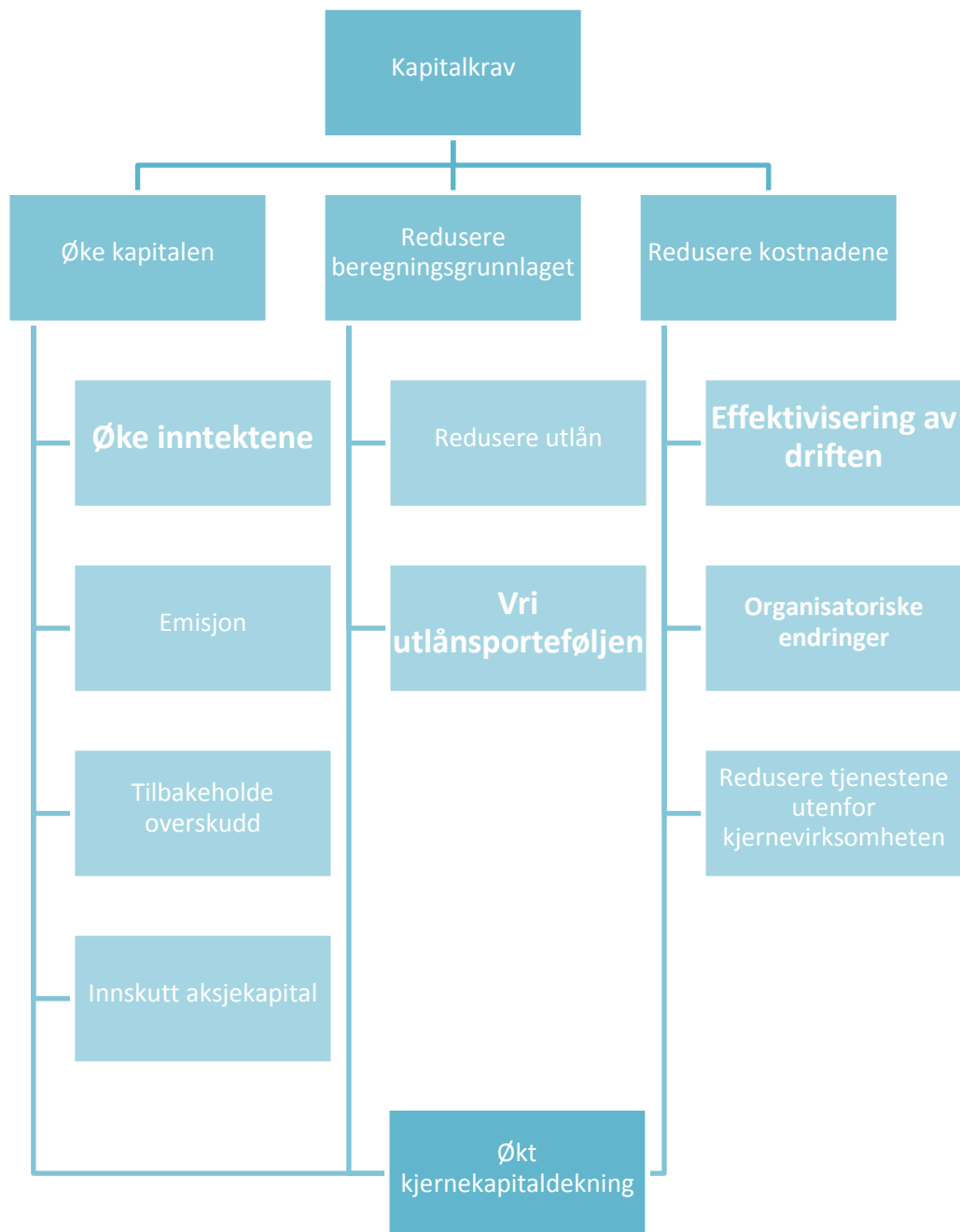
Vi har gjennom denne analysen sett på hvordan bankene har benyttet virkemidler for å tilpasse seg nye kapitalkrav, utviklingen i rentemarginer og lønnsomhet, bankenes syn på konkurransesituasjon og effekten av endringer i konkurransesituasjon. Våre fem påstander har gjennom analysen blitt styrket og det kommer frem at innføringen av Basel III har flere effekter på ulike aspekter ved banknæringen i Norge. Vi vil videre oppsummere våre påstander og funn knyttet til disse.

P1: "Bankens størrelse på forvaltningskapital påvirker hvilke virkemidler som benyttes for å øke kjernekapitaldekningen"

Studien viser at størrelse på forvaltningskapital har innvirkning på hvordan bankene benytter virkemidler for å møte nye krav til kapitaldekning, og støtter derfor vår påstand. De største bankene har flere tilgjengelige virkemidler og bruker også virkemidler i større grad enn hva den minste bankgruppen gjør. Det kommer også frem at virkemidlene blir i en viss grad styrt av konkurransen i bankmarkedet. Dette ser man i spesielt i form av rentenivået hvor bankenes ikke kan ha ta en høyere rente enn markedet i frykt for å miste markedsandeler.

Bankene har tre hovedvalg når det kommer til virkemidler knyttet til å øke kjernekapitaldekningen: øke kapitalen, redusere beregningsgrunnlaget og/eller redusere kostnadene. Bankene har i hovedsak fokusert på å redusere kostnader gjennom effektivisering av driften, reduksjon av beregningsgrunnlaget gjennom vridning av utlånsporteføljen, og økningen av kapital gjennom økte inntekter. Bankene oppgir også at de ikke kun har belastet kunden for de økte kostnadene ved høyere kapitalkrav, men i stor grad fordelt denne kostnaden mellom banken og kundene. Dette vises også i bankenes valg av virkemiddel, både økte inntekter og reduserte kostnader. Det er signifikante forskjeller knyttet til utviklingen til bankenes utdelingsforhold, her har de to største bankgruppene redusert dette i større grad enn den minste bankgruppen.

Figur 16 viser et sammendrag av hvilke virkemidler, bankene har i hovedsak tre veier å gå for å øke sin kjernekapitaldekning. Innenfor disse hovedretningene har bankene konsentrert seg om å øke inntektene, effektivisere driften og vridning av utlånsporteføljen. De virkemidlene flest banker har benyttet er uthevet.

Figur 16 - Oppsummering bankenes valg av virkemidler

P2: "Økte kapitalkrav fører til endringer i lønnsomhet, utlåns- og innskuddsmarginer for bankene"

Påstand 2 tilsier at bankene opplever endringer i rentemarginer og lønnsomhet som følge av økte kapitalkrav. Analysen styrker denne påstanden ved at bankene oppgir flere endringer knyttet til egenkapitalavkastning og rentemarginer. Det er til dels store endringer i bankenes forventninger til Basel III og hva Basel III faktisk har medført. Spesielt i forhold til utviklingen av utlånsrenten og innskuddsrenten har bankenes forventning til Basel III vært i

overkant pessimistiske. Andreassen og Gulestø (2011) viste til at 80 prosent av bankene forventet en reduksjon i innskuddsmarginene, denne undersøkelsen viser at kun 20,6 prosent av bankene har opplevd en reduksjon innskuddsmarginene. 24,8 prosent av bankene forventet en økning i utlånsrenten, 74,2 prosent oppgir derimot at Basel III har medført en økt utlånsrente. Det kommer også frem at lønnsomheten har hatt en positiv utvikling, hele 56,1 prosent av bankene oppgir at deres egenkapitalavkastning har økt som følge av tilpasningen til Basel III, dette står i sterk kontrast til bankenes forventning, hvor forventning var at egenkapitalavkastningen ville synke.

P3: "Nye kapitalkrav påvirker konkurransesituasjonen i det norske bankmarkedet"

Innføringen av Basel III har påvirket konkurransen i det norske bankmarkedet, og styrker vår påstand. En stor andel av bankene (46,4 prosent) oppga at Basel III hadde medført en svakere konkurranse i det norske bankmarkedet, dette står i sterk kontrast til innføringen av Basel II hvor 78,4 prosent av bankene mente at konkurransen ble styrket. Svekkelsen av konkurransen har medført en styrket konkurransevne for de mindre bankene (52,4 prosent), mens 43,8 prosent i den største bankgruppen oppgir en svekket konkurransevne.

P4: "Manglende harmonisering av regelverket fører til økt konkurranse fra utenlandske aktører"

Det nye kapitaldekningsregelverket har medført en større konkurranse fra utenlandske aktører ifølge bankene. 75,9 prosent av bankene oppgir at de opplever konkurransen fra utenlandske aktører som styrket. Dette knyttes av bankene til svak harmonisering av kravene gjennom ulik regulering av beregningsgrunnlag, særnorske krav, ulik tolkning av regelverket og implementeringshastighet. Vi anser derfor påstanden som styrket gjennom analysen.

P5: "Endringer i konkurransesituasjonen som følge av økte kapitalkrav har påvirket bankene i det norske bankmarkedet"

Bankene oppgir at endringer i konkurransesituasjonen har påvirket bankene på flere områder, og påstanden er derfor styrket. Endringene i konkurranseforholdene har påvirket de mindre bankene positivt, noe som har ført til en nedgang i markedsandeler blant de største bankene, og en økning hos mindre. Dette kan knyttes til høyere krav for de største bankene gjennom høyere minstekrav til enkelte eksponeringer ved beregning gjennom IRB-metodene, krav til systemviktige banker og generelle krav som påvirker de mest avanserte og komplekse produktene. Endringer i konkurransesituasjonen i form av økt konkurranse fra utenlandske

banker og en forbedret konkurranseevne blant de mindre bankene påvirker også hvilke virkemidler de største bankene kan ta i bruk. Vi ser gjennom analysen at 20 av 21 banker som har erfart en reduksjon i markedsandeler som følge av endringer i konkurransesituasjon også har økt sine utlåsmarginer. Dette kan medføre at virkemidlene som bankene kan benytte til en viss grad blir styrt av markedskrefter.

8. Konklusjon

Denne studien søker å besvare problemstillingen “Hvordan har Basel III påvirket bankene i det norske bankmarkedet?” ved å utføre en spørreundersøkelse våren 2014.

Spørreundersøkelsen tar for seg hvordan bankene har tilpasset seg det nye kapitaldekningsregelverket Basel III og hvordan bankene ser på Basel IIIs innvirkning på konkurransesituasjonen i det norske bankmarkedet. Da vårt utvalg i stor grad reflekterer det norske bankmarkedet mener vi at det er naturlig å konkludere med at våre resultater er representative for alle bankene som opererer i Norge.

8.1 Hovedfunn

Gjennom denne studien mener vi å ha styrket våre fem påstander. De største bankene har i større grad enn de minste bankene benyttet virkemidler for å øke sin kjernekapital, som følge av økte kapitalkrav. Kapitalkravene fra Basel III har ført til endringer i egenkapitalavkastningen og utlåns- og innskuddsmarginer. Innføringen av Basel III har påvirket konkurransesituasjonen i det norske bankmarkedet, både norske banker seg imellom, men også konkurransen fra utenlandske banker. Det fremkommer at de minste og utenlandske bankene får fordeler knyttet til innføringen av Basel III. Endringene i konkurransesituasjonen har også påvirket bankenes inntekter og markedsandeler.

Bankene har hatt behov for å benytte seg av flere virkemidler for å kunne tilfredsstille kapitalkravene. Bankene har hovedsakelig valgt virkemidler som innebærer at kostnaden ved økte kapital fordeles mellom bankene og kundene. Dette har vært virkemidler i form av økte inntekter, effektivisering av bankdriften, emisjoner og endringer i utlånsporteføljen. Det er signifikante forskjeller knyttet til størrelse på bankens forvaltningskapital og hvilke virkemidler og i hvilken grad bankene har benyttet seg av virkemidler for å øke kjernekapitaldekningen. Vi ser blant annet at banker med forvaltningskapital på 25 milliarder eller mer har redusert sine utlån til bedriftsmarkedet i større grad enn hva de to mindre bankgruppene har gjort. Det viser seg også at det er de to største bankgruppene i undersøkelsen har hatt endringer i utlånsrenten som er signifikant større enn den minste bankgruppen. Som følge av økte kapitalkrav har bankene opplevd endringer i lønnsomhet og rentemarginer. Bankene har også hatt en høyere utlånsmargin og innskuddsmargin enn hva de forventet Basel III ville medføre. Dette har vært en medvirkende årsak til at et flertall av bankene har opplevd en økning i egenkapitalavkastningen.

Bankene mener at noen elementer i de nye kapitalkravene fra Basel III kan virke konkurransevridende mellom de ulike norske bankene. Bankene oppgir at konkurransen som følge av nye kapitalkrav har blitt svekket. Svekkelsen av konkurransen har ført til at bankene peker på de små og de utenlandske bankene som de bankene som får flest fordeler som følge av økte kapitalkrav. Dette støttes av de små bankene som oppgir at deres konkurransevne har økt som følge nye kapitalkrav. Dette står i sterk kontrast til følgene av Basel II hvor bankene oppgav at det var de største bankene som fikk flest fordeler. Bankene oppgir også harmoniseringsarbeidet som viktig, men at reguleringsmyndighetene til nå ikke har lyktes med dette arbeidet. Som følge av dette påpeker bankene at norske særkrav, ulik implementering og ulik regulering av beregningsgrunnlaget som konkurransevridende i forhold til utenlandske banker. Dette medfører ifølge bankene en økt konkurranse i det norske bankmarkedet fra utenlandske banker. Effekten av endringer i konkurransesituasjonen i det norske bankmarkedet har i hovedsak blitt belyst i form av utviklingen til markedsandeler. Trenden er at de små bankene øker sine markedsandeler, mens de store bankene får lavere markedsandeler. Dette tyder på at det er de store norske bankene som blir hardest rammet av økte kapitalkrav, mens det nye kapitaldekningsregelverk påvirker de utenlandske og mindre bankene positivt.

8.2 Mulige feilkilder

Regelverket er i en overgangsfase og ikke fullstendig implementert. Det er flere regler som ikke er fullstendig avklart, noe som kan gjøre det vanskelig for bankene å gi klare svar. Denne oppgaven prøver derfor å ta utgangspunkt i fastsatte krav, men dette kan være vanskelig å skille. Basel III vil være fullstendig implementert i 2019 og det kan derfor fortsatt oppstå endringer i regelverket. Et eksempel på dette er den nylige avgjørelsen fra danske og svenske myndigheter om at LGD-gulvet også vil gjelde for de eksponeringene banker fra Sverige og Danmark har i det norske boligmarkedet (Finansdepartementet, 2014a). Ettersom regelverket er relativt nytt er det gjennomført lite forskning på effektene av nye kapitalkrav blant norske banker. Deler av litteraturen vi benytter er studier basert på analyser av finansielle sektorer i andre land enn Norge, og kan derfor gi et misvisende bilde av den norske.

Denne studien finner flere store forskjeller mellom hva bankene så for seg Basel III ville medføre og hva de faktisk har opplevd. Disse forskjellene kan være et resultat av at denne studien fokuserer på økte kapitalkrav, mens Andreassen og Gulestø (2011), og Jansrud og Holter (2010) spurte generelt om Basel III inklusivt LCR og NSFR. Selv om forskning tilsier

at det er økte kapitalkrav som påfører bankene ekstra kostnader kan LCR og NSFR kravene påvirke bankenes svar.

Ikke alle endringene kan knyttes direkte til kapitalkravene fra Basel III. Det kan også være andre forklarende faktorer. Vi har derfor prøvd å være klare i begrepsbruken i spørreskjemaet for å sikre oss at respondentene besvarte spørsmålene kun med tanke på kapitalkravene.

Vi analyserer i stor grad forskjeller knyttet til størrelse på bankene. Det er en relativ stor forskjell i antall banker i hver gruppe. Dette kan være en svakhet ved oppgaven, vi mener likevel dette gjenspeiler markedet hvor det er et flertall av mindre banker.

En spørreundersøkelse er begrensende i forhold til at man får bare svar på akkurat hva man spør om. Dette kan føre til at det er faktorer som burde vært med, men som ikke er det. I tillegg får vi ingen svar på hvorfor bankene har gjort det de har gjort eller hvorfor de mener det de mener. Vi har forsøkt å besvare dette gjennom uttalelser i media, regelverkene og andre relevante rapporter.

8.3 Forslag til videre forskning

Basel III er svært omfattende og det liten tvil om at det er flere temaer denne oppgaven ikke berører. Vi vil her komme med innspill til temaer som vi finner interessante for videre forskning.

Som nevnt er Basel III fortsatt i en overgangsfase, dette medfører at bankenes erfaringer med regelverket kan endres over tid. Det vil derfor være interessant om det ble gjort en lignende studie også på et senere tidspunkt. Dette vil også gi mulighet for å se hvordan LCR og NSFR har påvirket bankenes tilpasning og konkurransesituasjon. En annen mulighet for analyse er hvilke effekter ulik implementering av Basel III innenfor Skandinavia har på bankene.

Målet med kapitaldekningsregelverkene er kort fortalt å skape mer robuste finansielle institusjoner. Det ville derfor vært interessant å se hvordan man i et investorperspektiv får endret risiko og avkastningskrav tilknyttet de finansielle institusjonene. Et interessant tema innenfor dette vil ha vært å se på eventuelle effekter av den foreslåtte reduksjonen i innskuddsgarantier.

9 Litteraturliste

- Accenture. (2012). *Basel III - Handbook*: Accenture. Tilgjengelig fra:
<http://www.accenture.com/SiteCollectionDocuments/PDF/Accenture-Basel-III-Handbook.pdf> (lest 07. november).
- Akselsen, J.-A. (2011). *Bank med fokus på effektivisering*: NRK. Tilgjengelig fra:
<http://www.nrk.no/mr/bank-med-fokus-pa-effektivisering-1.7610522> (lest 30. april).
- Andreassen, S. A. & Gulestø, D. (2011). *Basel III - Nye krav til kapital og likviditet for norsk banknæring*: Norges Handelshøyskole.
- Angelini, P. & Gerali, A. (2012). *Banks' Reactions to Basel-III*: Banca d'Italia.
- Bank for International Settlements. (u.å.). *About BIS*. Tilgjengelig fra:
<http://www.bis.org/about/index.htm> (lest 10. november).
- Basel Committee on Banking Supervision. (1988). *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards*. Tilgjengelig fra:
<http://www.bis.org/publ/bcbs04a.pdf> (lest 12. oktober).
- Basel Committee on Banking Supervision. (2004). *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards A Revised Framework* Tilgjengelig fra:
<http://www.bis.org/publ/bcbs107.pdf> (lest 20. oktober).
- Basel Committee on Banking Supervision. (2010a). *An assessment of the long-term economic impact of stronger capital and liquidity requirements*. Tilgjengelig fra:
<http://www.bis.org/publ/bcbs173.htm> (lest 12. november).
- Basel Committee on Banking Supervision. (2010b). *Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems*. Tilgjengelig fra:
<http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf> (lest 20. oktober).
- Basel Committee on Banking Supervision. (2013a). *Basel III: The Liquidity Coverage Ratio and liquidity risk monitoring tools*. Tilgjengelig fra:
<http://www.bis.org/publ/bcbs238.htm> (lest 2. februar).
- Basel Committee on Banking Supervision. (2013b). *A brief history of the Basel Committee*. Tilgjengelig fra: <http://www.bis.org/bcbs/history.pdf> (lest 25. november).
- Basel Committee on Banking Supervision. (u.å.-a). *Implementation of Basel III regulations - Regulatory Consistency Assessment Programme (RCAP)*. Tilgjengelig fra:
<http://www.bis.org/bcbs/implementation.htm> (lest 15.februar).

- Basel Committee on Banking Supervision. (u.å.-b). *International regulatory framework for banks (Basel III)*. Tilgjengelig fra: <http://www.bis.org/bcbs/basel3.htm> (lest 16. oktober).
- Bernhardsen, J. (2012). *Effekter av økte kapitalkrav på utlånsrenter og kredittvolum: -En økonometrisk analyse av norske banker*: Universitetet i Oslo.
- Bernhardsen, T. (2012). *Sammenhengen mellom styringsrenten og pengemarkedsrentene: 2007-2012. 2*: Norges Bank. Tilgjengelig fra: http://www.norges-bank.no/Upload/Publikasjoner/Aktuell%20kommentar/2012/Aktuell_kommentar_2_2012_rev.pdf (lest 30. april).
- Birchler, U. & Jackson, P. (2013). The Future of Bank Capital. *Central Banking*: 27-31.
- Borchgrevink, H. (2012). *Basel I - gulvet – overgangsregel og sikkerhetsmekanisme i kapitaldekningsregelverket*: Norges Bank. Tilgjengelig fra: http://www.norges-bank.no/pages/88777/Aktuell_kommentar_2012_%208.pdf (lest 16. oktober).
- Bordeleau, É. & Graham, C. (2010). The impact of liquidity on bank profitability. Ottawa: Bank of Canada Working Paper.
- Brealey, R. A. (1996). *Principles of corporate finance*. McGraw-Hill series in finance. New York: McGraw-Hill. book s.
- Buvik, B. (2011). Basel III og konsekvenser *Finansfokus*, 5/11.
- Bøhren, Ø. (2013). *To politikerfeil om bankrenter*: Finansavisen. Tilgjengelig fra: http://www.bi.edu/OsloFiles/ccgr/Finansavisen_270313_Bohren.pdf (lest 2. februar).
- Choudhry, M. (2011). *An introduction to banking: liquidity risk and asset-liability management*. Chichester, U.K.: John Wiley & Sons. 1 online resource. s.
- Christensen, E. N. (2013). *Fra Basel til Bergen - Hvordan vil fremtidig regulering av banksektoren påvirke konkurransen?* : Sparebanken Vest. Tilgjengelig fra: <http://blogg.nhh.no/beccle/wp-content/uploads/2013/02/EirikNChristensen29jan2013.pdf> (lest 25. april).
- Corrigan, E. G. (1982). *Are banks special?*: Federal Reserve Bank of Minneapolis.
- Cosimano, T. F. & Hakura, D. S. (2011). Bank behavior in response to Basel III: A cross-country analysis: International Monetary Fund.
- Council of Mortgage Lenders. (2013). *Basel II - questions and answers*. Tilgjengelig fra: <http://www.cml.org.uk/cml/policy/issues/721> (lest 12. oktober).
- Dagens Næringsliv. (2013a). *Kundeflom til Skandiabanken*: Dagens Næringsliv,. Tilgjengelig fra: <http://www.dn.no/forsiden/borsMarked/article2586078.ece> (lest 22. mars).

- Dagens Næringsliv. (2013b). *Siv Jensen: - Ingen unnskyldning for renteoppgang*. Tilgjengelig fra: <http://www.dn.no/nyheter/politikkSamfunn/2013/11/14/siv-jensen-ingen-unnskyldning-for-renteoppgang?service=print> (lest 14. november).
- Dahl, C. A. & Langberg, Ø. K. (2013). *Kraftig pågang hos banker med lav rente*: Aftenposten. Tilgjengelig fra: <http://www.aftenposten.no/okonomi/Kraftig-pagang-hos-banker-med-lav-rente-7225597.html#.U2jARXZpdj4> (lest 6.mai).
- Diamond, D. W. & Rajan, R. G. (2000). A Theory of Bank Capital. *The Journal of Finance*, 55 (6): 2431-2465.
- DNB. (2013). *Årsrapport 2013*. Tilgjengelig fra: <https://www.dnb.no/portalfont/nedlast/no/om-oss/resultater/2013/konsern-aarsrapport-dnb-2013.pdf> (lest 29. april).
- Easterby-Smith, M., Thorpe, R. & Jackson, P. R. (2012). *Management research*. Los Angeles: Sage. XVI, 371 s. : ill., fig. s.
- Edwards, F. R. & Mishkin, F. S. (1995). *The Decline of Traditional Banking: Implications for Financial Stability and Regulatory Policy*. Cambridge, MA 02138: National Bureau of Economic Research.
- Ekeseth, F. C. (2013). *Kreutzer: - Forsterker tilbakeslaget i norsk økonomi*: Dagens Næringsliv. Tilgjengelig fra: <http://www.dn.no/nyheter/politikkSamfunn/2013/10/14/kreutzer-forsterker-tilbakeslaget-i-norsk-okonomi> (lest 22. april).
- Ekeseth, F. C. (2014). *Dette er ikke noe engangstiltak*: Dagens Næringsliv. Tilgjengelig fra: <http://www.dn.no/nyheter/2014/04/28/Bank/-dette-er-ikke-noe-engangstiltak> (lest 1.mai).
- Finans Norge. (1990). *Forretningsbankenes årsregnskap 1990*. Tilgjengelig fra: http://www.google.no/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=18&ved=0CFAQFjAHOAo&url=http%3A%2F%2Fwww.fno.no%2Fpagefiles%2F8257%2Fn%25C3%25B8kkeltall%2520-%2520key%2520figures%2Fforretningsbankenes_%25C3%25A5rsregnskap1990.xls&ei=WSpaU9XwE4ug7AbMtoHoCQ&usg=AFQjCNGB8D2qN7tPeiH3DDJNgL1uMUYZ_A&sig2=u09FJt7_tQY-sKI-WvEBWQ (lest 25. april).
- Finans Norge. (2013). *Finansbarometeret 2013*. Tilgjengelig fra: <http://www.fno.no/Hoved/Aktuelt/Sporreundersokelser/Finansbarometeret1/finansbarometeret-2013/finansbarometeret-2013/> (lest 30. januar).

- Finans Norge. (2014). *God konkurranse i bankmarkedet*. Tilgjengelig fra: <http://www.fno.no/nyheter/2014/02/god-konkurranse-i-bankmarkedet/> (lest 27. februar).
- Finansdepartementet. (2000). *NOU 2000:9 Konkurransesflater i finansnæringen*. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/2000/nou-2000-9/5.html?id=117279> (lest 10. februar).
- Finansdepartementet. (2006). *Ot.prp. nr. 66 (2005-2006) Om lov om endringer i finansieringsvirksomhets- loven, verdipapirhandelloven og i enkelte andre lover (nytt kapitaldekningsregelverk)*. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpubl/otprp/20052006/otprp-nr-66-2005-2006-/7/1.html?id=132951> (lest 15. februar).
- Finansdepartementet. (2008a). *NOU 2008: 20 Skadeforsikringssekskapenes virksomhet*. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/2008/nou-2008-20/8/1/5.html?id=539830> (lest 24. oktober).
- Finansdepartementet. (2008b). *Ot.prp. nr. 75 (2008-2009) Om lov om endringer i finansieringsvirksomhetsloven og enkelte andre lover (kapital- og organisasjonsformer i sparebanksektoren mv.)*. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpubl/otprp/2008-2009/otprp-nr-75-2008-2009-/4/4/1.html?id=556972> (lest 25. oktober).
- Finansdepartementet. (2010). *Meld. St. 21 (2010–2011) Finansmarknadsmeldinga 2010*. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nn/dep/fin/Dokument/proposisjonar-og-meldingar/stortingsmeldingar/2010-2011/meld-st-21-20102011/2/3/2.html?id=640708> (lest 25. oktober).
- Finansdepartementet. (2011). *NOU 2011: 1 Bedre rustet mot finanskriser*. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/2011/nou-2011-1/17.html?id=631328> (lest 10. februar).
- Finansdepartementet. (2012a). *Meld. St. 30 (2012–2013) Finansmarknadsmeldinga 2012*. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpubl/stmeld/2012-2013/meld-st-30-20122013/2/7.html?id=724893> (lest 1. mai).
- Finansdepartementet. (2012b). *Rapport fra den nordiske arbeidsgruppen om Basel III / CRD IV*. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/fin/Nyheter-og-pressemedlinger/nyheter/2012/rapport-fra-den-nordiske-arbeidsgruppen-.html?id=696320> (lest 06. mars).

- Finansdepartementet. (2013a). *Finansiell stabilitet og nye kapitalkrav*. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/fin/Nyheter-og-pressemeldinger/pressemeldinger/2013/finansiell-stabilitet-og-nye-kapitalkrav.html?id=742324> (lest 28. november).
- Finansdepartementet. (2013b). *IRB-bankenes beregningsgrunnlag for kapitalkrav*. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/fin/Nyheter-og-pressemeldinger/nyheter/2013/irb-bankenes-beregningsgrunnlag-for-kapi.html?id=742309> (lest 01. desember).
- Finansdepartementet. (2013c). *Meld. St. 1 (2013 – 2014) Nasjonalbudsjettet 2014*. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpubl/stmeld/2013-2014/meld-st-1-2013-2014/3/5/3.html?id=741753> (lest 10. februar).
- Finansdepartementet. (2013d). *Prop. 96 L (2012–2013 Endringer i finansieringsvirksomhetsloven og verdipapirhandelloven (nye kapitalkrav mv.) Prpo. 96 L*. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpubl/prop/2012-2013/prop-96-l-20122013/3/3.html?id=719268> (lest 16. oktober).
- Finansdepartementet. (2014a). *Et steg nærmere for nordisk harmonisering*. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/presesenter/pressemeldinger/2014/Et-steg-narmere-for-nordisk-harmonisering.html?id=755438> (lest 9. mai).
- Finansdepartementet. (2014b). *Høring – forskrifter om kapitalkrav, godtgjørelsesordninger mv*. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/hoeringer/hoeringsdok/2014/horing--forskrifter-om-kapitalkrav-godtg/horingsbrev.html?id=750658> (lest 04.mars).
- Finansjuridisk. (2013). *Nye kapitaldekningsregler – Basel III*. Tilgjengelig fra: <http://www.finansjuridisk.no/2013/07/14/1072/> (lest 16. oktober).
- Finansnæringens Fellesorganisasjon. (2011). *Høring om videreføring av overgangsregler i kapitalkravsforskriften*. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/pages/35265908/finfo.pdf> (lest 24. mars).
- Finanstilsynet. (2010). *Basel III - Konsekvenser og utfordringer for bankene?* Tilgjengelig fra: http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Foredrag_vedlegg/2010/Sparebanks_eminar_Skogstad_Aamo_11_mai_2010.pdf (lest 12. november).
- Finanstilsynet. (2011). *Risk Outlook 2011 - The Financial Market in Norway*. Tilgjengelig fra: http://www.finanstilsynet.no/Global/English/Reports/Risk%20Outlook%20Reports/Risk_Outlook_2011.pdf (lest 27. januar).

- Finanstilsynet. (2013a). *Bankregulering*. Tilgjengelig fra:
http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Foredrag_vedlegg/2013/Valutaseminaret_2013_manus.pdf (lest 1. mai).
- Finanstilsynet. (2013b). *Basel III / CRD IV*. Tilgjengelig fra:
<http://www.finanstilsynet.no/no/Verdipapirromradet/Verdipapirforetak/Tema/Basel-III-CRD-IV/> (lest 16. oktober).
- Finanstilsynet. (2013c). *Finansielle utviklingstrekk 2013*. Tilgjengelig fra:
[http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Rapport/2013/Finansielle utviklingstrekk_2013.pdf?epslanguage=no](http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Rapport/2013/Finansielle_utviklingstrekk_2013.pdf?epslanguage=no) (lest 25 februar).
- Finanstilsynet. (2013d). *Regulatoriske endringer*. Tilgjengelig fra:
http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Foredrag_vedlegg/2013/Risikostyring_DNB_Steffensen_des2013.pdf (lest 04. mars).
- Finanstilsynet. (2013e). *Resultatrapport for finansinstitusjoner 2012*. Tilgjengelig fra:
<http://www.finanstilsynet.no/Global/Bank%20og%20Finans/Banker/Analyser%20og%20statistikk/Rapport-4Q-2012-offentlig.pdf> (lest 24. mars).
- Finanstilsynet. (2013f). *Risk Outlook 2013 - The Financial Market in Norway*. Tilgjengelig fra:
http://www.finanstilsynet.no/Global/English/Reports/Risk%20Outlook%20Reports/Risk_Outlook_2013.pdf (lest 27. februar).
- Finanstilsynet. (2013g). *Systemviktig finansinstitusjoner og verdipapirforetak*. Tilgjengelig fra:
http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Pressemeldinger_vedlegg/2013/4_kvartal/Systemviktige_finansinstitusjoner_og_verdipapirforetak_brev_FIN.pdf?epslanguage=no (lest 3. februar).
- Finanstilsynet. (2013h). *Utkast til høringsnotat systemviktige finansinstitusjoner og verdipapirforetak*. Tilgjengelig fra:
http://www.regjeringen.no/pages/38525922/horingsnotat_systemviktige.pdf (lest 25.mars).
- Finanstilsynet. (2014a). *Gjennomføring av CRD IV i norsk regelverk*. Tilgjengelig fra:
http://www.regjeringen.no/pages/38619713/Horingsnotat_CRDIV.pdf (lest 04. mars).
- Finanstilsynet. (2014b). *Resultatrapport for finansinstitusjoner 2013*. Tilgjengelig fra:
http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Pressemeldinger_vedlegg/2014/1_kvartal/Resultatrapport_for_finansinstitusjoner_2013.pdf?epslanguage=no (lest 24. mars).

- Finanstilsynet. (2014c). *Økte risikovekter for boliglån*. Tilgjengelig fra: http://www.finanstilsynet.no/Global/Venstremeny/Aktuelt_vedlegg/2014/2_kvartal/Br ev_16012014_okte_risikovekter_boliglan.pdf (lest 14. april).
- Flæte, A. (2013). *Kutter i utbytte, utlån og sjefer*: Dagens Næringsliv. Tilgjengelig fra: <http://www.dn.no/nyheter/2013/02/06/kutter-i-utbytte-utlan-og-sjefer> (lest 6.mai).
- Forbrukerrådet. (2014a). *Bankene skal granskes*. Tilgjengelig fra: <http://www.forbrukerradet.no/forside/presse/pressemeldinger/bankene-skal-granskes> (lest 21. mars).
- Forbrukerrådet. (2014b). *Nordmenns byttevaner*. Tilgjengelig fra: http://www.forbrukerradet.no/_attachment/1171062/binary/27331 (lest 10. mars).
- Friis, S. (1989). Enveis variansanalyse Et nyttig redskap til sammenlikning av mer enn to grupper. *Nordic Journal of Psychiatry*, 43 (5): 479-483.
- Gordy, M. B. & Howells, B. (2006). Procyclicality in Basel II: Can we treat the disease without killing the patient? *Journal of Financial Intermediation*, 15 (3): 395-417.
- Grimsbj, G., Ulstein, H., Holmen, R. B. & Grünfeld, L. A. (2013). *Lokale sparebankers betydning for norsk næringsliv*. 21/2013 utg.: Menon. Tilgjengelig fra: <http://menon.no/a/lokale-sparebankers-rolle-i-norsk-naringsliv> (lest 6.mai).
- Grønning, T. B. (2014). *Flere banker setter ned boliglånsrenta*: Dine Penger. Tilgjengelig fra: <http://www.dinepenger.no/spare/flere-banker-setter-ned-boliglaansrenta/22847571> (lest 01. mai).
- Halvorsen, M. T. (2013). *Se, nå går rentene deres hver sin vei!*: Dagens Næringsliv. Tilgjengelig fra: <http://www.dn.no/nyheter/politikkSamfunn/2013/11/25/se-na-gar-rentene-deres-hver-sin-vei> (lest 02. april).
- Halvorsen, M. T. (2014). *Her er Olsens helt ferske rentesignaler*: Dagens Næringsliv. Tilgjengelig fra: <http://www.dn.no/nyheter/2014/02/13/her-er-olsens-helt-ferske-rentesignaler?service=print> (lest 02. april).
- Hannoun, H. (2010). The Basel III capital framework: a decisive breakthrough. *BIS Financial Regulatory Reform: Implications for Asia and the Pacific*.
- Heffernan, S. (2005). *Modern banking*. Chichester, U.K.: John Wiley & Sons.
- Hoemsnes, A. (2013, 1. november). Vil låne ut mer. *Dagens næringsliv*.
- Hoff, E. (2011). *Bankers likviditet og finansiering*: Norges Bank. Tilgjengelig fra: http://www.norges-bank.no/pages/87618/Bankers_likviditet_og_finansiering.pdf (lest 15.november).

- Hoff, R. (2013). Kapitalkrav, risikovekting og økonomistyring i bank. *Praktisk økonomi & finans*, 30 (04).
- Hornæs, H. P. (2003). *Hypotesetesting for mastergradsstudium i informasjonssikkerhet*: Høgskolen i Gjøvik. Tilgjengelig fra:
<http://www.ansatt.hig.no/hansh/Portefolio/Stat/StatDS.pdf> (lest 01. mars).
- Härle, P., Lüders, E., Papanides, T., Pfetsch, S., Poppensieker, T. & Stegemann, U. (2010). Basel III and European banking: Its impact, how banks might respond, and the challenges of implementation. 24: 2011.
- Ionel, U. (2013). Analyzing Banking Risk. *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, 13 (1): 1549-1553.
- Isachsen, A. J. (2013). *Hva skal banker være?: Sparebankforeningen*. Tilgjengelig fra:
http://www.sparebankforeningen.no/asset/5084/1/5084_1.pdf (lest 1. mai).
- Jansrud, A. & Holter, F. (2010). *Det blir tøffere å drive bank i fremtiden*: KPMG. Tilgjengelig fra: http://www.kpmg.no/arch/_img/9693406.pdf (lest 23. april).
- Jansrud, A. (2011). *Basel III: konsekvenser for markeder og produkter*: KPMG. Tilgjengelig fra: http://www.kpmg.no/arch/_img/9715738.pdf (lest 7. november).
- Johannessen, A., Christoffersen, L. & Tufte, P. A. (2011). *Forskningsmetode for økonomisk-administrative fag*. Oslo: Abstrakt forl. 490 s. : ill. s.
- Johansen, E. (2012). *Hva er Basel II og mulige virkninger i bankmarkedet*: Sparebankforeningen. Tilgjengelig fra:
<http://www.docstoc.com/docs/117014578/Hva-er-Basel-II-og-mulige-virkninger-i-bankmarkedet> (lest 1.mars).
- Karlsen, H. & Øverli, F. (2001). *Nye kapitaldekningsregler: Mulige virkninger av «Basel II» for banker, myndigheter og det finansielle systemet*: Norges Bank. Tilgjengelig fra:
http://www.norges-bank.no/Upload/import/publikasjoner/penger_og_kreditt/2001-03/regler.pdf (lest 16.november).
- Kaspersen, L. (2014). *Nordea må kutte enda mer*: Dagens Næringsliv. Tilgjengelig fra:
<http://www.dn.no/nyheter/naringsliv/2012/12/07/nordea-ma-kutte-enda-mer> (lest 10. februar).
- Klæbu Sparebank. (2013). *Hvordan utvikler vi gode region og lokalbanker*. Tilgjengelig fra:
http://www.sparebankforeningen.no/asset/5081/1/5081_1.pdf (lest 25.april).
- Konkurransetilsynet. (2014). *Svar på høring - utkast til regler om systemviktige finansinstitusjoner*. Tilgjengelig fra:

- http://www.konkurransetilsynet.no/ImageVaultFiles/id_7273/cf_5/Svar_p- h-ring_-_utkast_til_regler_om_systemviktig.PDF (lest 02. april).
- KPMG. (2013). *Avlyser fusjonsras i banknæringen*. Tilgjengelig fra: <http://www.kpmg.no/arch/img/9839220.pdf> (lest 15. mai).
- Kristoffersen, K. (2010). «Basel III» Forslag til nytt kapital- og likviditetsregelverk: Mulige implikasjoner for banker, kunder og makroøkonomien: Norges Handelshøyskole.
- Langberg, Ø. K. (2014). *Bankfest på din bekostning*: Aftenposten. Tilgjengelig fra: <http://www.aftenposten.no/okonomi/Bankfest-pa-din-bekostning-7509096.html#.UzK6DPI5Md0> (lest 26. mars).
- Laugen, S. T. (2013, 1. november). En gullalder for bankenes inntjening. *Dagens Næringsliv*.
- Lillesalt, J., Lutentun, A. M. & Rindal, M. (2008). *Kapitaldekningsregelverket Basel II - Implikasjoner for den norske banknæringen og konkurransesituasjonen i markedet -*: Norges Handelshøyskole.
- Magma. (2011). *Hvordan virker egentlig sponning?* Tilgjengelig fra: <http://www.magma.no/hvordan-virker-egentlig-sponning> (lest 30.april).
- Mishkin, F. S. (2013). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*, b. 10. England: Pearson.
- Mjøs, A. & Persson, S.-A. (2007). Bundled financial claims: A model of hybrid capital. *Department of Finance and Management Science, The Norwegian School of Economics and Business Administration Working Paper*, 11.
- Modigliani, F. & Miller, M. H. (1958). The cost of capital, corporation finance, and the theory of investment. *American Economic Review*, 48 (3): 261 - 297.
- Nordea. (2014). *Årsrapport 2013*. Tilgjengelig fra: <http://newsroom.nordea.com/no/2014/01/29/arsrapport-2013/> (lest 18. mars).
- Nordea Bank Norge. (2013). *Årsrapport 2013*. Tilgjengelig fra: http://www.nordea.com/sitemod/upload/root/www.nordea.com%20-%20no/investor%20relations/NBN_aarsrapport_2013.pdf (lest 26. mars).
- Nordic Working Group. (2012). *Nordic Working Group on Basel III/CRD IV and National Discretion*. Tilgjengelig fra: http://www.regjeringen.no/pages/37952466/Report_NordicWorkingGroup_CRDIV.pdf (lest 1. april).
- Norges Bank. (2013a). *Finansiell stabilitet 2013*. Tilgjengelig fra: http://www.norges-bank.no/pages/98610/finansiell_stabilitet_rapport_2013.pdf (lest 6. februar).

- Norges Bank. (2013b). *Høring - beregningsgrunnlag for kapitalkrav*: Norges Bank. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/pages/38273206/norgesbank.pdf> (lest 24. april).
- Norges Bank. (2013c). *Pengepolitisk rapport med vurdering av finansiell stabilitet 4/13*. Tilgjengelig fra: <http://www.norges-bank.no/no/om/publisert/publikasjoner/pengepolitisk-rapport/413-pengepolitisk-rapport/> (lest 26. februar).
- Norman, G. (2010). Likert scales, levels of measurement and the “laws” of statistics. *Advances in health sciences education*, 15 (5): 625-632.
- Olsen, Ø. (2013). *Makroregulering og pengepolitikk*: Norges Bank. Tilgjengelig fra: <http://www.norges-bank.no/no/om/publisert/foredrag-og-taler/2013/7-oktober-2013-oystein-olsen/> (lest 23. november).
- Oslo Børs. (2014). *Emisjonsstatistikk*. Tilgjengelig fra: <http://www.oslobors.no/Oslo-Boers/Statistikk/Emisjonsstatistikk> (lest 17. mars).
- Pallant, J. (2011). *SPSS Survival Manual 4th edition: A step by step guide to data analysis using SPSS version 18*. Maidenhead, Berkshire Open University Press.
- Regjeringen. (2004). *Utbyttepolitikk*. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/nfd/dok/nou-er/2004/nou-2004-07/10/6/3.html?id=385790> (lest 24. april).
- Saunders, A. (2000). *Financial institutions management: a modern perspective*. Boston, Mass.: Irwin McGraw-Hill. XX, 742 s. ; ill. s.
- Schmider, E., Ziegler, M., Danay, E., Beyer, L. & Bühner, M. (2010). Is it really robust? Reinvestigating the robustness of ANOVA against violations of the normal distribution assumption. *Methodology: European Journal of Research Methods for the Behavioral and Social Sciences*, 6 (4): 147.
- Simpson, S. D. (2013). *The Banking System: Commercial Banking - How Banks Make Money*: Investopedia. Tilgjengelig fra: <http://www.investopedia.com/university/banking-system/banking-system3.asp> (lest 6. oktober).
- Sparebank 1 Nord-Norge. (2013). *Årsrapport 2013*. Tilgjengelig fra: <http://www.mypaper.se/show/snn/show.asp?pid=3553571022466702> (lest 01. mai).
- Sparebanken Møre. (2013). *Strategiske grep viser igjen i regnskapet*. Tilgjengelig fra: <https://www.sbm.no/default.aspx?menu=35&id=3414> (lest 16. mai).
- Sparebanken Møre. (2014). *Effektivisering ga godt årsresultat*. Tilgjengelig fra: <https://www.sbm.no/default.aspx?menu=310&id=3999> (lest 30. april).

- Sparebanken Vest. (2013). *Høring - "Beregningsgrunnlag for kapitalkrav"*. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/pages/38273206/sparebankenvest.pdf> (lest 22. april).
- Sparebankforeningen. (2001). *Fondsobligasjoner ny kjernekapital for norske banker?* . Tilgjengelig fra: <http://www.sparebankforeningen.no/id/1656> (lest 17. mars).
- Sparebankforeningen. (u.å.). *Resultat 1999 - Sparebankforeningen*. Tilgjengelig fra: http://www.google.no/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCwQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.sparebankforeningen.no%2Fasset%2F100%2F1%2F100_1.xls&ei=5yxaU6ivEfKO7Qb114HwBA&usg=AFQjCNGeSe0kEtKnSNqxrY6zYbnvT6uBtQ&sig2=RqvEALIRbYAIbUDCD3nLPA (lest 25. april).
- Statisticslectures. (2010). *Post Hoc Tests for One-Way ANOVA* Tilgjengelig fra: <http://www.statisticslectures.com/topics/posthocnewayanova/> (lest 9. mai).
- Statistisk sentralbyrå. (2014a). *Konjunkturtendensene for Norge og utlandet*. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/artikler-og-publikasjoner/svak-konjunkturutvikling> (lest 28. april).
- Statistisk sentralbyrå. (2014b). *Renter i banker og andre finansforetak*. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/statistikkbanken/SelectVarVal/saveselections.asp> (lest 25. mars).
- Stokstad, O. E. (2014). *Felles interesse: Dagens Næringsliv*. Tilgjengelig fra: <https://www.dn.no/meninger/2014/02/25/Debatt/felles-interesse?service=print> (lest 6.mai).
- Sundberg, J. D. (2013). *Det har blitt minst like ille som vi forutsatte: E24*. Tilgjengelig fra: <http://e24.no/makro-og-politikk/det-har-blitt-minst-like-ille-som-vi-forutsatte/22593789> (lest 26. oktober).
- Svenska Bankförening. (2013). *Banker i Sverige*. Tilgjengelig fra: [http://www.swedishbankers.se/web/bfmm.nsf/lupGraphics/1302Banker%20i%20Sverige.pdf/\\$file/1302Banker%20i%20Sverige.pdf](http://www.swedishbankers.se/web/bfmm.nsf/lupGraphics/1302Banker%20i%20Sverige.pdf/$file/1302Banker%20i%20Sverige.pdf) (lest 13.februar).
- Thoner, K., Steffensen, C., Solaas Moen, G. & Barth-Heyerdahl, L. (2014). *Erna til kamp mot grådige banker: TV2*. Tilgjengelig fra: <http://www.tv2.no/2014/02/25/nyheter/innenriks/okonomi/5357626#.Uw3wps4TXcx> (lest 25. februar).
- Trumpy, J. (2014, 06. februar 2014). Alene om flere filialer. *Dagens Næringsliv*.
- Vale, B. (2011). *Effects of Higher Equity Ratio on a Bank's Total Funding Costs and Lending: Norges bank*. Tilgjengelig fra: http://www.norges-bank.no/Upload/Publikasjoner/Staff%20Memo/2011/StaffMemo_1011.pdf (lest 14. februar).

van Greuning, H. & Bratanovic, S. B. (2009). *Analyzing and Managing Banking Risk : A Framework for Assessing Corporate Governance and Financial Risk (3rd Edition)*. Herndon, VA, USA: World Bank Publications.

Verdensbanken. (2014). *Global Financial Development Report*. Tilgjengelig fra:

<http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTGLOBALFINREPO RT/0%2c%2ccontentMDK:23489394~pagePK:64168182~piPK:64168060~theSitePK:8816097%2c00.html> (lest 26. februar).

Vårt Land. (2013). *KrF advarer bankene mot å la kundene ta regningen*. Tilgjengelig fra:

<http://www.vl.no/samfunn/krf-advarer-bankene-mot-a-la-kundene-ta-regningen/> (lest 5. februar).

Wahlström, G. (2009). Risk management versus operational action: Basel II in a Swedish context. *Management Accounting Research*, 20 (1): 53-68.

Appendiks

Vedlegg 1 Spørreskjema

Spørreundersøkelse

Hei!

Viser til hyggelig samtale hvor du sa deg villig til å besvare vår spørreundersøkelse.

Spørreundersøkelsen handler om norske bankers tilpasning til Basel III regelverket.

Spørreskjemaet består av 26 obligatoriske spørsmål fordelt på tre deler. Spørreundersøkelsen har også et frivillig spørsmål til slutt hvor det vil være anledning til å utdype svar eller gi tilbakemelding på spørreskjemaet.

Spørreundersøkelsen er estimert til å ta rundt 10 minutter. Svarene blir ikke lagret underveis, vi ber derfor om at undersøkelsen fullføres når den påbegynnes.

Spørreundersøkelsen er anonym og vil ikke kunne knyttes tilbake til din bank.

Spørsmål angående spørreundersøkelsen kan rettes til:

georg.austvik.tande@stud.uin.no eller tereselinc@hotmail.com

1. Hvor stor forvaltningskapital hadde din bank i 2013?

Navn	Prosent
Mindre enn 5 mrd	64,3%
Mellom 5 mrd og 25 mrd	19,4%
Mer enn 25 mrd	16,3%
N	98

2. Hvilken kategori ligger din bank under?

Navn	Prosent
Sparebank med egenkapitalbevis	28,6%
Sparebank uten egenkapitalbevis	61,2%
Forretningsbank	8,2%
Datterselskap av internasjonal bank	1,0%
Annet	1,0%
N	98

3. Klassifiseres din bank i dag som systemviktig?

Navn	Prosent
Ja	5,1%
Nei	93,9%
Vet ikke	1,0%
N	98

4. Hvilken metode benytter din bank i dag når den beregner kredittrisiko?

Navn	Prosent
Standard målemetode	92,9%
Grunnleggende interne målemetoder (IRB)	3,1%
Avanserte interne målemetoder (Avansert IRB)	4,1%
Vet ikke	0,0%
N	98

5. Hvilken metode for beregning av kredittrisiko ser banken for seg å bruke i fremtiden?

Navn	Prosent
Standard målemetode	81,6%
Grunnleggende interne målemetoder (IRB)	8,2%
Avanserte interne målemetoder (Avansert IRB)	8,2%
Vet ikke	2,0%
N	98

6. Hva var din banks kjernekapitaldekning i prosent 31.12.2013?

7. I hvilken grad har økningen i kapitalkravene som følge av Basel III påvirket banken din

Navn	Prosent
I stor grad	26,5%
I noen grad	42,9%
I mindre grad	15,3%
I liten grad	10,2%
Ingen påvirkning	5,1%
Vet ikke	0,0%
N	98

8. Hvilke virkemidler har banken din tatt i bruk for å anskaffe mer kjernekapital?

Navn	Prosent
Redusert utbytte	18,4%
Prioritert utlån med lave risikovekter	26,5%
Redusert utlån	16,3%
Utstedt aksjer/fondsobligasjoner/egenkapitalbevis	28,6%
Fått innskutt kapital fra eksisterende eiere	4,1%
Økt inntektene	65,3%
Redusert tjenestene utenfor kjernevirksomheten	8,2%
Effektivisert bankdriften	44,9%
Organisatoriske endringer	9,2%
Ingen virkemidler	23,5%
Annet	4,1%
N	98

9. Hvordan har banken endret utlånsporteføljen sin som følge av kapitalkravene fra Basel III?

Spørsmål	Gjennomsnitt	N
Utlån til retailmarkedet	2,69	98
Utlån til bedriftsmarkedet	3,26	98
Utlån til institusjoner	3,32	98

9.1 Utlån til retailmarkedet

Navn	Prosent
Vesentlig økning	10,2%
Liten økning	14,3%
Ingen endring	71,4%
Liten reduksjon	4,1%
Vesentlig reduksjon	0,0%
Vet ikke	0,0%
N	98

9.2 Utlån til bedriftsmarkedet

Navn	Prosent
Vesentlig økning	0,0%
Liten økning	15,3%
Ingen endring	53,1%
Liten reduksjon	23,5%
Vesentlig reduksjon	7,1%
Vet ikke	1,0%
N	98

9.3 Utlån til institusjoner

Navn	Prosent
Vesentlig økning	0,0%
Liten økning	2,0%
Ingen endring	80,6%
Liten reduksjon	8,2%
Vesentlig reduksjon	2,0%
Vet ikke	7,1%
N	98

10. Hvordan har utdelingsforholdet endret seg som følge av kapitalkravene fra Basel III?

Navn	Prosent
Vesentlig økning	0,0%
Liten økning	0,0%
Ingen endring	35,7%
Liten reduksjon	8,2%
Vesentlig reduksjon	9,2%
Vet ikke	1,0%
Betaler ikke utbytte	45,9%
N	98

11. Hvordan har innskuddsmarginen endret seg som følge av kapitalkravene fra Basel III?

Navn	Prosent
Vesentlig økning	1,0%
Liten økning	25,5%
Ingen endring	52,0%
Liten reduksjon	20,4%
Vesentlig reduksjon	0,0%
Vet ikke	1,0%
N	98

12. Hvordan har utlånsmarginen endret seg som følge av kapitalkravene fra Basel III?

Navn	Prosent
Vesentlig økning	13,3%
Liten økning	60,2%
Ingen endring	19,4%
Liten reduksjon	6,1%
Vesentlig reduksjon	0,0%
Vet ikke	1,0%
N	98

13. Hvordan har banken fordelt kostnadene i forbindelse med høyere kapitalkrav fra Basel III mellom banken og deres kunder?

Navn	Prosent
Alle kostnadene ble lagt på kundene	5,1%
Alle kostnadene ble dekt av banken	6,1%
Kostnadene ble fordelt mellom kundene og banken	57,1%
Har ingen ekstra kostnader	28,6%
Vet ikke	3,1%
N	98

14. Hvordan har kapitalkravene fra Basel III påvirket bankens lønnsomhet (EK-avkastning)?

Navn	Prosent
Vesentlig økning	6,1%
Liten økning	50,0%
Ingen endring	26,5%
Liten reduksjon	16,3%
Vesentlig reduksjon	1,0%
Vet ikke	0,0%
N	98

15. Hvordan synes du kapitalkravene fra Basel III har påvirket konkurransesituasjonen i det norske bankmarkedet?

Navn	Prosent
Vesentlig svakere konkurranse	1,0%
Litt svakere konkurranse	44,9%
Ingen endring	35,7%
Litt sterkere konkurranse	16,3%
Vesentlig sterkere konkurranse	1,0%
Vet ikke	1,0%
N	98

16. Hvordan har kapitalkravene fra Basel III påvirket konkurranseevnen til din bank?

Navn	Prosent
Vesentlig svakere konkurranseevne	2,0%
Litt svakere konkurranseevne	16,3%
Ingen endring	37,8%
Litt sterkere konkurranseevne	39,8%
Vesentlig sterkere konkurranseevne	4,1%
Vet ikke	0,0%
N	98

17. Hvordan tror du tilleggskravet til systemviktige banker vil påvirke konkurranseevnen til din bank?

Navn	Prosent
Vesentlig svakere konkurranseevne	1,0%
Litt svakere konkurranseevne	8,2%
Ingen endring	46,9%
Litt sterkere konkurranseevne	38,8%
Vesentlig sterkere konkurranseevne	0,0%
Vet ikke	5,1%
N	98

18. I hvilken grad mener du IRB metoden for beregning av kredittrisiko påvirker hvor mye risiko en bank faktisk tar?

Navn	Prosent
Tar mer risiko enn ved standardmetoden	58,2%
Ingen innvirkning	28,6%
Tar mindre risiko enn ved standardmetoden	13,3%
N	98

19. Hvordan opplever dere at banker som benytter seg av standardmetoden for beregning av kredittrisiko får endret sin konkurranseevne, sammenlignet med banker som benytter IRB metoden?

Navn	Prosent
Vesentlig svakere konkurranseevne	16,3%
Litt svakere konkurranseevne	32,7%
Ingen endring	22,4%
Litt sterkere konkurranseevne	18,4%
Vesentlig sterkere konkurranseevne	1,0%
Vet ikke	9,2%
N	98

20. Hvilken type bank mener du har fått flest fordeler av Basel III på det norske bankmarkedet?

Navn	Prosent
Små banker (mindre enn 5 mrd forvaltningskapital)	37,8%
Mellomstore banker (Mellom 5 og 25 mrd forvaltningskapital)	18,4%
Store banker (Mer enn 25 mrd i forvaltningskapital)	12,2%
Utenlandske banker	41,8%
Ingen klare fordeler for noen av bankene	17,3%
Vet ikke	8,2%
N	98

21. Hvordan mener du økt fokus på åpenhet/rapportering påvirker konkurranseevnen til norske banker?

Navn	Prosent
Vesentlig svakere konkurranseevne	0,0%
Litt svakere konkurranseevne	10,2%
Ingen endring	58,2%
Litt sterkere konkurranseevne	20,4%
Vesentlig sterkere konkurranseevne	2,0%
Vet ikke	9,2%
N	98

22. Som følge av kapitalkravene fra Basel III, hvordan har endringer i konkurransesituasjonen påvirket følgende faktorer i din bank?

Spørsmål	Gjennomsnitt	N
Markedsandel retailkunder	3,56	98
Markedsandel bedriftskunder	3,24	98
Bankens inntekter	3,68	98
Bankens renommé	3,47	98

22.1 Markedsandel retailkunder

Navn	Prosent
Vesentlig reduksjon	0,0%
Liten reduksjon	6,1%
Ingen endring	48,0%
Liten økning	36,7%
Vesentlig økning	2,0%
Vet ikke	7,1%
N	98

22.2 Markedsandel bedriftskunder

Navn	Prosent
Vesentlig reduksjon	2,0%
Liten reduksjon	13,3%
Ingen endring	55,1%
Liten økning	22,4%
Vesentlig økning	2,0%
Vet ikke	5,1%
N	98

22.3 Bankens inntekter

Navn	Prosent
Vesentlig reduksjon	1,0%
Liten reduksjon	12,2%
Ingen endring	19,4%
Liten økning	56,1%
Vesentlig økning	7,1%
Vet ikke	4,1%
N	98

22.4 Bankens renommé

Navn	Prosent
Vesentlig reduksjon	0,0%
Liten reduksjon	5,1%
Ingen endring	60,2%
Liten økning	24,5%
Vesentlig økning	3,1%
Vet ikke	7,1%
N	98

23. Et av målene med Basel III er å bidra til likere konkurransevilkår gjennom mer harmonisert regulering. I ditt syn, i hvilken grad har reguleringsmyndighetene lyktes med dette?

Navn	Prosent
I stor grad	1,0%
I noen grad	38,8%
I liten grad	41,8%
Ikke lyktes	10,2%
Vet ikke	8,2%
N	98

24. I hvilken grad er du enig i følgende påstander om konkurransen på det europeiske bankmarkedet?

Spørsmål	Gjennomsnitt	N
Ulik implementering av Basel III innenfor EU fører til konkurransevridding på det europeiske bankmarkedet	4,64	98
Særnorske krav er en konkurranseulempe for norske banker	4,57	98
Konkurranse fra utenlandske banker er sterkere som følge av Basel III	4,33	98

24.1 Ulik implementering av Basel III innenfor EU fører til konkurransevridding på det europeiske bankmarkedet

Navn	Prosent
Uenig	1,0%
Delvis uenig	0,0%
Verken eller	5,1%
Delvis enig	33,7%
Enig	48,0%
Vet ikke	12,2%
N	98

24.2 Særnorske krav er en konkurranseulempe for norske banker

Navn	Prosent
Uenig	0,0%
Delvis uenig	3,1%
Verken eller	4,1%
Delvis enig	29,6%
Enig	59,2%
Vet ikke	4,1%
N	98

24.3 Konkurranse fra utenlandske banker er sterkere som følge av Basel III

Navn	Prosent
Uenig	2,0%
Delvis uenig	1,0%
Verken eller	17,3%
Delvis enig	36,7%
Enig	27,6%
Vet ikke	15,3%
N	98

25. Hvordan vil ulik regulering av beregningsgrunnlaget påvirke konkurransevnen til norske banker i forhold til utenlandske banker?

Navn	Prosent
Vesentlig sterkere konkurransevne	2,0%
Litt sterkere konkurransevne	6,1%
Ingen endring	9,2%
Litt svakere konkurransevne	39,8%
Vesentlig svakere konkurransevne	18,4%
Vet ikke	24,5%
N	98

26. Hvor viktig anser du at et nordisk samarbeid for harmonisering av kapitalkravene er for konkurransen i bankmarkedet?

Navn	Prosent
Svært viktig	58,2%
Litt viktig	33,7%
Mindre viktig	5,1%
Ikke viktig	0,0%
Vet ikke	3,1%
N	98

27. Ytterlige kommentarer:

Vedlegg 2 Enveis ANOVA og Tukey's HSD

ANOVA

Hvor stor forvaltningskapital hadde din bank i 2013?

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	6,869	4	1,717	3,220	,016
Within Groups	49,590	93	,533		
Total	56,459	97			

ANOVA

Hvordan har utdelingsforholdet endret seg som følge av kapitalkravene fra Basel III?

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	9,029	2	4,514	10,068	,000
Within Groups	21,971	49	,448		
Total	31,000	51			

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Hvordan har utdelingsforholdet endret seg som følge av kapitalkravene fra Basel III?

Tukey HSD

(I) Hvor stor forvaltningskapital hadde din bank i 2013?	(J) Hvor stor forvaltningskapital hadde din bank i 2013?	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
Mindre enn 5 mrd	Mellom 5 mrd og 25 mrd	-,662*	,246	,026	-1,26	-,07
	Mer enn 25 mrd	-,939*	,224	,000	-1,48	-,40
Mellom 5 mrd og 25 mrd	Mindre enn 5 mrd	,662*	,246	,026	,07	1,26
	Mer enn 25 mrd	-,277	,282	,591	-,96	,40
Mer enn 25 mrd	Mindre enn 5 mrd	,939*	,224	,000	,40	1,48
	Mellom 5 mrd og 25 mrd	,277	,282	,591	-,40	,96

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Hvordan har banken endret utlånsporteføljen sin som følge av kapitalkravene fra Basel III?: Utlån til retailmarkedet	Between Groups	,967	2	,483	,960	,387
	Within Groups	47,850	95	,504		
	Total	48,816	97			
Hvordan har banken endret utlånsporteføljen sin som følge av kapitalkravene fra Basel III?: Utlån til institusjoner	Between Groups	,711	2	,355	1,932	,151
	Within Groups	16,190	88	,184		
	Total	16,901	90			
Hvordan har banken endret utlånsporteføljen sin som følge av kapitalkravene fra Basel III?: Utlån til bedriftsmarkedet	Between Groups	12,905	2	6,453	12,609	,000
	Within Groups	48,105	94	,512		
	Total	61,010	96			

Multiple Comparisons

Tukey HSD

Dependent Variable	(I) Hvor stor forvaltningskapital hadde din bank i 2013?	(J) Hvor stor forvaltningskapital hadde din bank i 2013?	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Hvordan har banken endret utlånsporteføljen sin som følge av kapitalkravene fra Basel III?: Utlån til retailmarkedet	Mindre enn 5 mrd	Mellom 5 mrd og 25 mrd	,130	,186	,763	-,31	,57
		Mer enn 25 mrd	,262	,199	,389	-,21	,73
	Mellom 5 mrd og 25 mrd	Mindre enn 5 mrd	-,130	,186	,763	-,57	,31
		Mer enn 25 mrd	,132	,241	,849	-,44	,70
Hvordan har banken endret utlånsporteføljen sin som følge av kapitalkravene fra Basel III?: Utlån til institusjoner	Mindre enn 5 mrd	Mellom 5 mrd og 25 mrd	-,262	,199	,389	-,73	,21
		Mer enn 25 mrd	-,132	,241	,849	-,70	,44
	Mellom 5 mrd og 25 mrd	Mindre enn 5 mrd	-,229	,118	,133	-,51	,05
		Mer enn 25 mrd	-,011	,131	,996	-,32	,30
Hvordan har banken endret utlånsporteføljen sin som følge av kapitalkravene fra Basel III?: Utlån til bedriftsmarkedet	Mindre enn 5 mrd	Mellom 5 mrd og 25 mrd	,229	,118	,133	-,05	,51
		Mer enn 25 mrd	,217	,158	,359	-,16	,59
	Mellom 5 mrd og 25 mrd	Mindre enn 5 mrd	,011	,131	,996	-,30	,32
		Mer enn 25 mrd	-,217	,158	,359	-,59	,16
Hvordan har banken endret utlånsporteføljen sin som følge av kapitalkravene fra Basel III?: Utlån til bedriftsmarkedet	Mindre enn 5 mrd	Mellom 5 mrd og 25 mrd	-,316	,188	,217	-,76	,13
		Mer enn 25 mrd	-1,000*	,201	,000	-1,48	-,52
	Mellom 5 mrd og 25 mrd	Mindre enn 5 mrd	,316	,188	,217	-,13	,76
		Mer enn 25 mrd	-,684*	,243	,016	-1,26	-,11
Basel III?: Utlån til bedriftsmarkedet	Mindre enn 5 mrd	Mellom 5 mrd og 25 mrd	1,000*	,201	,000	,52	1,48
	Mer enn 25 mrd	Mellom 5 mrd og 25 mrd	,684*	,243	,016	,11	1,26

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
På hvilken måte har tiltakene dere har gjort som følge av kapitalkravene fra Basel III påvirket innskuddsmarginene for banken?	Between Groups	,454	2	,227	14,584	,643
	Within Groups	48,041	94	,511		
	Total	48,495	96			
På hvilken måte har tiltakene dere har gjort som følge av kapitalkravene fra Basel III påvirket utlånsmarginene til banken?	Between Groups	12,470	2	6,235	14,584	,000
	Within Groups	40,189	94	,428		
	Total	52,660	96			

Multiple Comparisons

Dependent Variable	(I) Hvor stor forvaltningskapital hadde din bank i 2013?	(J) Hvor stor forvaltningskapital hadde din bank i 2013?	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
						På hvilken måte har tiltakene dere har gjort som følge av kapitalkravene fra Basel III påvirket innskuddsmarginene for banken?	Mindre enn 5 mrd
		Mer enn 25 mrd	-,142	,200	,759	-,62	,33
	Tukey	Mellom 5 mrd og 25 mrd	-,087	,191	,891	-,54	,37
	HSD	25 mrd	-,229	,246	,621	-,81	,36
		Mindre enn 5 mrd	,142	,200	,759	-,33	,62
		Mer enn 25 mrd	,229	,246	,621	-,36	,81
		Mellom 5 mrd og 25 mrd	,488*	,171	,015	,08	,90
		Mer enn 25 mrd	,935*	,183	,000	,50	1,37
	Tukey	Mellom 5 mrd og 25 mrd	-,488*	,171	,015	-,90	-,08
	HSD	25 mrd	,447	,222	,114	-,08	,98
		Mindre enn 5 mrd	-,935*	,183	,000	-1,37	-,50
		Mer enn 25 mrd	-,447	,222	,114	-,98	,08
		Mellom 5 mrd og 25 mrd					

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

ANOVA

Hvordan tror du tilleggskravet til systemviktige banker vil påvirke konkurransevnen til din bank?

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	3,250	2	1,625	3,816	,026
Within Groups	38,320	90	,426		
Total	41,570	92			

ANOVA

Hvordan har tiltakene som har blitt gjennomført for å tilfredsstille kapitalkravene fra Basel III påvirket bankens lønnsomhet (EK-avkastning)?

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	2,090	2	1,045	1,378	,257
Within Groups	72,043	95	,758		
Total	74,133	97			

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Hvordan tror du tilleggskravet til systemviktige banker vil påvirke konkurranseevnen til din bank?

	(I) Hvor stor forvaltningskapital hadde din bank i 2013?	(J) Hvor stor forvaltningskapital hadde din bank i 2013?	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Tukey HSD	Mindre enn 5 mrd	Mellom 5 mrd og 25 mrd	,330	,176	,152	-,09	,75
		Mer enn 25 mrd	,441*	,184	,048	,00	,88
	Mellom 5 mrd og 25 mrd	Mindre enn 5 mrd	-,330	,176	,152	-,75	,09
		Mer enn 25 mrd	,111	,224	,874	-,42	,65
		Mindre enn 5 mrd	-,441*	,184	,048	-,88	,00
		Mer enn 25 mrd	Mellom 5 mrd og 25 mrd	-,111	,224	,874	-,65

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Som følge av kapitalkravene fra Basel III, hvordan har endringer i konkurransesituasjonen påvirket følgende faktorer i din bank?: Markedsandel retailkunder	Between Groups	,139	3	,046	1,108	,955
	Within Groups	37,158	87	,427		
	Total	37,297	90			
Som følge av kapitalkravene fra Basel III, hvordan har endringer i konkurransesituasjonen påvirket følgende faktorer i din bank?: Markedsandel bedriftskunder	Between Groups	2,894	3	,965	1,818	,150
	Within Groups	47,235	89	,531		
	Total	50,129	92			

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Hvordan synes du kapitalkravene fra Basel III har påvirket konkurransesituasjonen i det norske bankmarkedet?	Between Groups	3,978	2	1,989	3,744	,027
	Within Groups	49,939	94	,531		
	Total	53,918	96			
Hvordan har kapitalkravene fra Basel III påvirket konkurranseevnen til din bank?	Between Groups	4,593	2	2,297	3,258	,043
	Within Groups	66,968	95	,705		
	Total	71,561	97			

Multiple Comparisons

Dependent Variable	(I) Hvor stor forvaltningskapital hadde din bank i 2013?	(J) Hvor stor forvaltningskapital hadde din bank i 2013?	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval		
						Lower Bound	Upper Bound	
						Hvordan synes du kapitalkravene fra Basel III har påvirket konkurransesituasjonen i det norske bankmarkedet?	Tuke	Mellom 5 mrd og 25 mrd
Mer enn 25 mrd	-,310	,204	,287	-,80	,18			
Mellom 5 mrd og 25 mrd	Mindre enn 5 mrd	,488*	,191	,033	,03			,94
	Mer enn 25 mrd	,178	,247	,753	-,41			,77
Mer enn 25 mrd	Mindre enn 5 mrd	,310	,204	,287	-,18			,80
	Mellom 5 mrd og 25 mrd	-,178	,247	,753	-,77			,41
HSD	Mellom 5 mrd og 25 mrd	Mindre enn 5 mrd	,323	,220	,309		-,20	,85
		Mer enn 25 mrd	,554	,235	,053		-,01	1,11
	Mellom 5 mrd og 25 mrd	Mindre enn 5 mrd	-,323	,220	,309		-,85	,20
		Mer enn 25 mrd	,230	,285	,699		-,45	,91
	Mer enn 25 mrd	Mindre enn 5 mrd	-,554	,235	,053		-1,11	,01
		Mellom 5 mrd og 25 mrd	-,230	,285	,699		-,91	,45

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

ANOVA

I hvilken grad er du enig i følgende påstander om konkurransen på det europeiske bankmarkedet?: Særnorske krav er en konkurranseulempe for norske banker

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	2,374	2	1,187	2,293	,107
Within Groups	47,115	91	,518		
Total	49,489	93			